

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI PACEA

CUVINTUL ACAD. ȘTEFAN PASCU

CUVINTUL DR. FLORIN CONSTANTINIU

350 DE ANI DE LA URCAREA LUI MATEI BASARAB
PE TRONUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

LUPTA LUI MATEI DIN BRÎNCOVENI PENTRU OCUPAREA TRONULUI
ȚĂRII ROMÂNEȘTI

NICOLAE STOICESCU

ÎNCEPUTUL EPOCII LUI MATEI BASARAB ȘI VASILE LUPU ÎN LUMINA
RELĂȚIILOR CU IMPERIUL OTOMAN ȘI CU TRANSILVANIA

CONSTANTIN REZACHEVICI

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

POZIȚIA RUSIEI FAȚĂ DE MIȘCĂRILE REVOLUȚIONARE DE LA 1821
DIN SUD-ESTUL EUROPEI

NICOLAE CIACHIR

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI
CONTEMPORANE

RĂSPUNDEM CITITORILOR

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI
STRĂINĂ DE ISTORIE

9

TOMUL 35

1982

SEPTEMBRIE

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*) NICHITA ADĂNILOAIE,
LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, VASILE LIVEANU, AUREL
LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN OLTEANU, ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU,
POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 180 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii
de presă din întreprinderi și instituții

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM
Departamentul Export-Import presă, B.O., BOX 136—137 Telex
11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3, 70116

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru
schimb precum și orice corespondență
se vor trimite pe adresa Comitetului de
redacție al revistei „REVISTA DE
ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an

REVISTA DE ISTORIE

TOM 35, Nr. 9
Septembrie 1982

SUMAR

ISTORIA ȘI PACEA

Cuvîntul acad. ȘTEFAN PASCU	981
Cuvîntul dr. FLORIN CONSTANTINIU	983

350 DE ANI DE LA URCAREA LUI MATEI BASARAB PE TRONUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

NICOLAE STOICESCU, Lupta lui Matei din Brîncoveni pentru ocuparea tronului Țării Românești	985
CONSTANTIN REZACHEVICI, Începutul epocii lui Matei Basarab și Vasile Lupu în lumina relațiilor cu Imperiul Otoman și cu Transilvania	1003

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

NICOLAE CIACHIR, Rusia și mișcările revoluționare de la 1821 din sud-estul Europei	1013
---	------

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

O valoroasă sinteză de istorie economică a epocii moderne și contemporane în lumina unor probleme ale științei istoriei economice (<i>Alexandru Porțeanu</i>)	1033
--	------

RĂSPUNDEM CITITORILOR

Cum trebuie apreciat programul revoluției române de la 1848? (<i>Dan Berindei</i>)	1040
--	------

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

Sesiune științifică dedicată aniversării a 525 de ani de la urcarea lui Ștefan cel Mare pe tronul Moldovei; Sesiunea științifică a Institutului de istorie „N. Iorga” „525 de ani de la urcarea pe tron a lui Ștefan cel Mare” (*Gelu Apostol*); Faza republicană

a celei de-a VI-a Olimpiade naționale de istorie (Gh. I. Ioniță); A VIII-a sesiune a Comisiei mixte româno-ungare de istorie (Alexandru Porțeanu); Cronica . . . 1042

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

DAN ZAMFIRESCU, <i>N. Iorga. Etape către o monografie</i> , Edit. Eminescu, București, 1981, 188 p. (Gh. I. Florescu)	1050
* * * <i>Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente (1848—1918)</i> , Direcția Generală a Arhivelor Statului, Filiala Maramureș a Arhivelor Statului, București 1981, 411 p. + LII + ilustrații (Lucia Taftă)	1055
DORINA N. RUSU, <i>Cercetări istorice (1925—1947). Bibliografie</i> , Edit. științifică și enciclopedică, București, 1982, XV + 138 p. (Alexandru V. Diță)	1057
N. Z. LUPU, <i>Războiul italo-etioopian, 1935—1936</i> Edit. politică, București, 1981, 318 p. (Nicolae Dascălu)	1058
JACQUES WILHELM, <i>La vie quotidienne des Parisiens au temps du Roi Soleil 1660—1715</i> , Hachette, Paris, 1978, 295 p. + 1 h. (Mihai Manea)	1061

REVISTA DE ISTORIE

TOME 35, N° 9

Septembre 1982

SOMMAIRE

L'HISTOIRE ET LA PAIX

Allocution du prof. ȘTEFAN PASCU, membre de l'Académie	981
Allocution du dr. FLORIN CONSTANTINIU	983

350 DE ANS DEPUIS L'AVÈNEMENT DE MATEI BASARAB AU TRÔNE DE VALACHIE

NICOLAE STOICESCU, La lutte de Matei de Brncoveni pour l'occupation du trône de Valachie	985
CONSTANTIN REZACHEVICI, Le début de l'époque de Matei Basarab et Vasile Lupu à la lumière des relations avec l'Empire ottoman et la Transylvanie	1003

PAGES D'HISTOIRE UNIVERSELLE

NICOLAE CIACHIR, La Russie face aux mouvements révolutionnaires de la 1821 du sud-est de l'Europe	1013
---	------

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE

Une remarquable synthèse de l'histoire économique de l'époque moderne et contemporaine dans la lumière des quelques problèmes d'histoire économique (<i>Alexandru Porjeanu</i>)	1033
---	------

RÉPONSES AUX LECTEURS

Comment faut-il apprécier le programme de la révolution roumaine de 1848 (<i>Dan Berindei</i>)	1040
--	------

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique dédiée au 525 ^e anniversaire de l'avènement d'Etienne le Grand au trône de Moldavie; la session scientifique de l'Institut d'histoire „N. Iorga”; „525 ans depuis l'avènement au trône d'Etienne le Grand (<i>Gelu Apostol</i>)”; La phase républicaine de la VI ^e Olympiade nationale d'histoire (<i>Gh. I. Ioniță</i>); La VIII ^e session de la Commission mixte roumano-hongroise d'histoire (<i>Alexandru Porjeanu</i>); Chronique.	1042
--	------

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

- DAN ZAMFIRESCU, *N. Iorga. Etape către o monografie* (N. Iorga, Etapes vers une monographie), Editions Eminescu, Bucarest, 1981, 188 p. (Gh. I. Florescu) . . . 1050
- * * * *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente (1848—1918)* (Les habitants de Maramureș dans la lutte pour la liberté et l'unité nationale Documents (1848—1918), Direction Générale des Archives de l'Etat, Filiale de Maramureș des Archives de l'Etat, Bucarest, 1981, 411 p. + LII + illustrations (Lucia Taftă) 1055
- DORINA N. RUSU, *Cercetări istorice (1925—1947). Bibliografie* (Recherches historiques (1925—1947). Bibliographie), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1982, XV + 138 p. (Alexandru V. Diță) 1057
- N. Z. LUPU, *Războiul italo-etiopian* (La guerre italo-éthiopienne), Editions politiques, Bucarest, 1981, 318 p. (Nicolae Dascălu) 1058
- JACQUES WILHELM, *La vie quotidienne des Parisiens au temps du Roi Soleil 1660—1715*, Hachette, Paris, 1978, 295 p. + 1 h. (Mihai Manea) 1061

Inter arma silent musee (Muzele tac la zgomotul armelor): un dicton milenar care şi-a păstrat întreaga actualitate până în zilele noastre. Un dicton izvorit din observaţia şi din experienţa înțelepţilor tuturor timpurilor precum şi din experienţa maselor anonime, care au constatat că războaiele au fost şi vor fi nefaste societăţii, oamenilor de orice profesiune şi de orice vîrstă; întotdeauna şi pretutindeni unde asemenea nenorociri au loc. Ele sînt deosebit de nefaste prin distrugerile de bunuri materiale create, prin numeroase şi grele eforturi şi sacrificii, prin nimicirea de vieţi omenesti de neînlocuit. Războaiele sînt nefaste creaţiilor ştiinţifice şi culturale în general, autorilor acestora, oameni de ştiinţă şi de litere. Tot atît de nefaste sînt aceste calamităţi, războaiele, creaţiei ştiinţifice şi oamenilor de ştiinţă! Obligaţi prin clinchetul armelor să-şi înceteze activitatea, şi prin aceasta, să priveze de propriul lor aport patrimoniul ştiinţei şi societăţii în general.

Astfel, judecata istoriei care stigmatizează războaiele nedrepte este pe deplin justificată, precum şi condamnarea de către istorie a celor care au pregătit de o manieră sau alta războaiele şi a celor care le-au declanşat, împinşi de interesele lor egoiste, de ostilitatea lor faţă de oameni, prin dorinţa de expansiune şi de invazie, de dominaţie şi distrugere. Cine printre oamenii de ştiinţă, demni de a purta acest nobil titlu, poate subscrie la teoria lui Malthus care preconiza, alături de alte mijloace de asanare a societăţii, războaiele? De la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd teoria malthusiană a fost enunţată, până în zilele noastre, nici un adevărat om de ştiinţă nu a împărtăşit-o. Cu atît mai mult cu cît asemenea teorii au fost infirmate de istorie timp de două secole şi vor fi de asemenea în viitor. Nu prin aplicarea teoriilor malthusiene şi neomalthusiene ale timpurilor noastre poate fi realizată „asanarea” societăţii, ci printr-o nouă ordine economică mondială, care înseamnă o împărţire mai echitabilă a bogăţiilor materiale şi culturale, ştiinţifice şi tehnice, aşa cum a fost preconizată, demonstrată şi propagată cu toate prilejurile de către preşedintele României, tovarăşul Nicolae Ceauşescu. Doctrină îmbrăţişată şi sprijinită de milioane de oameni nedrept trataţi în suferinţă.

Dimpotrivă, concepţiile şi pledoariile marilor gînditori şi creatori care şi-au pus cunoştinţele şi conştiinţa lor în slujba păcii şi a liniştii creatoare au fost îmbrăţişate şi călduros onorate. Pătrunsă de o convingere de nestrămutat, gîndirea „Prinţului Renaşterii”, cum a fost caracterizat Erasm din Rotterdam de către contemporanii săi, a produs o puternică impresie încă din timpul enunţării sale, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea; ea impresionează şi va continua să impresioneze şi în viitor. „Războiul place celui care nu ştie ce este el, scria înțeleptul umanist. Am fost deseori uimit—continua Erasm—de faptul că oamenii ajung la o astfel de nebunie încît să cheltuiască eforturi, bani şi curaj pentru

a-și procura reciproc moartea. Războiul este atît de nefast, atît de oribil, încît chiar motivat de o perfectă justiție nu poate fi aprobat de un om cu suflet”.

Conștiinți de faptul că distrugerile provocate de către războaie pricinuesc sincope și grave cezuri în dezvoltarea științei și culturii și, în consecință, a întregii umanități, care nu se mai poate bucura de roadele științei, constrinsă la tăcere de către războaie, oamenii de știință urmăresc și cultivă concepția erasmiană, convinși că edificiul științei, construit cu grele și numeroase eforturi de un întreg „lanț de cercetări” trebuie să fie apărât contra bombelor și tunurilor.

Adevărații oameni de știință din toate țările, oricare ar fi domeniul lor de cercetare, se ridică cu hotărîre împotriva armamentelor de tot felul, împotriva consecințelor acestora, războaiele. Ei cer ca fabuloasele fonduri cheltuite în scopuri militare să fie întrebuințate pentru hrana oamenilor, pentru școli și alte instituții culturale, pentru biblioteci și laboratoare unde să fie creată o știință utilă progresului omenirii, pentru a realiza principalele scopuri ale științei în raporturile sale cu societatea : îmbunătățirea mijloacelor și metodelor destinate producerii de bunuri materiale și progresului civilizației prin influența binefăcătoare a nobilelor idei de pace și colaborare, de înțelegere și într-ajutorare.

Adevăruri confirmate încă de la începuturile științei, atestate din ce în ce mai mult de-a lungul dezvoltării sale, a rolului său tot mai important pe măsura ce știința pătrunde și influențează, determină, chiar, întreaga viață socio-economică și cultural-instituțională. De aceea, pledoaria lui Ernest Renan în favoarea demnității științei ca activitate spirituală și parte integrantă a civilizației geniului uman, a rolului său în dezvoltarea societății își păstrează întreaga sa valoare : organizarea științifică a omenirii este ultimul cuvînt al societății moderne și această pretenție este cu totul legitimă. Cu atît mai mult cu cît astăzi știința și-a asimilat caracteristicile activității sociale fără de care nu se poate concepe dezvoltarea societății.

Iată rațiunea pentru care societatea contemporană și cea viitoare reclamă ca știința să fie pusă în slujba progresului omenirii. Dar știința zilelor noastre și cea de mîine nu pot înflori decît la căldura umanismului, care înseamnă solicitudinea față de Om, față de Viață, față de viitorul său fericit, într-o lume liniștită, pașnică. Este Idealul promovat cu hotărîre, fără șovăire de către România socialistă în viața internațională, este idealul cel mai prețios al președintelui Nicolae Ceaușescu căruia i se dăruiește cu întreaga sa ființă. De aceea, progresul științei pus în slujba acestui ideal suprem trebuie să întărească încrederea oamenilor de știință în progresul neîntrerupt al umanității, precum și convingerea că este absolut necesar ca spiritul uman creator să domine prin știință iar conștiința, ceea ce nu poate fi dominat prin forță. Și acest lucru este posibil, deoarece oamenii de știință nu sînt ființe solitare, anahoreți izolați de lume, cum admirabil spunea Nicolae Iorga, ci oameni aparținînd unei societăți care le conferă puterea și asupra căreia se vor revărsa roadele eforturilor lor. Spre societatea, în accepția sa cea mai cuprinzătoare, proprie întregii umanități, trebuie să se îndrepte mai presus ca orice gîndirea oamenilor de știință, asigurîndu-i pacea și fericirea.

Acad. Ștefan Pascu

Între funcțiile social-politice ale cercetării istorice se numără și aceea de a sluji cauza — pe cit de nobilă, pe atit de actuală — a păcii și colaborării internaționale, prin cunoașterea reciprocă și apropierea popoarelor. Această misiune a istoricilor a fost viguros și repetat subliniată de secretarul general al Partidului Comunist Român; cine nu-și amintește — pentru a cita doar un singur exemplu — de vibrantul, emoționantul apel adresat de tovarășul Nicolae Ceaușescu istoricilor din întreaga lume de a fi mesagerii neobosiți ai ideilor de pace și concurență între națiuni, cuprins în mesajul adresat celui de al XV-lea Congres internațional de științe istorice (București, 1980). În concepția Partidului Comunist Român, în gândirea social-politică a secretarului general, unul din rosturile de competență ale științei istorice este de a fi un mijloc eficient de cunoaștere și înțelegere între state și națiuni.

Această viziune asupra istoriei se înscrie unei adevărate tradiții în istoriografia românească. Grigore Ureche, cel dintii din șirul marilor noștri cronicari, a introdus în letopisețul său un capitol intitulat semnificativ *Povestea și tocmeala altor țări, ce sîntu prin prejur, cum nu să cade să nu pomenim, fiindu ne vecini de aproape*, consacrat prezentării statelor și popoarelor vecine. Acestei deschideri de larg orizont i se adaogă dimensiunea morală a istoriei, relevată în cuvintele de neuitat ale lui Nicolae Iorga: „Istoria e disciplina cea mai umană din toate ... Nu există disciplină omenască prin care să ne facem mai sociabili, mai altușiți, mai iubitori de om și de viață”.

În lumea de astăzi, care trăiește în umbra rachetelor și sub apăsarea megatonelor de explozibil, care pot spulbera tot ceea ce milenii de muncă și gînd au clădit pe planeta noastră, responsabilitatea social-politică a istoricului a crescut considerabil. Se uită adesea că de la obirșiile sale înseși, prin opera „părintelui” ei, Herodot, istoria s-a îndreptat spre trecut *nu* pentru a da expresie unui paseism gratuit și, deci, nefolositor omului, ci pentru a explica, prin trecut, realitățile contemporane. Istoricul se interesează de trecut, dar el rămîne omul prezentului cu problemele lui, care, astăzi, sînt mai complexe ca oricînd și tocmai de aceea cer o colaborare internațională de proporții fără precedent, de neconceput fără temelie solidă oferită de pace și numai de ea.

O anumită manieră de a scrie istoria — ironizată și discreditată cu eticheta „istoria-bătălie” — a prezentat trecutul omenirii ca un neîntre-rupț lanț de războaie, în cursul cărora comunitățile umane — de la gîntă la națiune — ar fi fost călăuzite de singurul gînd al exterminării reciproce. Este de netăgăduit că aceste conflicte și războaie au existat și ele nu pot fi ignorate, dar tot atit de adevărat este că în istoria societății umane au existat lungi perioade de dezvoltare pașnică, cînd pînă și între foștii combatanți s-au statornicit raporturi de schimb, înțelegere și colaborare.

Istoricii au datoria de a releva aceste perioade fecunde pentru progresul și prosperitatea popoarelor. Ele au validarea istorică a eforturilor contemporane de a crea o lume fără războaie, unite sub semnul armoniei și concurenței. Noua ordine economică și politică internațională pentru care militează România, nu poate fi durabilă, dacă ea nu este întemeiată pe fundamentul solid al trecutului istoric, al cunoașterii individualității și aspirațiilor popoarelor, a trăsăturilor comune și distincte pe care istoria le-a modelat în structura și făptura fiecărei națiuni.

Într-un pasaj celebru, Miron Costin deplînge acele „cumplite vremi” care l-au împiedecat să-și realizeze planul de a coborî Letopisețul său pînă la originile neamului și subliniază că istoricul nu-și poate îndeplini opera decît cu „gînd slobod și fără valuri”, adică în condiții de pace. Observația marelui cronicar rămîne pe deplin actuală : progresul istoriei — ca al oricărei științe —, progresul întregii omeniri reclamă pace și colaborare. Istoricii trebuie să fie în primele rînduri ale luptei pentru pace : ei luptă astfel pentru propria lor condiție de oameni de știință ca și pentru toți semenii lor.

Florin Constantiniu

LUPTA LUI MATEI DIN BRÎNCOVENI PENTRU OCUPAREA TRONULUI ȚĂRII ROMÂNEȘTI

DE

NICOLAE STOICESCU

Deceniile II — III ale secolului al XVII-lea au reprezentat o epocă de mari frământări în istoria Țării Românești; ca urmare a intensificării exploatării fiscale, în vremea unor domni supuși Porții ca: Radu Mihnea, Alexandru Iliaș, Alexandru Cuconul sau Leon vodă Tomșa, au avut loc o serie de mișcări și răscoale la care au participat atît țărănimea — care suporta greutatea dărilor — cît și slujitorii (dorobanții și călărașii) și parte din boierime ¹.

Istoricii mai vechi (A. D. Xenopol, I. Lupaș, N. Iorga etc.) au accentuat caracterul anti-grecesc al acestor mișcări; în această epocă, domnii amintiți mai sus au favorizat pătrunderea elementelor grecești sau grecizate în țară, unii dintre ei înconjurându-se și fiind influențați de dregători de origine străină.

Boierii și negustorii greci veniți la nordul Dunării s-au dovedit mai pricepuți decît boierii pămînteni în exploatarea maselor, pe care le-au asuprit fără milă ^{1 bis}. Văzîndu-se îndepărtați sau amenințați cu îndepărtarea din dregătoriile care le asigurau monopolul exploatării, boierii pămînteni au reacționat cu violență, unii dintre ei — ca Lupu Mehedințeanu — punîndu-se în fruntea mișcărilor împotriva „grecilor”.

După cum au remarcat unii cercetători, termenul de „greci” nu cuprindea numai elemente de acest neam, ci în genere elemente sud-dunărene sau chiar români aflați în anturajul și în favoarea domnilor din această vreme. Mișcările amintite nu au avut deci un caracter „național” — cum susțineau unii istorici mai vechi — ci unul mai complex, în care lupta contra „grecilor” (despre care se pomeneste adesea în cronicile vremii) se împletea cu lupta împotriva exploatării feudale și fiscale în general.

---

¹ Vezi deosebi C. Rezachevici, *Fenomene de criză social-politică în Țara Românească în veacul al XVII-lea* („Studii și mat. de istorie medie”, IX, 1978, p. 73—77), unde se expun și opiniile istoriografiei mai vechi. Despre caracterul acestor mișcări și răscoale vezi și *Istoria României*, III, p. 142 și 144.

^{1 bis} După cum spune cronicarul sas Simon Massa, boierii greci erau urți deosebi de oamenii săraci pe care îi jefuiau „prin asupriri nesfîrșite” (*Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, V, p. 371).

Una din cele mai puternice mișcări de acest fel a izbucnit în toamna anului 1630 și ea va avea ca urmare restabilirea domniilor „pămîntene” în persoana lui Matei aga din Brîncoveni, devenit Matei Basarab după ocuparea tronului.

Motivul principal al nemulțumirii boierimii oltene a fost exploatarea fiscală la care Leon vodă supunea pe locuitori, exploatare care se răsfrîngea și asupra boierilor ce răspundeau de stringerea dărilor din județe. După cum spune cronica țării: „pentru multe biruri grele ce au fost asupra săracilor, neputînd să mai biruiască, spartu-s-au toate județele de preste Olt, fugind care încotro au putut. Iar boierii carii ținea județele (de bir) pățea mare nevoie de la domnie, că-i punea să plătească județele cu sila. Și ce avură deteră tot și să îndatoriră pre la turci și pre la balgii (— negustori de miere). Că aprozii nu mai înceta de la casele lor, tot pentru bani; și le lua trepede cîte 30—40 de galbeni numai deodată”².

Văzînd boierii „că merge spre rău”, au hotărît „să să dea în lături den naintea răotății” și să pribegască în Transilvania. Astfel, un număr mare de boieri au trecut la 17 sau 18 octombrie 1630 prin pasul Vîlcanului în Hațeg.

Printre acești boieri se găsea și aga Matei din Brîncoveni, care ținuse județul Romanați de bir și care plătise și el dările locuitorilor fugiți. Matei era fiul lui Danciu mare vornic din Brîncoveni, care, la rîndul său, a fost fiul lui Vîlsan din Caracal și al Mariei, fiica lui Detco din Brîncoveni. Danciu și fratele său, Radu postelnicul, erau strănepoții jupaniței Marga cea bătrînă, sora lui Neagoe Basarab și a lui Preda Craiovescu mare ban³. Din acest motiv Matei își va spune nepotul lui Neagoe Basarab, considerîndu-se descendentul acestuia. Descendența din boierii Craiovești și înrudirea cu Neagoe Basarab îndreptățeau pe aga din Brîncoveni să aspire la domnia țării⁴.

Nu știm prea multe lucruri despre viața lui Matei înainte de anul 1630, cînd a intrat în istorie prin acțiunea sa temerară. După unele informații, s-ar fi născut în 1588 (în 1653 avea 65 de ani), probabil după revenirea tatălui său din pribegia în Transilvania. Nu a deținut nici o dregătorie în vremea domniei lui Mihai Viteazul (așa cum au afirmat unii istorici), deoarece era prea mic; titlul de postelnic, cu care apare în documente între 1598 și 1605, nu înseamnă că ocupa o dregătorie, aceasta deoarece toți copiii de boier căpătau acest titlu onorific. Prima acțiune cunoscută

² *Istoria Țării Românești. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu — Dan Simonescu, București, 1960, p. 96. Treapădul era taxa ce se plătea dregătorilor trimiși din capitală în provincie pentru împlinirea diverselor porunci domnești; ea era proporțională cu distanța parcursă de acești dregători.

³ Ilie Chiriță, *Matei Basarab („Arhivele Olteniei”*, 1935, p. 47—57) și N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 208—209.

⁴ După urcarea pe tron a lui Matei din Brîncoveni (devenit Matei Basarab), vrămoșul și modelul său Neagoe Basarab va fi evocat cu deosebit respect cu diverse ocazii, îndeosebi în predosloviile cărților tipărite în această vreme. De pildă, în prima predoslovie redactată de logofătul Udriște Năsturel — cumnatul lui Matei Basarab — se spune: „care din domnii de mai înainte ai țării — afară de cel din al cărui neam și familie prea vestiă, prea luminăția voastră prea nobilă prin urmași se trage, adică prea bunul Basarab Neagoe de odinioară — s-a arătat așa de binefacător țării” (Dan Horia Mazilu, *Udriște Năsturel*, p. 125—127). În alte predoslovii era lăudat „marele neam băsărabesc”, din care făcea parte și fostul agă din Brîncoveni (A. Sacerdoțeanu, *Predosloviile cărților bisericești*, București, 1938, p. 102).

a tînărului Matei datează din timpul domniei lui Simion Movilă (1601—1602), cînd, împreună cu fratele său, Barbu postelnic, s-a judecat la domnie pentru satul Băilești, pe care tatăl său, Danciu vornic, îl dăduse lui Iane mare ban pentru a-i „scoate” dregătorie de la Ștefan vodă Surdul. Vreme de aproape 20 de ani (1608—1627), cu titlul de paharnic, Matei este amintit foarte des în documentele relative la Oltenia, unde trăia ca boier de țară, la moșia sa din Brîncoveni. Singura dregătorie pe care a deținut-o a fost aceea de mare agă, în 1628, după care apare în documente ca fost agă pînă în 1630. Deși era un boier bogat, nu a ajuns mare dregător într-o epocă în care dregătoriile erau încredințate unor favoriți domnești aduși de peste Dunăre.

Pe lingă nemulțumirea generală creată de plata dărilor, aga Matei mai avea și un motiv personal care-l determina să plece în pribegie. Așa cum declara el însuși la 26 februarie 1634, deci după ce ocupase tronul : „în zilele lui Leon voievod . . . , Necula vistier a nimicit casa domniei mele și a cumpărat multe sate (de) peste Olt ; și acele sate au fost cumpărate tot pe banii domniei mele și cu averi din casa domniei mele, cum știe toată boierimea, mari și mici, și toată țara. Și multă nevoie și jefuire am avut domnia mea de la Necula vistier pentru zavistie, încît în alt chip nu am avut cum să fac, ci am pribegit domnia mea în Țara Ungurească (= Transilvania); și am ieșit domnia mea și afară din țară pentru răutatea lui Necula vistier și am lăsat domnia mea casele și satele și dedinele și toate averile, de s-au pierdut”⁵.

Aici deci motivul pribegiei lui Matei este unul de ordin personal, și anume persecuția nedreaptă la care l-a supus Necula vistier, grec de origine, care din „zavistie” i-a luat averile. Întrucît Matei nu precizează care erau motivele pentru care Necula l-a persecutat, este greu de știut ce s-a întîmplat între cei doi; cum Necula fusese mare vistier înainte de perioada în care boierii olteni au fost siliți să plătească dările locuitorilor fugiți, este foarte probabil că dușmănia dintre cei doi nu fusese cauzată de aceste plăți forțate ci de un alt motiv, necunoscut nouă. După aceste precizări necesare, să revenim la relatarea evenimentelor petrecute în toamna anului 1630.

Trecerea pribegilor în Transilvania este povestită de un martor ocular care a încercat, împreună cu un căpitan (nenumit), să le oprească fuga „în gura plaiului” Vîlcanului. Fugarii au ajuns acolo în ziua de 18 octombrie 1630 ; ei erau foarte numeroși „și tot de folos” : Aslan vornicul cu fiul său, apoi Gorgan spătarul, aga Matei din Brîncoveni, Barbu Brădescu și fratele său, Mihai clucerul, Barbu din Poiană, fiii lui Iscru, Barbu din Fratoștița și feciorul său, Malcoci „și alții mulți de la Olt și de la Romanai și de la Jiul de Jos (= Dolj) și de la Mehedinți”. Este vorba deci de un adevărat exod al boierilor olteni.

Fugarii au căutat să-i determine pe slujitorii care încercau să-i oprească să li se „îchine”, dar — văzînd că aceștia refuză — au tras în ei și i-au risipit „de au fugit cine încătro au putut”, după care pribegii au trecut munții în Transilvania.

⁵ DRH, B, vol. XXIV, p. 283—284.

După cum rezultă din aceeași interesantă scrisoare, boierii fugari ceruseră locuitorilor să vină după ei și să refuze plata dărilor „că le vine alt domn . . . peste puține zile”. În nordul Olteniei domnea o stare de mare neliniște, locuitorii manifestându-și violent nemulțumirea împotriva boierilor : „rumânii nu vor să dea nemie, ci bat feciorii și le iau banii și trăsurile . . . și ciți birari au găsit, pe toți i-au luat de i-au legat, de le-au luat banii și catastișele și i-au despuiat de i-au lăsat cu pielea”. Autorul scrisorii mărturisea că nu a văzut de cînd este „mai rea răutate” decît aceea ce se întimpla birarilor și declara : „acum noi ne-am îngrozit, de nu știm ce vom să facem, că ne e frică că ne vor ucide” ⁶.

Scrisoarea constituie o mărturie spontană și sinceră asupra stării de spirit existentă în Oltenia în toamna anului 1630, confirmînd spusele cronicii țării (după care trecerea pribegilor s-ar fi făcut la 17 octombrie) ^{6bis}.

Boierii pribegi s-au stabilit în Hăteș, „avînd mare cinste și socotință” de la principele G. Rákoczi I, de la David Zolyomy ⁷ și „de la toți nemeșii” ⁸.

După plecarea lor, la 1 noiembrie 1630, tilmaciul Zulfykar efendi — aflat la București — pretindea că fugarii luaseră cu ei „tributul țării” (strîns probabil din regiunea Olteniei) și cerea lui Ștefan Bethlen să-i prindă și să restituie banii luați ^{8bis}.

Îngrijorat de trecerea de care se bucurau pribegii în Transilvania, știînd că Poarta nu privea cu ochi buni tulburările din țară și temîndu-se că își va pierde tronul, Leon vodă a încercat în patru rînduri, prin solii speciale, să-i convingă pe pribegi să se întoarcă în țară, „iar ei n-au vrut”. Solia a treia a fost alcătuită din două personaje importante : Hrizea din Bălteni mare vornic și episcopul Eftimie (mai 1631) ⁹.

După cum spunea N. Iorga, „pribegia supușilor putea să deie jos un domn, ale cărui dezvinovățiri se ascultau mai puțin decît glasul de plîngere al celor siliți să-și părăsească țara . . . Leon știa acest lucru și de aceea el trimise după « boierii săi » solie după solie, chemîndu-i cu « cărți de jurămint » și stăruind pe lîngă Rákoczi pentru ca el să îi dea înapoi” ¹⁰.

Nu știm prea multe despre modul cum au trăit boierii pribegi în Transilvania, unde au trebuit să facă unele promisiuni lui G. Rákoczi I pentru ca acesta să-i ajute ; mai mult încă, ei au participat, alături de oș-

⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 19—20, și DRH, B, vol. XXIII, p. 283—284.

^{6bis} Vezi și N. Iorga, *Socotilele Brașovului și scrisori românești către sfat în sec. XVII*, București, 1899, p. 176.

Pentru succesiunea evenimentelor petrecute din toamna lui 1630 pînă în toamna lui 1632, evenimente care au adus pe tronul Țării Românești pe Matei aga din Brîncoveni, vezi îndeosebi N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXII—CLXIX și IX, p. 4—15 precum și *Istoria Țării Românești. Letopiseșul Cantacuzinesc*, care prezintă foarte amănunțit — cu precizări de date — perioada ce a urmat pribegiei lui Matei, foarte probabil după însemnările unui apropiat al viitorului domn.

⁷ Acest nobil maghiar era fratele soției lui Gravrilaș Movilă, fostul domn al Țării Românești, ceea ce poate explica în parte atitudinea sa filo-română (A. Veress, *Documente*, IX, p. 248—250). Ca ginere al lui Ștefan Bethlen, el se bucura de multă trecere pe lîngă G. Rákoczi I.

⁸ *Istoria Țării Românești*, p. 96.

^{8bis} A. Veress, *Documente*, IX, p. 313—314.

⁹ *Istoria Țării Românești*, p. 96.

¹⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXIII.

tile principelui, la unele lupte purtate de acesta cu imperialii (lupta de la Rakamaz, pe Tisa, 1631)^{10b1s}.

Aflați în Transilvania, în 1631, boierii fugari din Țara Românească promiteau „jupinului Cristeș” (Paul Keresztessy) o răsplată de 2000 de galbeni pentru că acesta le făgăduise „să ne facă cale (adică să le înlesnească trecerea) în țara noastră”; banii urmau să fie dați — spun boierii — după ce „va fi pre voia noastră să ne luăm țara și să scoatem grecii și dușmanii noștri care au spart casele noastre”¹¹.

Este demn de reținut faptul că aga Matei este trecut în lista boierilor pribegi al treilea, după Aslan vornicul și Gorgan spătarul. Pecetea lui însă mărturisea încă de atunci intenția sa de a deveni domn; ea reprezenta un om cu sabia în mină, șezind pe tron, iar deasupra tronului era gravat numele Mateiului.

Încercînd să calmeze nemulțumirile existente în țară și să atragă pe răsculați, la 15 și 23 iulie 1631, Leon vodă a emis două hrisoave (așezăminte) împotriva „grecilor”. În aceste documente — considerate de unii istorici ca alcătuind o adevărată „cartă de libertăți”¹² — domnul arată că, stringînd „toată țara, boieri mari și mici, și roșii și mazilii și toți slujitorii” și „văzînd toți atîta sărăcie și pustiire țării”, au căutat să afle „de unde cad acele nevoi pe țară”¹³.

Așa cum s-a observat, hrisovul din 15 iulie expune pricinile răului mai amănunțit de cît *Letopisețul* — favorabil boierimii pămîntene — și o face într-un stil necruțător, incisiv și colorat: „Aflatu-se-au și se-au adevărat — se spune mai departe — cum toate nevoile și sărăcia țării se începe de la grecii străini, carii amestecă domniile și vînd țara fără milă și o precupescu pre camete asuprite (adică cu dobînzii mari — N.S.) Și dacă vin aici în țară, ei nu socotescu să umble după obiceiul țării, ci strică toate lucrurile bune și adaugă legi rele și asuprite ... Și încă alte multe streinări au arătat spre oamenii țării, nesocotindu pre nici un om de țară, înstreinîndu oamenii țării de către domnia mea cu pisme și cu năpăști și asuprind săracii fără milă”.

Domnul recunoștea astfel că se petrecuseră multe abuzuri, că „sărăcii” fuseseră asupriți și că, din cauza acestor abuzuri, se produsese „multe streinări”; pentru a scăpa el însuși de acuzațiile ce-i aduceau pribegii și a-și salva domnia, Leon vodă dă vina pe grecii din anturajul său, promițînd sub jurămint, „cu tot sfatul țării”, că va călca „acele obiceiuri rele” și le va pune „toate jos”. El arată mai departe: „am scos acei greci streini din țară afară ca pre niște neprieteni țării fiind. Și am tocmît domnia mea și alte lucruri bune care să fie de folos țării”.

Între „lucrurile bune”, domnul enumeră: scutirea boierilor și roșilor (= curtenilor) de dijmă, oierit, gorștină și vinărici, scoaterea călugărilor greci din mănăstiri, scutirea preoților de bir; domnul nu mai avea voie să conces-

^{10b1s} I. Strbu, *Mateiu-Vodă Băsărabas auswärtige Beziehungen*, Leipzig, 1899, p. 11. După cum declara Matei Basarab mai tirziu, el locuise la Rtu Bărbat, în Hațeg, împreună cu Gorgan spătarul, Mihai Coțofeanu, Dumitru Filișanu și Mihart din Șitoaia (DRH, B, vol. XXIV, p. 371).

¹¹ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 103.

¹² Valentin Georgescu, *Hrisovul din 15 iulie 1631 al lui Leon vodă Tomșa în Țara Românească și problema „cărților de libertăți”*, („Revista de istorie”, 29, 1976, nr. 7, p. 1013—1029).

¹³ DRH, B, vol. XXIII, p. 406—408 și 412—413.

^{13b1s} A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, ed. III-a, vol. VI, București, 1925, p. 45.

oneze cu sila boierilor județele pentru stringerea birului, nici să condamne la moarte fără judecată pe boieri.

În hrisovul din 15 iulie se spune : „grecii ce vor avea moșii în țară și dobitoc și-i va fi femeia și casa în altă țară, de se va scrie în cetele țării și va trage nevoe cu țara, ei să lăcuiască aici în țară, iar care nu se vor scrie ei să fie lipsiți de țară și să li se ia moșiile și bucatele pre seama domnească. Așisderea și călugării greci carii au cumpărat mănăstirile de le-au făcut metoașe (la mănăstiri străine — N.S.), ca să le ia venitul și să-l scoată din țară și arginturile și moșiile, aceia să iasă din mănăstire afară, să fie numai călugări rumâni, cum a fost de veac, și să li se ia seama de tot ce au fost al mănăstirilor, nimic să nu lipsească . . . Mitiopolia, episcopii, egumeniile să nu se schimbe pre mită, ci să fie pre săbor ; și să nu fie volnic patriarhul (de la Constantinopol) a trimite aici în țară nici vlădică, nici episcop, nici egumen, ci pre cine va alege țara și sfatul vlădică sau episcop, acela să fie, numai să trimită la patriarhul să dea blagoslovenie, cum a fost din veac”.

Am reprodus acest text pentru a înțelege spiritul profund anti-grecesc ce sta la baza hrisovului. Unele idei din aceste hrisoave (privind închinarea mănăstirilor) vor fi reluate în 1639 chiar de Matei Basarab. Deși Leon vodă recunoștea că „săracii” fuseseră asupriți, hrisovul nu prevedea nici o măsură în favoarea acestora, ci doar în aceea a categoriilor privilegiate.

După opinia lui A. D. Xenopol, hrisovul din 15 iulie dovedea o deosebită abilitate tactică : zmulgerea atouts-urilor din mina adversarilor, prin legiferarea spontană a revendicărilor lor ^{13b18} ; pentru N. Iorga, actul solemn dat de Leon vodă este un *politisches Meisterwerk* ¹⁴. Oricum, prin acest hrisov solemn, domnul recunoștea că se comiseseră multe abuzuri și că, deci, pribegia boierilor era motivată ¹⁵.

Acest așezământ a avut darul să liniștească spiritele îndeosebi ale roșilor sau curtenilor, astfel încît domnul privea ceva mai încrezător lupta cu boierii pribegi a căror sosire o aștepta. Aceștia, „în loc să răspundă prin supunere — ca unii ce nu doriseră alt ceva decît « să scoată grecii și dușmanii lor carii au spart casele lor » (ceea ce Leon Vodă se arăta dispus să facă) — năvăliră în țară”, tocmai cînd o nouă solie (a patra) se îndrepta spre ei să le ceară să se împace cu Leon vodă, după ce domnul se declarase și el dușman al „grecilor” ¹⁶.

Cînd cei doi soli au ajuns la Tirgu Jiu, s-au întîlnit cu straja pribegilor, condusă de Barbu Brădescu și Mihai Coțofeanu. În spatele străzii înainta restul oștirii, condusă de aga Matei și alcătuită din boierii pribegi, din ostași recrutați din regiunea Hațegului, precum și „mulți roșii de preste Olt”.

¹⁴ N. Iorga, *Geschichte des rumänische Volkes*, II, Gotha, 1905, p. 54.

¹⁵ Exploatarea crîncenă la care erau supuse cele două țări române era cunoscută și în mediile diplomatice de la Istanbul, unde se spunea : „acești miniștri și unii fruntași dintre greci, care se hrănesc și caută a se îmbogăți cu punerea și scoaterea acestor domni, nu se vor opri înainte ca amîndouă provinciile, Moldova și Țara Românească, să fie golite de locuitori, la care s-a și ajuns aproape . . . E de mirare că locuitorii au putut să îndure așa de mult și n-au fugit dintr-o dată, cum se aude că fac acum” (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 196).

¹⁶ *Ibidem*, p. CLXV.

După ce mica oștire a intrat în nordul Olteniei prin pasul Vilcanului, Leon vodă a trimis împotriva ei pe Miho spătarul cu oastea domnească; la Ungurei însă, acesta a fost învins de pribegi și de-abia scăpă cu fuga¹⁷.

Dindu-și seama că pribegii sînt mai puternici de cît credea, domnul și-a trimis soția la adăpost în cetatea Giurgiu, iar el cu oastea a înaintat în întîmpinarea lui Matei pînă la Prisăceni; aici a făcut „sfat mare” cu boierii credincioși și, întrucît „nu i-au dat îndămănă să să bată acolo”, a stabilit să aștepte pe pribegi la București, pe locul unde se află astăzi biserica Slobozia, în regiunea unde se găsea pe atunci mănăstirea Sf. Ecaterina, numită și mănăstirea lui Pană vistierul¹⁸.

Asigurindu-și fidelitatea slujitorilor și dorobanților cu lefuri din destul, Leon vodă s-a luptat „tare” cu pribegii, care au fost învinși, la 23 august 1631. Nu știm amănunte despre desfășurarea acestei bătălii; știm doar că pe locul luptei au căzut mulți boieri, printre care se găseau: Preda Floricoiul din Greci, ginerele lui Mihai Viteazul¹⁹, Adam banul și alții. Cei mai mulți dintre boierii pribegi au reușit să scape, printre ei fiind și aga Matei²⁰.

Este foarte probabil că aga Matei va fi jucat un rol de seamă în alcătuirea planului bătăliei, ca și în organizarea forțelor de care dispunea în luptă. Să nu uităm că, la 1630, el era cunoscut ca fiind „*capo di tutta la militia*”, adică comandantul întregii armate (pedestre) a țării. Este de asemenea probabil că victoria lui Leon vodă a fost hotărîtă de superioritatea numerică a forțelor de care dispunea domnul țării²¹.

La scurtă vreme după luptă, la 5 septembrie 1631, domnul învingător confisca averile boierului „hiclean”, motivînd: „cînd a fost acum, în zilele <domniei mele>, iar Matei aga, el s-a ridicat asupra domniei mele în chip de domn, cu oaste din Țara Ungurească (= Transilvania) și cu război. Și a venit de s-a bătut cu domnia mea în șesul viilor orașului București, ca să calce schiptrul cîstitutului împărat și să piardă țara domniei mele cu răutăți . . . , ci a dat Dumnezeu de a fost după voia cîstitutului împărat

¹⁷ *Istoria Țării Românești*, p. 97 și N. Iorga, *op. cit.*, IX, p. 8.

În timpul venirii pribegilor prin sudul Olteniei s-au produs unele excese. Dintr-un document dat de Leon vodă la 13 septembrie 1631, rezultă că „pe vremea cînd au venit pribegii de peste munți cu oaste și cu luptă asupra domniei”, Pătru vistier, ginerele lui Preda Floricoiul slugerul, a prins la Caracal pe Iovan Lătinul — care stăpînea satul Pleașov al socrului său pentru o datorie de 600 de galbeni — și l-a tăiat, luîndu-i hrisoavele de stăpînire (DRH, B, vol. XXIII, p. 441).

¹⁸ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1961, p. 134.

¹⁹ Preda slugerul din Greci avea — ca și Matei — motive personale de nemulțumire deoarece împreună cu fiul său, Mihai postelnic, fusese „închis în temniță pentru datorii” de trei negustori greci: State, Dima și Zota, care i-au vîndut apoi satul Putineiu (moștenire de la Mihai Viteazul) lui Necula vistierul, dușmanul lui aga Matei (DRH, B, vol. XXIII, p. 419 și 422). Vezi și mai sus nota 17.

²⁰ *Istoria Țării Românești*, p. 97—98.

²¹ Este posibil ca Matei Basarab — în calitatea sa de fost agă (comandant al dorobanților) — să fi sperat că aceștia vor trece de partea sa, ceea ce nu s-a întîmplat. După cum spunea N. Iorga, fugarii își dădeau sema că mișcarea le fusese prîpîită; aceasta era și impresia produsă în Polonia, unde Miron Barnovschi era sfătuit să nu procedeze la fel: „nu trebuie căutat prea departe: nenorocirea de deunăzi din Țara Românească e încă proaspătă. Măria sa voievodul poate ști foarte bine cum a fost plătit cel ce s-a încrezut în astfel de făgăduieli (ale țării). Căci, dacă s-a aruncat repede în luptă (Matei) tot așa de repede a și căzut, s-a acoperit însuși de rușine și și-a înșelat prietenii, trimițînd multă lume la măcel” (N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, p. 33).

și după voia noastră și a adus Dumnezeu pe vrăjmașii domniei mele cu plecarea capului sub sabia domniei mele". Ca urmare a acestei acțiuni — spune domnul mai departe — „au căzut toate satele și averile lui Matei așa să fie pe seama domniei mele"; satele au fost pierdute de Matei „cu rea hielenie, ca fiind un dușman al cinstitutului împărat și al țării”²². Ca reprezentant al „cinstitutului împărat” de la Istanbul, Leon vodă considera că pribegii nu s-au ridicat numai împotriva sa, ci și a Porții.

Lupta este evocată și într-un document din 1 septembrie 1631, unde domnul aprecia că pribegii se luptaseră cu oastea sa „în șesul Bucureștilor, foarte tare”; alături de domn — după cum recunoște acesta — se găseau și beșlii turci²³.

Peste trupurile celor morți în luptă, Leon vodă a ridicat, la 20 februarie 1632, o cruce — numită apoi crucea lui Leon vodă — care avea săpată o inscripție comemorativă a luptei²⁴.

În martie 1632 — când capitala Țării Românești a fost vizitată de solul suedez Paul Strassburg — domnul i-a povestit cu mândrie cum a obținut victoria și i-a arătat acestuia locul bătăliei (pe atunci lângă București), precum și „mormintele celor uciși și crucea ridicată în semn de biruință”. Domnul se plîngea că Matei așa este „începătorul acelor tulburări” (*motuum illorum autor*) și-l acuza pe boierul fugar că ar fi cumpărat sprijinul lui Rákóczi „cu mulți bani”²⁵, ceea ce este foarte probabil,

După înfringerea de la București, o bună parte dintre boieri, în frunte cu aga Matei, au scăpat fugind prin Oltenia spre Transilvania; urmăriți de oștile lui Leon vodă, pribegii „au fugit și s-au închis la mănăstire din Tismana și au șazut acolo 10 zile”, oștile domnești „s-au bătut cu ei trei zile și nimic nu le-au putut strica”²⁶.

Scăpat la adăpostul zidurilor Tismanei, aga Matei a trecut apoi în Transilvania, iar oștile care-l urmăreau au prădat regiunea „cum au fost mai rău”. În amintirea salvării sale la adăpostul zidurilor mănăstirii, după luarea domniei, „primul lucru către care și-a îndreptat grija (domnul) a fost neîntirziata reclădire a acestei mănăstiri, străduindu-se să-i sporească întăriturile cât mai mult, deoarece datorită ei scăpase (din miinile dușmanilor) și el făcuse jurămint în acest sens”, după cum va spune mai târziu Paul de Alep²⁷.

²² DRH, B, vol. XXIII, p. 435—436.

²³ *Ibidem*, p. 433. Documentul este important și pentru faptul că arată ce boieri se aflau „în tabără” lângă Leon vodă: Necula vistierul, Hrizea mare vornic, Papa Greceanu mare logofăt, Miho mare spătar și Buzinca mare comis, toți adversari ai lui Matei Basarab.

²⁴ Iată inscripția: „Adecă eu, robul lui Dumnezeu, Io Leon vodă, feciorul lui Ștefan voievod, rădicat-am această cinstită cruce în numele lui Sfeti Gheorghe, pentru ca să se pomească de războiul ce am avut în acest loc cu pribegii, cînd au venit de peste munte asupra domniei mele în an 7139 (1631), în luna lui avg. 23, marți. Și milostivul Dumnezeu, cu rugăciunea lui Sfeti Gheorghe, supusu-i-au suptu sabia domniei mele și i-am biruit; și cîți au căzut în război zac sub această movilă” (*Inscripțiile medievale ale României. Orașul București, București, 1965*, p. 406). Vezi și Paul Cernovodeanu, *Complexul istoric de la Slobozia „Crucea lui Leon vodă”* („Glasul bisericii”, XXIX, 1970, nr. 7—8, p. 773—776).

²⁵ *Călători străini despre țările române*, V, p. 66 Vezi și N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 8, nota 4.

²⁶ *Istoria Țării Românești*, p. 98.

²⁷ *Călători străini*, VI, p. 198.

De la Tismana, după sfaturile bătrînului Stoica din Izvarna, aga Matei s-a retras peste munte, trecînd „la Caravan Sebeș” (= Caransebeș). Leon vodă a trimis a doua oară oaste după Matei, dar „nimica nu i-au putut strica”. De necaz și ca să pedepsească pe locuitorii care se arătaseră partizani ai agăi Matei, „oștile iar au jefuit și au prădat țara de preste Olt foarte rău”²⁸. Se înțelege că aceste două prăzi au îndepărtat și mai mult pe locuitorii Olteniei de domnia lui Leon vodă.

După victoria asupra pribegilor, Leon vodă s-a plîns „mereu la Poartă”²⁹, unde a trimis 31 de captivi luați în luptă, între care erau și „oameni nobili din comitatul Hunedoarei”, trimiși spre a dovedi ajutorul dat de G. Rákoczi. La 29 octombrie 1631, Ștefan Szalanczi — capuchehaia principelui, căruia îi transmitea aceste știri — îl ruga pe acesta „să scrie despre cruzimea voievodului (Leon vodă) asupra țării lui, să scrie milostiv mărirea sa despre pustiirea țării”, ceea ce va provoca sigur mazi-lirea domnului³⁰. Este deci foarte probabil că la mazi-lirea lui Leon vodă (în iulie 1632)³¹ au contribuit în mod deosebit intervențiile lui G. Rákoczy la Poartă, unde trebuia să justifice și ajutorul dat pribegilor împotriva domnului numit de sultan.

Așa cum arăta N. Iorga, după înfrîngerea din 1631, principele Transilvaniei — preocupat el însuși de conflictul cu imperialii care susțineau împotriva lui pe nobilul Prépotsvary — „se mulțămii să stăruie la Poartă”³², pentru bani și promisiuni de tribut ..., fără ca prin acest ajutor să-i fi fost hotărîtă domnia” (lui Matei)³³.

Aflat în Banat, Matei aștepta un moment mai favorabil pentru a se putea întoarce în țară. Pierzînd încrederea în posibilitatea succesului și atrași de promisiunile lui Leon vodă, o parte din boierii pribegi s-au întors în țară; printre ei se afla și Aslan vornicul, care a devenit mare ban în divanul lui Leon vodă³⁴.

Între timp, aga Matei a intrat în legătură cu puternicul Abaza pașa din Nicopole, considerat „ispravnic pre marginea Dunării”, pe care l-a convins că singura cale pentru a liniști „săraca de țară”, pe care au „spart-o domnii streini cu grecii țarigrădeni”, era să-l susțină pe el la domnie. În

²⁸ *Istoria Țării Românești*, p. 98.

²⁹ Faptul este confirmat de Paul Strassburg, care — vizitînd capitala Țării Românești în martie 1632 — fusese informat de Leon vodă că refuzul lui Rákoczi de a-i restitui pe fugarii din Transilvania a provocat „multe certuri între ei la Poartă”. (*Călători străini*, V, p. 66).

³⁰ A. Veress, *Documente*, IX, p. 315—316.

³¹ Ultimul document emis de Leon vodă datează din 12 iulie 1632 (DRH, B, vol. XXIII, p. 604), iar primul eliberat de Matei Basarab din 6 octombrie 1632 (ibidem, p. 618). Între aceste date țara nu a avut domn. După cronica țării, Leon vodă a fost mazilit la 24 iulie (*Istoria Țării Românești*, p. 99).

³² G. Rákoczy — care era lacom de bani — a intervenit la Poartă încă din primăvara lui 1632 pentru a fi numit domn Matei Basarab. Pentru a nu scăpa prilejul să cîștige bani și de la ceilalți pretendenți, a trimis solilor săi la Poartă cărți de recomandare pentru toți candidații cu șanse, cu precizarea ca, în momentul numirii noului domn, să fie scoasă la iveală cea întocmită pe numele acestuia („Cercetări istorice”, 1940, p. 457).

³³ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXXVII.

³⁴ După ce — în mai 1632 — Leon vodă promisese lui G. Rákoczy, suma de 5000 de florini pe an, atîtutinea principelui față de boierii pribegi s-a schimbat, ceea ce explică plecarea unora dintre tovarășii de luptă ai lui Matei Basarab (N. Iorga, *op. cit.*, IX, p. 11). Întrucît Leon vodă nu reușise să plătească suma promisă, fiind mazilit, G. Rákoczy a cerut solilor săi la Poartă să pretindă plata sumei de la noul domn, Rađu Iliăș.

acest scop, el a scris pașei „cărți cu făgăduiele multe”, folosind ca intermediar pe popa Ignatie Sirbul care avea „voe vegheată” la Abaza³⁵.

La cîștigarea lui Abaza pașa de partea pribegilor a contribuit, fără îndoială, și scrisoarea adresată acestuia, la 15 august 1632, de principele Transilvaniei, în care acesta arăta că îndemnase în repetate rînduri pe boierii fugari să se întoarcă în Țara Românească, unde noul domn (Radu Iliș) nu le va face nici un rău; ei refuzau să se întoarcă de teama negustorilor greci care umblau cu piri mincinoase la domn împotriva boierilor pînînteni, ca să poată prăda țara. „Bucuroși s-ar întoarce ei acasă, căci amai e pribegia printre străini, dar spun că nu cutează cită vreme acei străini greci sint lingă voievod”. Rákoczi îl ruga în încheiere pe Abaza să ajute pe „bieții boieri împotriva nesățioșilor greci jefuitori”³⁶.

Intrucît textul acestei scrisori este foarte asemănător cu acela al hrisovului dat de Leon vodă în iulie 1631, unii istorici ca I. Lupaș (care l-a publicat) consideră că cele două documente ar emana dintr-o sursă comună; este mult mai probabil că ele reflectă aceleași realități și același spirit anti-grecesc.

Intențiile boierilor pribegi de a trece cu oștile în Țara Românească erau cunoscute la curtea domnească. La 11 august 1632, „toți boiarei țării mari și mici”, aflați la București, întrebau cu spaimă pe Cristofor Hirschel la Brașov dacă erau adevărate veștile aduse de oamenii lor „den sus” (de la hotarul Țării Românești) că pribegii urmau să coboare prin trei locuri: Teodosie Corbeanu spătarul „pre la Târgul Jiului”, aga Matei „pre la Rucăr cu oaste”, iar Gorgan spătarul „pre Telcajen cu alte oști”. Ei mai spuneau că schimni-aga — care venise la București să „prindă” scaunul după mazilirea lui Leon vodă — auzind aceste știri, anunțase deja pe vizir și pe hanul tătarilor ca „să-i pornească asupra lor” și deplîngeau răul ce avea să urnezeze pentru această „blăstămată de țară”³⁷.

Informațiile boierilor despre intențiile pribegilor de a coborî în țară erau exacte, numai că așteția nu veneau prin punctele de trecere de care este vorba în scrisoare ci prin altă parte.

Alexandru Iliș, domnul Moldovei, tatăl noului domn numit de Poartă, Radu Iliș, a încercat să împace pe pribegi cu făgădueli mincinoase; la 18 august 1632 le-a scris să treacă pe la el prin Moldova, unde vor avea „milă și socotință”³⁸. La data amintită, însă, pribegii se aflau deja în drum spre Țara Românească.

Matei Basarab a știut să profite foarte bine de interregnul ivit după mazilirea lui Leon vodă și să ocupe tronul Țării Românești, fără

³⁵ *Istoria Țării Românești*, p. 99. Prezența lui Ignatie la Nicopole în timpul tratativelor cu Abaza pașa este confirmată de Matei Basarab într-un document din 1633, unde spune că „pentru voia” acestui preot eliberase niște rumâni din starea de servitute (DRH, B, vol. XXIV, p. 215). Matei l-a răsplătit mai apoi pe Ignatie cu scaunul de episcop de Rîmnic și mitropolit al Ungro-Vlahiei.

³⁶ I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, I, Cluj, 1940, p. 185—187. Vezi și „Cercetări istorice”, 1940, p. 458—459.

³⁷ Deși scrisoarea e datată 7139 august 11 (deci 1631), după cum a arătat N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXVII, data e greșită fiind vorba de evenimentele petrecute în vara lui 1632 după mazilirea lui Leon vodă, care a avut loc la 24 iulie; numai așa se explică prezența lui schimni — aga la București, unde venise să „prindă” scaunul domnesc pînă la sosirea noului domn.

³⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 105 și „Columna lui Traian”, 1876, p. 232—233.

luptă, înainte de venirea noului domn, Radu Iliaș, fiul fostului domn Alexandru Iliaș, care lăsase o impresie nefavorabilă în țară.

La 2/12 august, chemat de boierii din țară prin Drăgușin, „sluga lui”, Matei pleca din Caransebeș fără ajutor de la G. Rákoczi; oastea sa era formată din români bănățeni, conduși de Vaida Bona (sau Bunea voievodul).

După opiniile cronicarului, „Matei aga încă și-a luat ziua bună de la craiul Racoți și de la toți domnii și nemeșii și au purces să vie aici în țară. Iar craiul, pentru multă slujbă dieaptă ce i-au făcut cînd au venit nemții asupra lui la Tocaia (— Tokay) n-au vrut să-l lase să vie făr-de oameni, ci au ales pre Vaida Bun căpitanul cu o seamă de oști și au petrecut pe Matei aga cu mare cinste, purcînd de la Caravan-Sebeș, avgust 2 dni”³⁹.

Problema ajutorului primit de Matei Basarab din Banat a fost studiată atent în monografia lui I. Sirbu, care a arătat că oștile bănățene „nu erau trupe auxiliare, puse la dispoziție de Rákoczi, ci mercenari angajați de emigranți cu banii lor proprii” din regiunea Caransebeșului și Mehadiiei, unde se găseau oșteni foarte pricepuți⁴⁰.

G. Rákoczi nu-i putea pune la dispoziție lui Matei ostași din această regiune, deoarece, prin hotărîrea dietei Transilvaniei din 5—10 mai 1632, populația districtelor Orșova, Mehadia și Caransebeș fusese scutită de serviciul militar. În plus, după cum arăta mai departe I. Sirbu, G. Rákoczi — aflat în conflict cu imperialii în această vreme — nu avea disponibilități de oaste pentru a le pune la dispoziția lui Matei Basarab; ceea ce a putut face principele Transilvaniei, în aceste condiții, a fost să-l sprijine pe aga Matei pe cale diplomatică⁴¹.

După cum sublinia de curînd regretatul I. D. Suciu, „pentru restabilirea adevărului istoric, e necesar să precizăm că *Matei Basarab s-a instalat cu ajutorul trupelor române din Banatul de Lugoș — Caransebeș, conduse de Vaida Bona, iar nu cu ajutorul militar al principelui Gheorghe Rákoczy*”. De altfel, după cum remarcă același autor, bănățenii au rămas în serviciul lui Matei Basarab și după suirea acestuia pe tron; la 1637, el mai avea încă în solda sa 500 de bănățeni din regiunea Mehadiiei, considerați de I. Kemeny drept cei mai credincioși slujitori (*welche seine treusten Diener waren*)⁴².

Agă Matei a înaintat spre Țara Românească fără a întîmpina vreo împotrivire; beiul de la Orșova i-a ieșit înainte cu plocoane, oferindu-i bani pentru mica sa oștire.

Itinerariul urmat de oștirea lui Matei este ușor de reconstituit după cronică țării, „răzimată pe însemnări din acest timp chiar”, cum spune N. Iorga^{42bis}: pribegii au trecut prin plaiul Drinovului, după care „au tăbărit în seliștea Preșnii”, îndreptîndu-se apoi spre sudul Olteniei⁴³.

Singurul izvor care vorbește de o luptă în Oltenia este pisania tîrzie a mănăstirii Sadova — construită de Matei Basarab — unde se spune că

³⁹ *Istoria Țării Românești*, p. 100.

⁴⁰ I. Sirbu, *Matei vodă Băsărabas auswärtige Beziehungen*, p. 21—23.

⁴¹ *Ibidem*, p. 22—23.

⁴² I. D. Suciu, *Unitatea poporului român. Contribuții istorice bănățene*, Timișoara, 1980, p. 48—50.

^{42bis} N. Iorga, *op. cit.*, IX, p. 13.

⁴³ *Istoria Țării Românești*, p. 100.

ctitoria a fost ridicată „după ce (Matei) a biruit pe turci la Schela Ciobanului unde, avind mare strimtoare de către dinșii în două rinduri și scăpind cu oastea întru acest sfint lăcaș . . . , după săvârșirea războiului au zidit această . . . mănăstire, la anul de la zidirea lumii 7141” (1633)⁴⁴. Comentind această ciudată pisanie, C. C. Giurescu crede că este vorba, într-adevăr, de o biruință a agăi Matei asupra turcilor la Schela Ciobanului sau Bechet, în timpul venirii lui din Banat⁴⁵. Celelalte izvoare nu amintesc însă o astfel de luptă, deoarece pașalele din regiunea de margine a Imperiului otoman fuseseră cîștigate de partea lui Matei.

*Alegerea ca domn a agăi Matei din Brîncoveni a avut loc în Oltenia, la scurtă vreme după ce acesta trecuse munții ce separă Banatul de Oltenia. Auzind de venirea lui Matei, „boierii și roșii și toată țara cîți era preste Olt, ei toți se strînseseră și merseră de să întîmpinără cu Matei aga și făcură mare sfat, socotind cum iaste țara perită și mîncată de streini și mai virtos de greci și cum nu vor mai putea aștepta pre Radul vodă (Iliaș, cel numit de turci — N.S.) cu atîta datorie de multă, ca să-i mai mînince și să-i prade, ca și mai nainte”*⁴⁶.

Pe de o parte deci, nemulțumirile trecutului, pe de altă, teama că noul domn, numit de turci, va proceda ca și Leon vodă, „prădînd” țara, i-a determinat pe boierii și pe roșii din Oltenia — care-l cunoșteau bine pe aga Matei din Brîncoveni, ca și dorința sa de a fi domn — să-l ia pe acesta „cu sila” — spune cronica — și să-l ducă la Nicopole la Abaza pașa (cu care Matei Basarab era înțeles dinainte). Pașa — văzînd alaiul care-l aducea pe Matei⁴⁷, pe care-l cunoștea — „numaidecît l-au îmbrăcat cu caftan. Și de acolo i s-au înălțat numele la domnie”⁴⁸. Depășindu-și atribuțiile (căci numirea domnului se făcea numai cu asentimentul sultanului și al vizirului), Abaza pașa i-a dat lui Matei surlări „ca unui domn și turci și beșlii ajutor”⁴⁹.

*După trei zile de la această ceremonie, la 20 septembrie (stil vechi), noul domn își făcea intrarea în București, fără să întîmpine nici o rezistență*⁵⁰.

În aceeași zi, 20 septembrie, pleca din Istanbul Radu Iliaș domnul numit de sultan, care aștepta aici de aproape două luni (fusesse numit la 7 august). El era susținut la Poartă de unii boieri care se plîngeau împo-

⁴⁴ D. Bălașa, *Mănăstirea Sadova* („Mitropolia Olteniei”, 1971, nr. 11—12, p. 851).

⁴⁵ C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III 1, ed. II-a, București, 1944, p. 64.

⁴⁶ *Istoria Țării Românești*, p. 100.

⁴⁷ La 18 octombrie 1632 se știa la Poartă că aga Matei a fost investit domn de Abaza pașa „a *petitioni di quei populi*”, deci la cererea locuitorilor țării (Hurmuzaki, IV/2, p. 460).

⁴⁸ *Istoria Țării Românești*, p. 101.

⁴⁹ Într-un document din 17 noiembrie 1633, Matei Basarab evoca vremea „cînd am venit domnia mea întru în domnie de la cînstitul Mehmet Abaza pașa de la Nicopole” (DRH, B, vol. XXIV, p. 215). Încă din această vreme Matei își recruta dorobanți și călărași pentru oastea cu care a intrat în țară.

Informația lui G. Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 88—89, că Abaza pașa numise mai înainte ca domn pe un tăbăcar numit Stănimir, pe care l-a slujit apoi Matei Basarab, stîrnind învinuția puternicului Abaza, pare greu de crezut.

⁵⁰ *Istoria Țării Românești*, p. 101.

triva lui Abaza pașa, după ce acesta investise cu de la sine putere ca domn pe Matei Basarab, care ocupase deja tronul Țării Românești ⁵¹.

Lipsit de trupe, tinărul domn s-a îndreptat spre Moldova, unde domnea tatăl său, pe sprijinul căruia conta, și unde se refugiaseră numeroși boieri munteni, adversari ai lui Matei Basarab, în primul rind Necula Catargi ⁵². Aici a recrutat și un număr de tătari din Bugeac, conduși de Orac Mirza.

Aflind de venirea lui Radu Iliș, Matei s-a pregătit cum se cuvine pentru a-i opune rezistență și a-și consolida tronul pe care abia îl ocupase ⁵³; „țara”, sătulă de asuprirea fiscală din timpul domniei lui Leon vodă, se afla alături de domnul ales.

Înainte de luptă, Matei a trimis la Poartă o delegație de boieri care să explice că Radu e prea tinăr, lipsit de experiență și nedestoinic de domnie; în plus, că locuitorii țării își aminteau destul de bine de stăpînirea tiranică a tatălui său, Alexandru Iliș, și își manifestau teama că fiul va păși pe urmele tatălui. Explicațiile nu au convins; la 17 octombrie Poarta a cerut recunoașterea lui Radu; la 13 octombrie, a poruncit lui G. Rákoezi să-l prindă viu sau mort pe Matei dacă acesta va fugi în Transilvania. Cel însărcinat cu împlinirea poruncii imperiale a fost tocmai Abaza pașa, favorabil lui Matei Basarab ⁵⁴.

Cînd a aflat că Matei a rămas mai departe în țară, pentru a nu crea un precedent periculos, sultanul a trimis al doilea imbrohor la Abaza, poruncindu-i să-l scoată din domnie pentru că numai el, puternicul sultan, are dreptul să numească domn în Țara Românească; sultanul nu era dispus să accepte ca domn „pe acela care s-a stabilit singur” ⁵⁵.

Mediile diplomatice de la Poartă știau că Matei Basarab și-a cîștigat tronul „mai mult prin valoarea și sabia sa, decît prin alte mijloace” (*durch sein Valor und Degen mohrers als durch andere Mittel das Fürstentumb an sich gebracht*) ⁵⁶.

⁵¹ Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, III, București, 1900, p. 115; N. Iorga, *op. cit.*, IV, p. CCXVII.

⁵² Într-un interesant document emis de cancelaria lui Matei Basarab se spune: „În cursul anilor 7145 (1636—1637), cînd am stat domnia mea, cu vrerea lui Dumnezeu, domn și stăpîn pe scaunul moșilor și strămoșilor domniei mele, aici în Țara Românească întii. în orașul București, Catargieștii, ei au venit împotriva domniei mele cu sabie și cu oaste din țara Moldovei și cu tătari și cu altele răutăți aici în țară, ca niște oameni răi și stricători de țară. Apoi au dat domnul Dumnezeu de au căzut sub picioarele domniei mele, și i-au scos domnia mea din țară, cu rea rușine”.

Referindu-se la acest document, C. Rezachevici susține că el evocă luptele din 1637 și că numele lui Vasile Lupu „nu e nici măcar pomenit” deoarece Catargieștii ar fi avut rolul principal în aceste evenimente („Studii și materiale de istorie medie”, 1978, p. 78). În realitate, documentul nu se referă la luptele din 1637 ci la cele din toamna anului 1632, cînd, într-adevăr, boierii Catargi au venit în țară din Moldova însoțiți și de tătari. De altfel, Matei Basarab precizează în document că lupta s-a petrecut la începutul domniei sale; dacă ar fi fost vorba de conflictul din 1637, domnul ar fi amintit, fără îndoială, pe Vasile Lupu, cel care a condus trupele, nu pe Catargiești. Să nu uităm, de altfel, că Ianachi Catargi a fost socrul lui Alexandru Iliș, ceea ce explică sprijinul dat de familia sa fiului domnului în lupta din 1632.

⁵³ N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 14—15.

⁵⁴ *Ibidem*, IV p. 194 — 195; Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 116 — 117; Hurmuzaki, *Documente*, IV/2, p. 460.

⁵⁵ N. Iorga, *op. cit.*, IV, p. CLXVIII.

⁵⁶ Hurmuzaki, IV/1, p. 671—672.

Cu câteva zile înaintea luptei cu oștile ce sprijineau pe Radu Iliș, la 17 octombrie 1632, Matei Basarab adresa o foarte frumoasă scrisoare lui Gheorghe Rákoczi, în care își exprima toată recunoștința pentru ajutorul pe care acesta i-l dăduse în vremuri grele. Asigurându-l că-i este „fecior cu trup și suflet” și că toată viața îi va fi devotat, Matei Basarab comunica principelui că lucrurile mergeau bine : „dăspre Înpărăție n-avem nici o zmințeală”, „toată boiarimea țării” se afla lângă noul domn, astfel încât acesta aștepta cu încredere ciocnirea cu „neprietenii” săi care făceau „atâta spaimă săracilor”. Asigurându-l „cu cîdîntă dumnezeiască”, că, după Dumnezeu, numai în principe are încredere, Matei îl ruga : „să nu fii uitat de către măriia ta, ce să nevoești cu scrisori și dăspre înpărăție și dăspre Abaza pașa și de în toate părțile, că eu sântu al mării tale”. El își exprima, de asemenea, încrederea că „va pune jos” pe neprietenii săi, împotriva cărora avea și sprijinul lui Abaza pașa ⁵⁷.

Speranța lui Matei s-a dovedit îndreptățită, căci peste câteva zile, la 26 octombrie stil vechi, el a reușit să înfrîngă oastea ce sprijinea pe tinărul voievod numit de Poartă.

Lupta s-a dat la marginea orașului București, lângă riul Colentina, în apropiere de mănăstirea Plumbuita, care va fi refăcută după luptă de Matei Basarab.

Radu Iliș venea „cu oaste grea, moldoveni, seimeni, cu steag împărătesc, cu schimni ceaș” și cu numeroși tătari. În tabăra sa se găseau și boierii dușmani ai lui Matei, din care unii vor rămîne pe cîmpul de luptă : Necula vistierul, — cel care îl ruinase pe Matei Basarab la 1630 — Papa Greceanu logofătul și alții ⁵⁸. Încercarea lui Radu Iliș și a boierilor săi de a atrage de partea lor pe slujitorii din regiunea Buzău nu a avut succes, aceștia rămînînd credincioși lui Matei vodă ⁵⁹.

Dacă Radu Iliș nu găsisese sprijin în țară (în afară de boierii fugari), Matei Basarab avea alături de el roșii (curteni), dorobanți și călărași, adică armata regulată a țării, condusă de boieri tineri ce vor ocupa slujbe în vremea domniei lui Matei : Ivașco Băleanu, Teodosie Corbeanu, Barbu Brădescu, Lupu căpitanul etc.

Luptele au început la 25 octombrie, cînd „lovitu-s-au străjile din jos de mănăstirea Plumbuitei și (partizanii lui Radu Iliș) fură foarte rău înfrinți” ⁶⁰.

Lupta hotărîtoare, cînd s-au înfruntat „toți de față”, s-a dat a doua zi, 26 octombrie. „Fost-au război mare — spune cronica — de dimineată pînă seara. Făcut-au tătarii năvală în multe rînduri, cît să amesteca unii cu alții, bătîndu-se tot cu sabiile goale ; și nimic nu putură folosi. Iar cînd fu în deseară . . . , au fost izbînda lui Matei vodă, iar Radul vodă au dat

⁵⁷ N. Iorga, *O scrisoare a lui Matei Basarab către Gheorghe Rákoczy, principele Ardealului, cu lămuriri asupra venirii la domnie a lui Matei*, în *Studii și documente*, IX, p. 15—17.

⁵⁸ *Istoria Țării Românești*, p. 101—102.

⁵⁹ Unii din acești slujitori au fost răsplătiți după luptă cu averile boierilor uciși pe cîmpul de bătaie ; de pildă, într-un document din 1634 domnul arată că, după moartea lui Papa Greceanu logofătul, „iar domnia mea am dat și am miluit pe niște iuzbași de călărași de în Buzău cu acești rumâni den Cioccani” (N. Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. CLCVIII și DRH, B, vol. XXIV, p. 277—278).

⁶⁰ *Istoria Țării Românești*, p. 102.

dosul, fugind cu mare spaimă și cu capul gol. Și multe trupuri au căzut jos de sabie”⁶¹.

După opinia lui Radu Popescu, lupta a avut și spectatori, căci „bucureștenii cu copiii să suea pe garduri de să uite cum se bate războiul”⁶².

Cei uciși în luptă au fost îngropați — după obicei — sub o movilă, deasupra căreia a fost înălțată o cruce a cărei inscripție descria victoria muntenilor și vorbea de numărul celor uciși în luptă. Crucea — de dimensiuni mari — a fost remarcată la 1640 de misionarul catolic Baksic, care arată: „cînd intri în oraș, venind din spre Dunăre, se vede o movilă și deasupra ei o cruce de piatră albă, acoperită în întregime cu inscripții în buchii sirbești (= chirilice). Această movilă a fost ridicată pe trupurile morților, cînd acest domn Matei a cîștigat o luptă pentru stăpînire, împotriva moldovenilor și tătarilor; în amintirea acelei biruințe, (domnul) a poruncit să se strîngă toți morții la un loc, i-a acoperit cu pămînt și a pus deasupra crucea pe care a scris povestirea biruinței lui și numele morților care sînt îngropați sub cruce”⁶³. Crucea s-a scufundat în lacul Fundeni.

După luptă, Matei Basarab a răsplătit pe unii din partizanii săi, boieri din Oltenia, care slujiseră domniei și țării „cîndu au venit vrăjmașii domnii mele asupra țerii și a domnii mele aicea la scaun în București, cu oaste și cu mare războiu”⁶⁴. După cum spunea N. Iorga, „vitejia și credința oltenilor dădura acestui oltean scaunul străbunilor viteji”⁶⁵.

Unii din susținătorii lui Matei Basarab au fost răsplătiți cu satele confiscate de la boierii pribegi în Moldova, partizani ai lui Radu Iliș; de pildă, Iancu căpitanul a primit un sat al lui Necula vistier, care — spune domnul — „s-au sculat asupra domniei mele și a țării cu oaste și cu tătari și cu moldoveni, de au venit cu jaf și cu robire, fiind ca un dușman al domniei mele și al țării”. Necula pierduse satul „cu rea hitlenie” față de domnul țării, „încît și-a pus și capul”⁶⁶. *Era rîndul lui Matei să considere „hicleni” pe boierii care veneau împotriva sa după ce fusese ales domn!*

Între oștenii lui Matei s-au aflat și țărani aserviți, care — după luptă — doreau să se înscrie la dorobanți și călărași; domnul refuză însă primirea lor între slujitori, arătîndu-le rumînilor că „de-ați stătut împotriva vrăjmașilor, pentru casele voastre ați stătut, ca să nu vă robească tătarii feciorii”⁶⁶; aceasta dovedește că domnul îi considera ca principali adversari pe tătari.

După cum arăta N. Iorga, victoria lui Matei împotriva lui Radu Iliș, domnul numit de Poartă, constituia un important pas spre domnie, dar nu cel din urmă⁶⁷. În prima jumătate a lui decembrie o nouă solie munteană arăta sultanului că mișcarea a fost pricinuită de excesele grecilor și cerea confirmarea domnului ales, în schimbul măririi haraciului la 100 000 de taleri.

⁶¹ *Ibidem*, p. 102—103.

⁶² Radu Popescu, *op. cit.*, p. 138.

⁶³ *Călători străini*, V, p. 217—218.

⁶⁴ DRH, B, vol. XXIV, p. 380.

⁶⁵ N. Iorga, *op. cit.*, IX, p. 15.

⁶⁶ ^{bis} DRH, B, vol. XXIV, p. 6. Vezi și *ibidem*, p. 160 și mai sus nota 59

⁶⁶ DRH, B, vol. XXIII, p. 633.

⁶⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXVIII.

Ca răspuns la această ofertă, marcele vizir asigura pe Matei că va primi confirmarea dacă va veni personal la Poartă; peste câteva zile, la 15 decembrie, un capugi-başo aduse porunca ca steagul de domnie încredințat de Poartă nevolnicului Radu Iliaș să fie înminat biruitorului acestuia ⁶⁸. Acest semn de grație imperială l-a determinat pe Matei să facă pasul cerut de marcele vizir, deși acest pas implica mari primejdii.

Înainte de a pleca, „îngrijat fiind” de intențiile Porții, Matei vodă „au dat știre lui Abaza pașa, cerșindu-i sfat ce să facă; pașa i-au scris să meargă fără nici o grijă, că va scrie el la Poartă pentru dînsul și nu va avea nici o nevoie; precum au și făcut” ⁶⁹.

Pe lângă sprijinul puternicului pașa, Matei a obținut și pe acela al lui G. Rákoczi, care a scris marelui vizir să recunoască domn pe Matei Basarab, „vechi și adevărat pămîntean de baștină”, avertizându-l că „dacă se va pune domn grec în țară, nu mai este speranță să se poată ridica din ruina în care a căzut” ⁷⁰.

Înarmat cu bani și cu aceste promisiuni de sprijin și însoțit de o impunătoare suită de boieri mari și mici, prelați, egumeni, căpitani, iuzbași, roșii, călărași, circa 600 de persoane, „un neobișnuit și măreț alai și o strălucitoare dovadă de dreptate și iubire” domnul a plecat din București la 16 decembrie ⁷¹. Trecînd pe la Abaza pașa, el a ajuns la Istanbul în ajunul Bobotezei din anul 1633 (5 ianuarie).

Aici a avut loc în fața vizirului o largă dezbatere asupra pirilor grecilor și boierilor alungați din țară. După cum relatează cronica țării, „stă-tut-au Matei vodă cu dinșii de față și multă piră și gilceavă s-au făcut întru ei” (aceasta se întîmpla la 27 ianuarie); a doua zi „mers-au boierii lui Matei vodă la divanul împăratesc și au făcut jalbă mare pentru greci, cum au spart grădina împăratului cu jahurile și cu toate răutățile, că iau tot ce găsesc, pînă ce s-a pustiit țara”. Văzînd că au pierdut partida, grecii și boierii pribegi ședeau „tot ascunși prin gauri” ⁷².

După cum scria ambasadorul imperial la Poartă, la 1 februarie, reprezentanții Țării Românești au cerut confirmarea domnului ales de ei, arătînd cu glas ferm că, dacă Poarta va mai numi un grec pe scaunul țării, nu numai boierii, dar toți locuitorii vor părăsi în masă țara și se vor așeza în alte părți, argument care a convins Poarta să-l accepte ca domn pe Matei ⁷³.

Poarta a știut să profite de faptul că Matei fusese ales fără consimțămîntul ei și a impus țării și noului domn ca preț al recunoașterii mărirea haraciului de trei ori. Faptul acesta rezultă dintr-o plingere din 1639 a locuitorilor țării, unde aceștia — evocînd împrejurările din 1633, cînd l-au cerut „cu toții laolaltă” ca domn pe Matei Basarab — declarau că

⁶⁸ *Ibidem*,

⁶⁹ *Istoria Țării Românești*, p. 103.

⁷⁰ „Cercetări istorice”, 1940, p. 462—463.

⁷¹ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 198. Într-un document din 13 decembrie 1632, înainte de a pleca la Poartă, Matei Basarab își exprima speranța că-l va ajuta Dumnezeu să se întoarcă sănătos „de la înpărăție” (DRH, B, vol. XXIII, p. 652).

⁷² *Istoria Țării Românești*, p. 104—105. Despre răsplătirea unor boieri care l-au însoțit pe domn la Țarigrad vezi DRH, B, vol. XXIV, p. 72, 294 etc.

⁷³ E. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 118.

sultanul, „cînd a acordat ... numirea pomenitului voievod, a mărit în schimb haraciul nostru de trei ori”⁷⁴. Același lucru îl spuneau și solii trimiși de Matei la G. Rákoczi I, la 10 mai 1640; „pentru ca să ne mîntuim de străini și să poată domni între noi măriia sa domnul nostru, am înmulțit darea (= haraciul) de la una la trei”⁷⁵. *Recunoașterea alegerii lui Matei Basarab ca domn a costat deci țara creșterea haraciului de la 45 000 la 130 000 de taleri anual, ceea ce reprezenta o sarcină financiară deosebit de grea.*

Pe lângă mărirea haraciului, Matei Basarab a trebuit să facă numeroase daruri și să plătească datoriile contractate de Radu Iliaș; după cum scria reprezentantul Veneției la Poartă, la 8 martie 1633, Matei plecase cu o mare suită dar cu puțini bani, „havendo convenuto lasciar qui più di sessanta borse di reali per la summa di 30 mille oltre molti altri donativi e spese fatti per la detta investitura che ascende a centenara di migliara, essendo anche stato astretto di pagar altri 62 mille reali per debiti che Radulo già espedito di quâ ... contrasse con alcuni mercanti di mieli”⁷⁶.

Amintirea acestor mari cheltuieli făcute la confirmarea domniei se mai păstra încă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, cînd Radu Popescu nota: „așa zicea bătrînii noștri că în șase ani în vistieria lui (Matei Basarab) grămadă de bani n-au strins, pînă ce au plătit datoriile și cheltuielile ce le făcuse pînă s-au așezat domnia”⁷⁷.

La 21 februarie 1633 ambasadorul olandez la Poartă scria: „după o lungă deliberare și după multe certuri între viziri, muftiu, ca pudan pașa și alți sfetnici, în sfîrșit Matei — care se făcuse pe sine domn muntean cu ajutorul lui Abaza pașa și al țării sale — a fost primit de sultan și întărit, spre mirarea tuturor, care nu se așteptau ca autoritatea lui Abaza pașa să fie așa de puternică, față de împotrivirea înverșunată a celor mai mari din împărăție”. În luarea deciziei se ținuse seamă de „odihna și aducerea în bună stare a țării, ai căror locuitori erau aduși în cea maimare desnădejde”, ca și de faptul că marele vizir dorește să-și respecte cuvîntul dat lui Matei că va fi confirmat în domnie⁷⁸.

Victorios asupra dușmanilor săi, „fără să se fi așteptat nimeni, (Matei) s-a întors viu din peștera leului”, după cum spune un raport diplomatic^{78bis}; la 18 februarie noul domn pleca de la Istanbul spre țară iar după trei săptămîni, la 10 martie, intra în București, ai cărui locuitori îi primeau cu „mare bucurie și veselie”⁷⁹ și cu multe speranțe. În același timp, „după exemplul dat de munteni”⁸⁰, în aprilie 1633, era izgonit de supușii săi și domnul Moldovei, lacomul Alexandru Iliaș.

Împrejurările în care a ocupat tronul Matei Basarab vor fi evocate de el însuși la 1639, cînd a dat hrisovul de scoatere a călugărilor greci din mănăstiri. El declară că a fost chemat la tron de „țară” pentru a o salva

⁷⁴ A. Decei, *Relațiile lui Vasile Lupu și Matei Basarab cu Poarta în lumina unor documente turcești inedite* („Anuarul Inst. de istorie”, Cluj, XV, 1972, p. 57–58).

⁷⁵ A. Veress, *Documente*, X, p. 75–75; A. Decei, *op. cit.*, p. 57.

⁷⁶ Hurmuzaki, IV/2, p. 464.

⁷⁷ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 98.

⁷⁸ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 118; N. Iorga, *op. cit.*, IV, p. 199.

^{78 bis} *Ibidem*, p. 201.

⁷⁹ *Istoria Țării Românești*, p. 105.

⁸⁰ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 119.

de străinii care „pusese jos obiceiul cele bune, bătrine ale țării”; „spre gonirea din țară a streinilor și spre adunarea moșnenilor țării, adusu-și-au aminte de noi . . . , Io Matei Basarab, și ne-au adus din țări străine, de unde eram goști de străini și pribegi de răul lor și ne aleseră la domnia țării și ne ridică la scaunul moșilor noștri. Deci, când ne așezăm . . . a fi biruitori țării și țitori de steagul împărătesc, atunci adunatu-s-au tot soborul țării înaintea noastră, și duhovnicesc și mirenesc, care, plecând genunchile lor toți înaintea noastră, cu lăcrămoasă strigare au jăluit și s-au plins înaintea noastră de strimbătatea ce au răbdat de la streini”. Ela venit la tronul țării pentru a reinstaura obiceiurile și tradiția veche din vremea când țara era condusă de „neamul nostru bășărăbesc . . . , acei domni moșneni țării”⁸¹.

Fără îndoială că țara își pusese mari speranțe în aga Matei din Brîncoveni, care ocupase tronul cu asentimentul ei și împotriva voinței sultanului; dar Matei Vodă nu și-a putut îndeplini decît în parte promisiunile făcute la ocuparea tronului.

LA LUTTE DE MATEI DE BRÎNCOVENI POUR L'OCCUPATION DU TRÔNE DE VALACHIE

RÉSUMÉ

L'auteur s'applique à présenter les circonstances dans lesquelles Matei „aga” de Brîncoveni réussit à occuper le trône de Valachie sous le nom de Matei Basarab, le 20 septembre 1632. Dans la première partie de l'article on examine les causes du mécontentement de la population (notamment de celle de la Petite Valachie), au premier chef l'exploitation fiscale à l'époque du prince Léon, et on évoque les circonstances dans lesquelles un groupe de boyards de la Petite Valachie s'étaient réfugiés en Transylvanie à l'automne 1630. Après la tentative échouée d'occuper le trône, en août 1631, Matei se retira de nouveau en Transylvanie d'où il revint en août 1632, appuyé par les Roumains du Banat; favorablement accueilli par la population de la Petite Valachie qui se rallia à lui, il occupa le trône sans combat, parvenant à triompher ensuite, en octobre 1632, de l'armée qui appuyait le jeune Radu Iliș, le nouveau prince nommé par le sultan. Avec l'aide d'Abaza pacha et en acceptant l'augmentation du tribut, Matei fut reconnu prince aussi par la Porte Ottomane en février 1633. L'instauration de Matei Basarab au trône de la Valachie est le résultat de la réaction de la population du pays à l'accroissement de l'influence grecque et de l'exploitation fiscale à l'époque des princes qui ont régné pendant les IIe—IIIe siècles du XVIIe siècle, représentant en même temps une victoire dans la lutte pour la conservation de l'autonomie de Valachie.

⁸¹ *Hrisovul lui Mateiu voievod Basarab pentru desrobirea sfintelor monastiri tchinat* . . . , București, 1860.

ÎNCEPUTUL EPOCII LUI MATEI BASARAB ȘI VASILE LUPU ÎN LUMINA RELAȚIILOR CU IMPERIUL OTOMAN ȘI CU TRANSILVANIA

DE

CONSTANTIN REZACHEVICI

Perioada celui de al doilea sfert al veacului al XVII-lea și primii ani de după mijlocul acestuia, cunoscută de obicei sub numele de „epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu”, constituie într-adevăr o „epocă” extrem de complexă, din toate punctele de vedere, atât pe plan intern cât și pe cel al relațiilor externe. Grație unor domnii relativ lungi și a unor factori de stabilitate politică internă, poziția țărilor române, aflate la hotarul mereu bintuit de războaie al conflictelor turco-imperiale și turco-polone, înregistrează o sporire de prestigiu, în condițiile unor contacte strinse între ele.

Criza internă și răcoalele din provinciile asiatice, în care un rol important a revenit lui Abaza Mehmed pașa, viitorul susținător al lui Matei Basarab, care tulburau societatea otomană în această perioadă până în 1656, în ciuda domniei autoritare a lui Murad al IV-lea (1623—1640), ezitățile Porții de a se angaja plenar și profitabil pentru sine în conflictul generalizat european, care a fost Războiul de 30 de ani, altfel decît prin susținerea mai mult simbolică a principilor Transilvaniei, războaiele din 1623—1639 cu perșii, conduși de șahul Abbas cel Mare, și slăbirea legăturilor cu tătarii crimleni, care după 1624 s-au răscolat adeseori¹, au dus la o scădere a presiunii otomane asupra Europei². În această parte a lumii atenția Porții³ s-a îndreptat mai cu seamă asupra conflictelor cu Polonia și cu forța de șoc a acesteia, cazacii, în regiunile de la răsăritul țărilor române, în vreme ce Polonia evita după 1621 să se angajeze plenar într-un război cu Poarta, în ciuda unor planuri de cruciadă, luate de altfel în serios de Matei Basarab, iar Imperiul habsburgic adopta o poziție consecvent defensivă, care se va menține pînă la 1683⁴.

¹ Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1978, p. 337—340, 343—354.

² Subliniem cu acest prilej necesitatea aprofundării evenimentelor din partea asiatică a Imperiului otoman, care au influențat indirect, într-o măsură mai mare, decît se crede îndeodată, desfășurările din partea europeană.

³ Cf. Tahsin Gemil, *Țările române în contextul politic internațional (1621—1672)*, București, 1979, p. 39—79.

⁴ Cf. și idem, *Les Pays Roumains dans la politique européenne de la Porte Ottomane au XVIIe siècle*, în „Revue des études sud-est européennes”, XIII (1975), nr. 3, p. 425—427; idem, *La Moldavie dans les traités de paix ottomano-polonais du XVIIe siècle (1621—1672)*, în „Revue Roumaine d'histoire”, XII (1973), nr. 4, p. 688.

În aceste condiții, doar aparent țările române par a beneficia de mai multă libertate de acțiune pe plan extern, și de o certă înviorare pe planul organizării militare. În realitate, relațiile lor cu Poarta rămân la coordonatele perioadei anterioare, iar existența unui beilerbei aproape independent de autoritatea centrală, de felul lui Abaza pașa de Silistra⁵, la hotarul lor, cu tendința de a deveni un fel de arbitru în relațiile dintre domnii români și chiar între aceștia și boieri, iar mai apoi politica externă activă a lui Murad al IV-lea⁶, nu fac decît să sporească influența Porții la începutul epocii de care ne ocupăm. Acest fapt a declanșat intensă luptă pe plan diplomatic și în perspectivă chiar militar, a lui Matei Basarab fie pentru a rezista efectelor acestei influențe, fie în cazul lui Vasile Lupu mai ales, pentru a o folosi în propriul interes.

Atît Țara Românească cit și Moldova păstrează în această epocă, ca de altfel în tot veacul al XVII-lea, statutul de autonomie față de Poartă⁷, dar condițiile în care obțin domnia cei doi voievozi sînt diferite și faptul se va reflecta în anii următori în coordonatele raporturilor lor cu Imperiul otoman, dar mai ales cu țările creștine vecine. Matei Basarab ajunge la domnie în Țara Românească ca ales al boierimii de țară care pribegise împreună cu el în Transilvania pe lângă Gheorghe Rákóczi I, în luptă cu gruparea boierească susținătoare a lui Leon Tomșa și pînă la un punct a lui Radu Iliaș, fiul fostului domn Alexandru Iliaș, grupare în care predominau interesele boierimii sud-dunărene, altfel spus levantine, indiferent de neam, venite de la Constantinopol, și încă „neîmpămîntenite”⁸.

Matei avea sprijinul diplomatic, militar și bănesc al lui Gheorghe Rákóczi I, dar mai ales pe cel al lui Abaza Mehmed pașa. Niciunul din cei doi sprijinitori nu era dezinteresat. Rákóczi i-a folosit pe boierii pribegi în luptele sale împotriva imperialilor, ca susținători ai intereselor sale la Poartă și pe lângă Abaza pașa și nu în ultimul rînd urmărea să obțină un tribut, simbolic ca valoare, dar care trebuia să marcheze tutela sa asupra noii domnii⁹. Abaza pașa, răsculatul din Asia, iertat de sultan și numit pașa de Silistra și Oceaov (1631—1634)¹⁰, „ispravnic” pe marginea

⁵ Cf. A. Decei, *op. cit.*, p. 337—338, 345—347; H. D. Andreasyan, *Abaza Mehmed pașa*, în „Tarih Dergisi”, XXII, vol. 17, Istanbul, 1968.

⁶ T. Gemil, *Țările române în contextul politic internațional*, p. 79 și urm.

⁷ I. Matei, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les Pays Roumains* (II), în „Revue des études sud-est européennes”, XI (1973), nr. 1, p. 95.

⁸ Pentru condițiile venirii la domnie a lui Matei Basarab, cf. C. Rezachevici, *Fenomene de criză social-politică în Țara Românească în veacul al XVII-lea* (I), în „Studii și materiale de istorie medie”, IX (1978), p. 73—76. Desfășurarea evenimentelor la N. Iorga, *Studii și documente*, IV, București, 1902, p. CLXII—CLXIX; idem, *O scrisoare a lui Matei Basarab către Gheorghe Rákóczi I-iu, principele Ardealului, cu lămuriri asupra venirii în domnie a lui Matei*, în *Studii și documente*, IX, București, 1905, p. 4—17; I. Lupaș, *Începutul domniei lui Matei Basarab și relațiunile lui cu Transilvania*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., SN. III, t. XIII, 1933, p. 349—352; V. Motogna, *Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu* în „Cercetări istorice”, XIII—XVI (1937—1940), nr. 1—2, p. 455—460; I. Sirbu, *Matei Vodă Băsrăbăș auswärtige Beziehungen 1632—1654*, Leipzig, 1899, p. 10. și urm.; C. Șerban *Relațiile politice dintre țările române la mijlocul secolului al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, XXXI (1978), nr. 11, p. 190—194.

⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXIII, CLXV; idem, *O scrisoare a lui Matei Basarab*, p. 12; I. Lupaș, *op. cit.*, p. 350, 368; idem, *Documente istorice transilvane*, 1, Cluj, 1940, p. 185—187; V. Motogna, *op. cit.*, p. 455—459; I. Sirbu, *op. cit.*, p. 16—18.

¹⁰ A. Decei, *op. cit.* p. 346—347.

Dunării, cum spune cronica internă¹¹, într-o vreme cînd capacitățile sale militare erau necesare în starea de conflict cu Polonia, care a durat pînă în 1634, cel care era aproape independent în marele său pașalic, un fel de Pasvantoglu al veacului al XVII-lea, spera să aibă în noul domn un vecin favorabil și nu disprețuia nici darurile acestuia. Cronica țării arată că Matei a fost chemat în 1632 din Transilvania prin popa Ignatie Sîrbul din Nicopol, „ca să vie să fie domn țării cu voia pașii”, chiar înainte de mazi-lirea lui Leon vodă, înlocuit de sultan cu Radu Iliș. În drumul spre scaun, pornind din ținutul pe atunci sub stăpînire turcească al Caransebeșului, Matei a fost întîmpinat de beiu de Orșova „cu poclon. Și i-au dat bani împrumut cîți au pohtit”. Iar la Nicopol Matei s-a întîlnit cu Abaza care „numaidecît l-au îmbrăcat cu caftan. Și de acolo i s-au înălțat numele de domnie... Și-i dăde pașa surlari, ca unui domn, și turci și beșlii ajutor”¹².

Aceasta constituia în fapt *un act de nesupunere față de Poartă* atît a lui Abaza pașa cît și a lui Matei Basarab¹³, și a fost luat la Constantinopol „foarte tare în nume de rău”, trimițîndu-se porunci aspre și repetate către Abaza pașa să-l înlăture „pe cel ce s-a făcut domn în Țara Românească” fără voia sultanului. Murad al IV-lea care tocmai zdrobise o răscoală a spahiilor, hotărît să întărească autoritatea centrală¹⁴, era gata să aleagă la Constantinopol pe oricare altul, dar „nu se învoiește nici într-un chip a întări pe acela care s-a stabilit singur”¹⁵. Pentru a înfrînge această condiție, a cărei nerespectare însemna de fapt *anularea vasalității*, și la care Poarta n-a renunțat nici după alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, Matei Basarab, după o nouă vizită la Abaza pașa, la sfîrșitul lui noiembrie 1632, și după zdrobirea în lupta de la Plumbuita (sau Obilești, la 26 octombrie/5 noiembrie 1632)¹⁶ a noului domn numit de sultan, Radu Iliș, a decis să plece el însuși la Constantinopol, pentru a obține confirmarea în domnie.

Poarta era pusă în față unui fapt împlinit și nu-i mai rămînea — cum aprecia un raport olandez, la 3/13 noiembrie 1632 — decît a sancționa alungarea lui Radu Iliș „și a se preface față de cel ce stăpînește pentru a nu prăpădi toată țara aducînd tătari și alți ostași vecini” (se aștepta deci o împotrivire militară a Țării Românești), cu toate că la Constantinopol se aprecia că exemplul acesteia din urmă: „îndată ce va fi răbdat, va fi urmat și de moldoveni”¹⁷. În aceste condiții, la 15/25 decembrie 1632

¹¹ *Istoria Țării Românești*, București, 1960, p. 98.

¹² *Ibidem*, p. 99—101. Cf. și Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1963, p. 95, „Abaza pașa ce-i dedese domnia” lui Matei Basarab.

¹³ I. Lupaș, *Începutul domniei*, p. 352, consideră că Matei și-a început domnia, „în chip revoluționar, împotriva voinței sultanului”.

¹⁴ A. Decei, *op. cit.* p. 352 și urm.

¹⁵ Raport olandez de la Constantinopol, la 16 octombrie 1632 (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 194—195). S-au trimis ordine și lui Cantemir Mirza și lui Alexandru Iliș să intre în Țara Românească și să prindă pe Matei Basarab (V. Motogna, *op. cit.* p. 460), la fel și lui Gheorghe Rákóczi I, dacă s-ar retrage în Transilvania (E. Hurnuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, III, București, 1900, p. 116).

¹⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. CLXVIII; *Istoria Țării Românești*, p. 102—103. În bătălie Matei ar fi avut și ajutorul a 3 000 de oșteni din Transilvania (E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 117).

¹⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 197—198.

un capugiu al Porții aducea hatîșeriful sultanului pentru întărirea noii domnii, acordindu-i steagul de investitură al lui Radu Iliș, cucerit de altfel de Matei în lupta de lingă Plumbuita, iar a doua zi în fruntea unui impunător cortegiu de boieri, oșteni și fețe bisericești, domnul porni spre Constantinopol¹⁸. Aici vreme de o lună Matei Basarab a dus o aprigă luptă împotriva pirilor inamicilor săi, grupați în jurul trimișilor lui Alexandru Iliș, domnul Moldovei, izbutind în cele din urmă, la 3/13 februarie 1633, el „care se făcuse pe sine domn muntean, prin ajutorul lui Abaza pașa și al țării”¹⁹, să fie confirmat în domnie și petrecut pînă la palat cu un alai de investitură „cum nu s-au petrecut nici un domn”²⁰.

Desigur, „autoritatea” lui Abaza pașa, sprijinitorul său, a jucat un anume rol în aceasta²¹ dar un rol și mai însemnat a avut triplarea haraciului Țării Românești, impusă de sultan pentru *recunoașterea unui voievod ales de țară fără știrea sa*. Faptul este limpede arătat în scrisoarea boierilor munteni către sultan de la sfîrșitul anului 1639: atunci cînd acesta a sancționat „numirea pomenitului voievodat, a mărit în schimb haraciul nostru de trei ori, care a fost apoi an de an și în formă integrală trimis la data fixată la Poartă...”²². Dară Matei Basarab a acceptat ridicarea tributului de la cifra 45 000 de taleri pe an la 130 000 de taleri (sau 65 000 de galbeni), care va rămîne astfel pînă la începutul veacului al XVIII-lea²³, explicația pentru aceasta o dau, în numele domnului, solii săi la Gheorghe Rákóczi I, ea vizind în esență, *răscumpărarea autonomiei interne*: „pentru ca să ne mintuim de străini și să poată domni între noi măriia sa domnul nostru, am înmulțit darea de la una la trei și în afară de dare și tot ceea ce doresc, dă atît măriia sa domnul nostru cît și noi, ca să ne lase să locuim și să murim pe pămîntul nostru și vom da și în viitor tot ce vor pofti, numai să ne lase să locuim pe pămîntul nostru”²⁴.

Într-o anume măsură la recunoașterea lui Matei Basarab de către Poartă a contribuit și Gheorghe Rákóczi I²⁵, care-l recomanda marelui vizir ca „vechi și adevărat pămîntean de baștină și sărăcimea îl iubește, fiindcă nu-i stricător țării, ci dorește din toate puterile să o reclădească, dacă prea puternicul împărat i-ar da încuviințare”²⁶. Nu e de mirare, că,

¹⁸ *Istoria Țării Românești*, p. 103. Matei Basarab a ajuns la Poartă la 5 15 ianuarie 1633; (N. Iorga, *op. cit.*, p. 198, dată confirmată și de *Istoria Țării Românești*, p. 104).

¹⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 199.

²⁰ *Istoria Țării Românești*, p. 104–105. Matei a revenit în București la 10/20 martie 1633; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 97; E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 117–118.

²¹ Fapt subliniat și de rapoartele diplomatice de la Poartă, din acea vreme (N. Iorga, *loc. cit.*), ca și de Radu Popescu, *loc. cit.*

²² A. Decei, *Relațiile lui Vasile Lupu și Matei Basarab cu Poarta în lumina unor documente turcești inedite*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj”, XV (1972) p. 67; M. A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, I, București, 1976, p. 164.

²³ M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV–XIX*, în „Studii și materiale de istorie medie”, II (1957), p. 38–39; A. Decei, *op. cit.*, p. 57–58.

²⁴ A. Veress, *Documente*, X, p. 74–75. Aceasta este explicația reală a triplării haraciului, indicată de Matei Basarab și în raportul trimis sultanului la sfîrșitul anului 1639: „Deși mai înainte haraciul nostru era puțin, dar peste puterile noastre, totuși, zicînd: numai să nu intre printre noi un voievod străin și să trăim cu bine și în liniște în împărăția pașahului, l-am mărit de trei ori față de trecut” (M. A. Mehmed, *op. cit.*, p. 170; A. Decei, *op. cit.*, p. 66). Ulterior, Matei Basarab a cerut sultanului acordarea unui *ahidname* (act final, capitulație) pentru Țara Românească (M. A. Mehmed, în „Revista de istorie”, XXXV (1982)), nr. 1, p. 151.

²⁵ Raport olandez de la Poartă, la 21 februarie 1633 (N. Iorga, *op. cit.*, p. 199).

²⁶ Scrisoare către marele vizir, la V. Motogna, *op. cit.*, p. 462–463.

deși erau cam de o vîrstă, Matei Basarab se adresează „craului Țării Ardealului” „ca unui părinte al meu”, drept mulțumire pentru sprijinul acordat la luarea domniei, fiind gata să-l ajute ca „mai mic și plecat fecior, după puterea mea și după cuvîntul mării tale”. În „craiul” Transilvaniei, Matei Basarab vedea atunci *singurul său sprijinitor în lumea creștină* și nu trebuie să uităm că domnul muntean, o fire sinceră și impulsivă, cum îl arată limbajul adesea foarte personal al documentelor sale, în această primă scrisoare adresată lui Rákóczi după luarea domniei, vrea cu tot dinadinsul să-și arate „omeniia noastră”, recunoștința, limbajul său urmînd acest deziderat²⁷. Totuși, nu e mai puțin adevărat că *alianța cu principii Transilvaniei din familia Rákóczi a constituit întreaga sa domnie, alături de politica de echilibru cumpănit între arme și diplomatie, față de Poartă, cei doi factori de bază pe care s-a sprijinit întregul sistem al alianțelor lui Matei Basarab, lupta sa pentru păstrarea domniei și a ființei de stat a Țării Românești*.

Încă de la început, domnia lui Matei Basarab a fost privită de contemporani, cum fusese la vremea ei și cea a lui Mihai Viteazul, ca un *factor de stabilitate, de echilibru și pe plan intern*, ceea ce n-a exclus în cadrul ei luarea de măsuri ferme față de boierii recalitrânți²⁸. Ca și în vremea lui Mihai Viteazul situația țărilor române la ridicarea în scaun a lui Matei Basarab, în perspectiva caruselului pretendenților domnești, era zugrăvită la Poartă în culori întunecate: „Acești miniștri și unii fruntași dintre greci, care se hrănesc și caută a se îmbogăți cu punerea și scoaterea acestor domni, nu se vor opri înainte ca amîndouă provinciile: Moldova și Țara Românească să fie ruinate și golate de locuitori. La care s-a și ajuns aproape. Cei ce se dau aici de coborîtori ai voievozilor drepti de odinioară sînt, indeobște, afară de puțini, vagabonzi, și mulți dintre ei oameni care n-au un ban și pleacă de obicei de aici cu o datorie de trei sau patru sute de mii de taleri, și care tratează pe bieții locuitori cu silă și într-un chip barbar”²⁹. Cit privește pe noul domn, Matei, care și-a luat numele de familie „Basarab”, mai puțin după ruda sa ascendentă Neagoe (care, la rîndul său, și-a schimbat numele în Basarab), cum s-a crezut, ci, după cum amintea și Dimitrie Cantemir, după o altă rudă a sa: Radu Șerban, cel dintîi domn căruia contemporanii i-au zis „Basarab” ca nume de familie³⁰, alungarea lui Radu Iliaș, împotriva voinței Porții și felul în care a fost recunoscut de aceasta, prin mijlocirea pungilor de bani și stăruințele aliaților (Abaza pașa și Gheorghe Rákóczi I) l-au făcut desigur să înțeleagă că oștile, sistemul fiscal și cel al alianțelor externe, constituie, așa cum de altfel a dovedit-o în lunga sa domnie, cei trei factori de bază în consolidarea acesteia.

²⁷ Scrisoarea din 17 octombrie 1632, la N. Iorga. *O scrisoare a lui Matei Basarab*, p. 15–17. Matei Basarab cere „să nu fiu uitat de către cîinstă faț <ă> a mării tale, că eu sînt al mării tale fecior cu trup, cu suflet, cu tot <ă> casa a mea, și în tot <ă> viața mea al mării tale sînt”.

²⁸ C. Rezachevici, *Fenomene de criză social-politică în Țara Românească* (I), p. 77.

²⁹ Raport olandez din 16 octombrie 1632 (N. Iorga, *op. cit.*, p. 196). Despre un astfel de fals pretendent domnesc, tăbăcarul Stănimir din Rîmnicu Vlcea, predat de Abaza pașa lui Matei Basarab, amintește cronicarul G. Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608–1665*, București, 1965, p. 88–89.

³⁰ Izvoare la C. Rezachevici, *Radu Șerban și epoca sa* (în mss.).

Lucrurile n-au stat tot astfel cu Vasile Lupu. Acesta deși se dădea drept fiul lui Aron Vodă ³¹, provenea în realitate dintr-o familie foarte probabil grecească sau chiar aromână grecizată, oricum originară din Epir, stabilită la Arbănești (azi Poroște) lângă Razgrad, la sudul Dunării, regiune din care mai veniseră coloniști în Țara Românească în timpul lui Simion Movilă ³², de unde, Lupu împreună cu tatăl său Nicolae Coci a venit în 1611 sau îndată după aceea, la curtea primitoare pentru levantini a lui Radu Mihnea din Țara Românească ³³, la care se stabilise și Constantin Cantacuzino, viitorul mare postelnic. Ulterior, în 1616 Lupu a trecut în Moldova odată cu Radu Mihnea ³⁴ a cărui stăpânire mai mult „împărăției, nu domniei sămănătoare” ³⁵ l-a influențat desigur în anii de formare, căsătorindu-se cu reprezentanta unei mari familii boierești, Tudosca, fiica marelui vornic al Țării de Jos, Costea Bucioc, a cărui soră a devenit, de altfel, soția lui Iordache Cantacuzino, fratele lui Constantin din Țara Românească, și a urcat treptat pînă la cele mai înalte dregătorii ale țării.

Lupu care și-a spus Vasile, nume care exprima ideea imperială în forma greco-bizantină, probabil după împăratul Vasile (Basilos) I Macedoneanul din secolul al IX-lea numai după luarea domniei ³⁶, care scria grecește și a vorbit pînă la moarte limba țării în care domnea cu accent grecesc ³⁷, deși a urmărit să obțină domnia Țării Românești și chiar a Transilvaniei ³⁸, în condițiile existenței aceluiași popor românesc, împărțit prin vitregia vremurilor în trei stăpîniri, s-a socotit mai cu seamă un urmaș al împăraților bizantini, într-o „Romanie” carpatică, protector al întregii biserici ortodoxe ³⁹.

³¹ Hurmuzaki, XV², p. 1005, nr. MDCCCC; A. Veress, *Documente*, IX, p. 336—337.

³² D.I.R., B, XVII-1, p. 43; C. Rezachevici, *Radu Șerban și epoca sa* (în mss.).

³³ Fr. Babinger, *Originea și sfrșitul lui Vasile Lupu*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. XVIII, 1937, p. 63—74; idem, *Originea lui Vasile Lupu*, ibidem, t. XIX, 1937, p. 137—146. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV—XVII*, București, 1971, p. 377, cf. și p. 45, îl socotește albanez.

³⁴ Fr. Babinger, *Originea*, p. 72—73; I. Zaborovschii, *Vasile Lupu dregător înainte de domnie*, în „Revista istorică română”, XV (1945) nr. 2, p. 158—159.

³⁵ Miron Costin, *op. cit.*, p. 89.

³⁶ N. Iorga, *Vasile Lupu ca următor al împăraților de Răsărit în tutela patriarhiei de Constantinopol și a bisericii ortodoxe*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. II, 1914 p. 212. Observăm la rîndul nostru, că în Moldova, după o tradiție care a durat pînă aproape în zilele noastre, numiri ca Lupu sau Botezatu, se dădeau străinilor care-și schimbau numele, „Lupu” fiind asociat în mentalitatea populară cu o persoană de alt neam. Vasile Lupu care venea din sudul Dunării, unde Lupu era nume de botez (după un sfînt omonim) constituie un exemplu pentru felul cum s-a ajuns la această mentalitate.

³⁷ *Ibidem*, p. 208—209; și fratele său Gavril scria grecește.

³⁸ T. Gemil, *Țările române în contextul politic internațional*, p. 114—115. Cf. Al. Ligor *Din legăturile Moldovei cu celelalte țări române în vremea domniei lui Vasile Lupu*, în „Revista de istorie”, XXXI (1978), nr. 1, p. 435.

³⁹ Pentru ambițiile imperiale ale lui Vasile Lupu, din care o parte o constituie tutelarea bisericii ortodoxe, ca și pentru alte aspecte „bizantine” ale politicii sale interne, cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 207—208, 212—222; idem, *Domnii români Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu în legătură cu patriarhii Alexandriei* în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. XIII, 1933, p. 139—146; idem, *Basile Lupu, Prince de Moldavie, comme successeur des empereurs d'Orient dans la tutelle des Patriarcat de Constantinople et de l'Eglise orthodoxe. 1640—1653*, în Académie Roumaine, „Bulletin de la Section historique”, II (1914), nr. 1, p. 88—123; Fr. Pall, *Les relations de Basile Lupu avec l'Orient orthodoxe et particulièrement avec le patriarchat de Constantinople*, în „Balcania”, VIII (1945), p. 66—140. Caracterizarea lui Vasile Lupu de către N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXXIII—CLXXIV.

Cu toate acestea, și în ciuda faptului că modelul său pare să fi fost Vasile I Macedoneanul, în fapt Vasile Lupu a urmat mai degrabă politica ultimilor dinastii bizantini, din veacul al XV-lea, nu numai venirea sa la domnie făcându-se prin numirea Porții⁴⁰, ci însăși întreaga sa politică externă, spre deosebire de cea mult mai nuanțată a lui Matei Basarab, *rămânând constant legată numai de cea a Imperiului otoman*⁴¹. „Covirșia cu atîta Matei vodă pre Vasile vodă—remarca pe bună dreptate Miron Costin—, că avea Matei vodă și cu megieșii mare prieteșug, ales cu ungurii (cei doi Rákóczești—C.R.). Iară Vasile vodă nici cu un megiaș, precum am apucat și noi acéia domnie, viață bună n-au avut, den nebăgare samă pre nime den megieșii”⁴².

Încă înaintea domniei, sub Gaspar Grațiani, împotrivindu-se ridicării acestuia asupra Porții, fapt pentru care a fost închis și „muncit”⁴³, iar apoi uneltind împotriva lui Miron Barnovschi (de a cărui ucidere la Constantinopol n-a fost străin — cum însuși recunoaște) și a lui Moise Movilă, pe care l-a înlocuit, Vasile Lupu s-a dovedit un fidel adept al politicii de înțelegere cu Poarta⁴⁴. În condițiile în care aceasta s-a angajat în războaiele cu Persia, încheind pace cu polonii (1634)⁴⁵ și, urmare a acesteia, executînd la 24 august 1634 pe Abaza pașa⁴⁶, calea aleasă de Vasile Lupu contribuind la consolidarea autonomiei Moldovei, prezenta avantaje evidente pentru domnie și pentru țară. Mai mult, prin aceasta se combătea și pretenția regelui polon Wladislav al IV-lea de a „recomanda” domnitori în Moldova⁴⁷.

La sfîrșitul veacului al XVIII-lea, în vremea ultimului rege polonez, Stanislaw Poniatowski, logofătul Balș afirma că a copiat la Varșovia din arhiva Coroanei textul unui tratat încheiat în 1634 între Vasile Lupu și sultan, în care Poarta recunoaște Moldova „de țară liberă și nesupusă”, bucurîndu-se ca și în trecut de toate libertățile, legile, obiceiurile și prerogativele sale, hotarele rămînînd „neatinse în toată întinderea lor” etc.⁴⁸.

⁴⁰ Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, în *Opere*, București, 1958, p. 108. Vasile Lupu a fost sprijinit la Constantinopol de Matei Basarab și Abaza pașa (p. 105, 107). Pentru condițiile venirii sale la domnie, cf. și Fr. Babinger, *Originea lui Vasile Lupu*, p. 146; N. Iorga, *Cel d'întîi ani din domnia lui Vasile Lupu*, în „Noua Revistă Română”, București, 1900, nr. 8; V. Motogna, *op. cit.*, p. 468—470; V. Neamțu, *Răscoala din Moldova din primăvara anului 1633*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași (S.N.), Științe sociale, II(1956), nr. 1—2, p. 21—32.

⁴¹ În 1633 Ion Movilă afirmă că Vasile Lupu „orice s-ar și jura, dar are credință turcească” (A. Veress, *Documente*, IX, p. 358).

⁴² Miron Costin, *op. cit.*, p. 113.

⁴³ Hurmuzaki, IV¹, p. 669, nr. DXCV.

⁴⁴ *Ibidem*. Scrisoarea din 14 ianuarie 1643 expune pe larg temeiurile credinței sale față de Poartă, deși unele explicații, cum ar fi cea a închiderii și torturării sale de Grațiani, ca urmare a ostilității față de politica antiotomană a acestuia, nu sînt confirmate de alte izvoare; în cazul amintit Miron Costin, *op. cit.*, p. 68, afirmînd că ar fi fost vorba de o lipsă de bani din vistieria de care răspundea Lupu. N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXXIV, afirmă că turcii nu s-au gîndit niciodată la mazierea lui Vasile Lupu: „acest Răsăritean de limbă grecească”, care „era de-al lor”.

⁴⁵ M. A. Mehmed, *Documente turcești*, I, p. 159—161.

⁴⁶ A. Decel, *op. cit.*, p. 347; Fr. Babinger, *Originea lui Vasile Lupu*, p. 146; V. Motogna, *op. cit.*, p. 471.

⁴⁷ A. Veress, *Documente*, IX, p. 340—341.

⁴⁸ G. Petrescu, D. A. Sturdza, D. C. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, I, București, 1888, p. 6—8. I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României 1354—1920. Texte rezumate, adnotări, bibliografie*, București, 1975, p. 101, consideră acest tratat ca real.

Deși documentul este o evidentă alcătuire din veacul al XVIII-lea, chiar dacă nu excludem folosirea unui text mai vechi aflat în arhivele polone, referitor însă la o epocă anterioară lui Vasile Lupu (haraciul e arătat în valoare de 10 000 de galbeni), faptul că e atribuit anului 1634, când s-a încheiat și pacea turco-polonă, indică păstrarea în mentalitatea publică a unei tradiții privind existența unei epoci de mai mare libertate în relațiile cu Poarta în vremea lui Vasile Lupu.

De altfel, spre deosebire de Țara Românească, tributul Moldovei sub Vasile Lupu (76 363 taleri la 1636–1637)⁴⁹, nu va înregistra nici o creștere, rămânând și ulterior constant până la sfârșitul veacului al XVII-lea⁵⁰; de asemenea îndatoririle militare n-au putut fi sporite, domnul îndeplinindu-și obligațiile doar „potrivit obiceiului și pe cât a fost cu putință”⁵¹. Iar datorită statornicirii de relații bune între Poartă și Polonia în primăvara anului 1634, Vasile Lupu și-a trimis și el solii la regele polon pentru a stinge nemulțumirea provocată de înlăturarea lui Miron Barnovschi și Moise Movilă⁵², după cum și-a trimis solii și la Matei Basarab, cu ai cărui reprezentanți încheiasă la Poartă un jurămint de frăție în aprilie 1634, ulterior cei doi domni depunându-și reciproc jurămint de credință⁵³.

În acelaș an, demonstrația lui Murteza pașă, adus de pe frontul din Persia, pe malul românesc al Giurgiului, în scopul de a grăbi încheierea păcii cu Polonia, demonstrație care a pus în nesiguranță tronul lui Matei Basarab, iar în perspectiva unui eventual război cu Polonia ruinarea Moldovei, a intensificat tratativele lui Matei pentru încheierea unei alianțe cu Gheorghe Rákóczi I și străduințele lui Vasile Lupu pentru medierea păcii turco-polone⁵⁴. Fiecare dintre cei doi domnitori a oferit în fond, din punct de vedere intern, o soluție conflictului. Cel al Țării Românești încheierea unei alianțe de luptă, cel al Moldovei o încercare de mediere a păcii, în fapt ambele soluții ducând la aceeași finalitate, înlăturarea unui conflict turco-polon pe teritoriul țărilor române, cu tot cortegiul său de suferințe pentru acestea.

Amenințarea posibilă a Porții, ca și încordarea începînd din 1635 a relațiilor cu Vasile Lupu⁵⁵, a dus la apropierea mai strînsă între Matei Basarab și Gheorghe Rákóczi I, care după o primă convenție încheiată la 17 iulie 1633⁵⁶ și o serie de tratative, încheie la 29 iunie/9 iulie 1635 un tratat de alianță. Ceea ce se remarcă de la început în legătură cu aceste tratative este stăruința cu care principele Gheorghe Rákóczi I a încercat să-l subordoneze pe Matei Basarab, și prin el Țara Românească. Încă de

⁴⁹ Tahsin Gemil, *Date noi privind haraciul țărilor române în secolul al XVII-lea*, p. 1441; cf. și M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești*, p. 20–21 (70 000–75 000 de taleri.)

⁵⁰ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 1441–1442. Ținînd seama de inflație și de dezechilibrul raportului dintre aur și argint, în favoarea celui dinții pe piața liberă a Imperiului otoman, comparația între haraciul Moldovei exprimat în galbeni din anii 1620–1637 este 34 400 la 33 460, deci nu se înregistrează nici o creștere.

⁵¹ M. A. Mehmed, *op. cit.*, p. 167–168.

⁵² Hurmuzaki, XV², p. 1005–1006, nr. MDCCC. Pe plan intern, arătînd „bună voie” față de sărăcime, care „se bucură că va fi voevod bun”, Vasile Lupu s-a răfuit încă de la începutul domniei cu adversarii săi din rîndul boierimii.

⁵³ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXXI; V. Motogna, *op. cit.*, p. 472.

⁵⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. CLXXV–CLXXVI; V. Motogna, *op. cit.*, p. 470–471.

⁵⁵ V. Motogna, *op. cit.*, p. 473.

⁵⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. CLXXVII.

la primele instrucțiuni date solului transilvănean la 5 iulie 1633, principele Transilvaniei cerea ca acesta să insiste asupra a trei puncte: achitarea de către Matei Basarab a celor 6000 de galbeni pe care i-a „făgăduit” în vremea pribegiei, și a unei părți din valoarea dijmei plătite de oierii, transilvăneni, care-și pășunau turmele în Țara Românească și acordarea de către domnitor a unui act de credință după felul celui făgăduit de Leon Tomșa⁵⁷. Dacă achitarea datoriei, terminată de altfel în iunie 1635⁵⁸, nu ridica probleme, în schimb Matei Basarab nu s-a arătat mulțumit de forma tratatului propusă de Rákóczi în numele propriu, la 16 martie 1635, în care se excludea un ajutor acordat împotriva Sultanului⁵⁹. Domnul cerea în mai 1635 ca alianța să se facă „împotriva tuturor”, iar dacă sultanul l-ar înlocui cu un voievod străin și împotriva acestuia, precizându-se clar: „dacă turcii ar vrea să pornească ceva împotriva celor două țări, mărirea ta să fie în toate alături de el și să fie îndatorată a se împotrivi”⁶⁰. Divergența de opinii era evidentă. În vreme ce Matei Basarab urmărea o alianță cu Gheorghe Rákóczi, făgăduind: „că va fi alături de mărirea ta împreună cu țara, cât îi va sta capul sus, împotriva tuturor și pofteste ca și mărirea ta să se țină de acesta”, Gheorghe Rákóczi urmărea stabilirea unor raporturi de vasalitate. De altfel, și în Moldova principele ar fi vrut un voievod „îndatorat” față de el, care să-i plătească anual 2000 de galbeni sau până la 3000 de taleri și un plocon în cai de rasă, pe baza unei „obligațiuni foarte tare ungurește și românește”, ceea ce Vasile Lupu pe care-l socotea „într-o stare de mare îngimfare” și pe care l-ar fi vrut înlocuit cu Leon Tomșa, nici nu voia să audă⁶¹.

În cele din urmă Matei Basarab și-a impus punctul de vedere și jurământul său de credință din 29 iunie/9 iulie 1635 este de fapt un act de alianță, prin care domnul muntean promite principelui ajutor militar împotriva oricărui inamic. Un act separat prevedea plata sumei minore de 5 000 de florini, care nu reprezenta un tribut, cum ar fi vrut principele, ci o compensație pentru dijma plătită de oierii transilvăneni în Țara Românească, obicei introdus de abia din vremea lui Leon Tomșa⁶². Mării boieri și slujitorii țării întăresc jurământul de credință al lui Matei Basarab la 20 și respectiv 24 iulie stil nou, fără a se abate cu nimic de la spiritul acestuia⁶³. Ulterior, acest tratat a fost reînțărit în 1636, 1638, 1640 și 1647, sub Gheorghe Rákóczi I și în 1650 și 1651 sub Gheorghe Rákóczi II, păstrându-și caracterul de alianță, practic la nivel de egalitate între Țara Românească și Transilvania⁶⁴. Astfel, poziția fe mă a

⁵⁷ A. Veress, *Documente*, IX, p. 325.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 347–348.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 343–344.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 346–347.

⁶¹ Solul principelui trebuia să stăruie în acest sens la Poartă (*ibidem*, p. 350–351).

⁶² N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXXVIII, V. Motogna, *op. cit.*, p. 474–475.

⁶³ N. Iorga, *op. cit.*, p. CLXXVIII–CLXXX; V. Motogna, *op. cit.*, p. 476. La 16 septembrie 1635 Gheorghe Rákóczi I jură și el credință lui Matei Basarab, făgăduind să-l ajute împotriva oricărui inamic, cu excepția (subliniată de mai multe ori în text) a sultanului.

⁶⁴ *Török-magyarokori emlékek*, IV, p. 406, 410–412; I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente*, București, 1971, p. 182–183; N. Iorga, *op. cit.*, p. 26–29; 217–222; I. Lupas, *Documente istorice transilvane*, I, p. 250; *Monumenta Comitialia Regni* www.dacoromanica.ro.

lui Matei Basarab a înlăturat și pretenția Rákóczeștilor de a-și subordona Țara Românească, așa cum Mihai Viteazul și Radu Șerban spulberaseră pretențiile asemănătoare ale celor trei Báthorești din vremea lor.

LES DÉBUTS DE L'ÉPOQUE DE MATEI BASARAB ET VASILE LUPU À LA LUMIÈRE DES RELATIONS AVEC L'EMPIRE OTTOMAN ET LA TRANSYLVANIE

RÉSUMÉ

L'intervalle 1632—1654, connu dans l'histoire roumaine comme „l'époque de Matei Basarab et Vasile Lupu” a constitué une vraie „époque” d'intense affirmation des principautés de Valachie et de Moldavie dans le monde complexe du sud-est de l'Europe. L'article présente justement le début de cette période où l'on jeta les bases des deux règnes parallèles, tous les deux atteignant à un réel prestige politique, mais obtenu par des moyens différents.

Sur le fond de toile de la crise intérieure et des guerres avec l'Iran (1623—1639) qui ont affaibli la capacité de l'Empire ottoman d'agir dans l'Europe chrétienne précisément lorsque celle-ci était désunie par la guerre de 30 ans, Matei Basarab (1632—1654), l'élú de la classe des boyards de Valachie accédait au trône avec l'appui d'Abaza Mehmed pacha, beylerbey de Silistra et Otcheacov, contre la volonté du sultan Mourad IV. Pour triompher du mécontentement du sultan, il fit tripler le haratch annuel (130.000 thalers), en rachetant l'autonomie du pays, étant prêt à s'opposer par les armes à une éventuelle atteinte à celle-ci. A part la politique d'équilibre, Matei Basarab a fondé constamment ses actions extérieures sur l'alliance avec les princes de Transylvanie de la famille Rákóczi, son règne étant considéré par les contemporains comme un facteur de stabilité.

Par rapport à Matei Basarab, le prince de Moldavie Vasile Lupu (1634—1653), issu d'une famille originaire de l'Épire a fondé sa politique extérieure qui poursuivait l'obtention du règne aussi dans les autres pays roumains, la Valachie et la Transylvanie et l'assurance du rôle de protecteur de toute l'église orthodoxe (d'après le modèle des empereurs byzantins de jadis), sur l'alliance constante avec l'Empire ottoman.

La lutte diplomatique menée par Matei Basarab au cours des premières années de son règne a évité la subordination du prince de Valachie au prince de la Transylvanie, Georges Rakoczi Ier, le traité conclu avec celui-ci en 1635 représentant en réalité un acte d'alliance, renouvelé à plusieurs reprises pendant les deux décennies suivants.

RUSIA ȘI MIȘCĂRILE REVOLUȚIONARE DE LA 1821 DIN SUD-ESTUL EUROPEI

DE

NICOLAE CIACHIR

Majoritatea istoricilor sînt de acord că revoluția română de la 1821 s-a desfășurat în cadrul complex creat de frământările popoarelor din sud-estul Europei și, în primul rînd, de lupta poporului grec pentru independență.

Organizația revoluționară „Filiki Eteria” (1814), bazată pe ideile iluminismului și ale revoluției burgheze din Franța, pe programul lui Rigas Velestinlis și pe experiența revoluției sîrbe, se răspîndise printre toți creștinii Peninsulei Balcanice, avînd ca scop, în primul rînd, emanciparea națională¹.

Acțiunea lui Tudor Vladimirescu trebuia să constituie semnalul insurecției generale și să creeze la Dunăre o situație care să înlesnească trecerea lui Alexandru Ipsilanti spre Grecia. Planurile Eteriei prevedeau o insurecție generală a popoarelor din Balcani, astfel încît forțele otomane să se disperseze între Principatele române, Serbia, Muntenegru, Grecia și trupele rebelului Ali pașa din Ianina².

Dar chiar și într-o asemenea conjunctură, Eteria miza pe sprijinul unei mari puteri, în cazul de față a Rusiei, ca reușita să fie asigurată.

Ipsilanti era general în armata rusă, prieten cu Capodistria* — omul care răspundea de destinele politicii externe țariste, era agreat de țar, așa încît s-a socotit că sosirea lui în Moldova și declanșarea mișcării a fost făcută cu consimțămîntul Rusiei. Dan Berindei afirmă că în condi-

¹ vezi și Nicolai Todorov, *Filiki Eteria i Bălgarite*, Sofia, 1965; Botzaris N., *Visions balkaniques dans la Préparation de la Révolution grecque (1889—1821)*, Geneva-Paris, 1962; D. Djordjevici, *Révolutions nationales des peuples balkaniques, 1804—1914*, Belgrad, 1965; Mandelsohn-Bartholdy, *Die Heterie*, în „Historische Zeitschrift”, XVI, (1866).

² K. Frașeri, *Istoria Albanii*, Tirana, 1969, p. 104—105; vezi și N. Ciachir, *Unele documente privind evenimentele de la 1821 din sud-estul Europei*, în „Revista română de studii internaționale” nr. 1 (1971).

* L-a cunoscut pe tînărul Ipsilanti la Petersburg, în perioada anilor 1809—1811, în casa lui Scarlat Sturdza, funcționar superior la Ministerul de externe, acesta prin soție, rudă cu familia Moruzi. Ipsilanti a sosit la Petersburg în vîrstă de 14 ani (nov. 1806), unde a rămas la studii. În 1808 a fost inclus în regimentul de gardă din cavalerie. S-au împrietenit. Capodistria, aflîndu-se la Viena în 1811, îi transmitea complimente „scumpului Ipsilanti” într-o scrisoare adresată lui M. A. Comen.

țiile unui regim autocrat, când erau masate trupe pe Prut, trecerea graniței de către Ipsilanti nu ar fi fost posibilă fără consimțământul tacit al autorităților. Ulterior, țarismul dezavuind mișcarea, se face vinovat de eșecul acțiunii, opinie care ar trebui corectată, deoarece nu a fost în fapt o dezavuare, ci o condamnare *.

Andrei Oțetea și numeroși alți istorici, afirmă că totul fiind regizat, țarul și Capodistria așteptau la Laybach ca evenimentele să se complice în Balcani, creîndu-se prilejul unei intervenții.

Florin Constantiniu ** ridică problema în sensul că această politică a Rusiei are totuși două fisuri :

1. Cum credea țarul că Austria va tolera intrarea trupelor rusești în Principate și în Balcani ?

2. Dacă pregătirea acestui scenariu a fost făcută atît de amănunțit, cum Ipsilanti n-a fost instruit să-și țină gura ?

În monografia lui Mircea T. Radu, apărută în 1978 și intitulată *1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească* ³, autorul, după ce neagă faptul că revoluția pandurilor a fost inspirată de căpeteniile eteriste și regizată de guvernul țarist, prin consulatul de la București, argumentîndu-și punctul de vedere ***, face referiri la politica Rusiei. Mircea Radu scrie : „E dificilă întrebarea dacă însuși împăratul Alexandru I l-a trimis pe Ipsilanti să acționeze contra Turciei în Principate (în timp ce el, țarul, participa la congresele contrarevoluționare ale Sfintei Alianțe). Soluționarea acestei probleme e îngreuiată de dublul joc al politicii țariste în acea perioadă” ⁴.

Studiul de față își propune să răspundă la această întrebare. Cheia o putem găsi în cercetarea arhivelor rusești și în preocupările istoricilor ruși și sovietici, care au analizat în profunzime politica guvernului rus față de Imperiul otoman, pînă la declanșarea revoluției grecești și române (1821).

De aceea, pentru redactarea studiului de față, am folosit documente provenite din Arhiva ministerului de externe rus, editate în 1979 în colecția *Politica externă a Rusiei în sec. XIX și începutul secolului al XX-lea*, volumul 11 cuprinzînd perioada mai 1819 — febr. 1821 ⁵.

De asemenea, surse de primă mînă, sint : lucrarea lui Arș, dedicată lui Capodistria (apărută în 1976), cartea Ninei Kneapina, privind politica

* În rest sintem cu totul de acord cu tezele emise de Dan Berindei în *L'Année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains*, București, 1973 (colecția „Bibliotheca historica Romanica”) și în referatul prezentat la ședința Academiei de științe sociale și politice, din 11 februarie 1981 etc.

** Intervenția din 11 febr. 1981, la discuțiile avute privind revoluția de sub conducerea lui T. Vladimirescu, de la Academia de științe sociale și politice.

³ Mircea T. Radu, *1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1978, 572. p.

*** Pornindu-se de la examinarea critică a izvoarelor „muscalii căutau mijloace ca să ridice o revoluție în Valahia” (C. Izvoeanu), că pe Tudor „planurile Rusiei și mîna lui Pini l-au împins” (Ștefan Scarlat Dăscălescu), că Tudor n-a fost decît „organ al complotului rusesc” (Naum Rîmniceanu) etc., în continuare, se analizează punctul de vedere al istoricilor Andrei Oțetea, Vasile Maciu, Dan Berindei, Emil Virtosu, Nichita Adăniloai, Nestor Camariano etc.

⁴ Mircea T. Radu, *op. cit.*, p. 164.

⁵ *Documenti Rossijskogo ministerstva inostranhi del Vnesniaia politika Rosii XIX i načala XX veka, tom XI* (mai 1819 — februarie 1821, Moscova, 1979), 977 (se va cita în continuare Doc. Ros. Min. Inostr.)

externă din secolul XIX (editată în 1980) și care se bazează în primul rînd pe arhive rusești, ca și documentele rusești incluse în cele 5 volume *Răscoala din 1821* sub red. lui A. Oțetea și volumul editat în 1980.

Încă în perioada războiului ruso-turc din 1806—1812, Capodistria era partizanul extinderii frontierei ruse pînă la Dunăre, căci o Rusie pravoslavnică întinsă pînă la acest fluviu putea mai ușor să-i elibereze pe greei.

Capodistria era secundat în aceste planuri de către mitropolitul Valahiei, Ignatie. Cine era acest Ignatie? Mitropolit de Arta, unul din apropiații lui Ali pașa din Ianina și agent al Rusiei, după cum atestă arhivele rusești. În 1806 fuge pe insulele Ionice, unde îl cunoaște pe Capodistria, iar de acolo sosește la Petersburg (1809), unde cu ajutorul autorităților ruse este înscăunat ca mitropolit al Ungrovalahiei ⁶.

În 1809 Capodistria umbla în aceeași măsură după două posturi, fie să reprezinte interesele rusești (în calitate de ministru-rezident) la Milano, capitala de atuncea a regatului italian, fie în Principatele române. Dealtfel, cit a stat la Petersburg, 2 ani și 8 luni, a frecventat numai familii grecești și românești și era preocupat de eliberarea grecilor. În august 1811, obține să fie numit secretarul ambasadei ruse la Viena „orașul fiind unul din centrele cele mai importante ale emigrației grecești din Europa” ⁷.

Ca demnitar rus, Capodistria va urmări în primul rînd interesele statului care l-a adoptat. Astfel în „*Mémoire sur une diversion à operer dans le Midi de l'Europe en cas de guerre entre la Russie et la France*” (1811), propunea ca în cazul unei invazii a lui Napoleon în Rusia, armata rusă trebuie să deschidă ca diversiune un front în provinciile ilirice pe uscat și pe mare în Adriatică, ca apoi operațiunile să poată fi transferate pe teritoriul Italiei. Dar condiția sine qua non era colaborarea Imperiului otoman. Pentru aceasta trebuiau evacuate Principatele Române și amînată rezolvarea problemei sirbești. În caz că Turcia nu era dispusă să lupte alături de Rusia, să se facă presiuni prin răscularea bulgarilor și a altor slavi balcanici și trimiterea escadrei ruse în Mediterana. Dacă aceste măsuri nu vor duce la efectul scontat, atuncea să se organizeze o insurecție generală a întregii zone europene a imperiului turc împotriva autorităților otomane. În orice caz, reușita acțiunii din sud-estul Europei poate avea loc numai cu concursul puternicului Ali pașa de Ianina, care să fie recunoscut ca rege al Greciei și al Epirului. Petersburgul a apreciat pozitiv toate aceste planuri în ajunul invaziei lui Napoleon, propuneri care-l vor ajuta să urce vertiginos în cariera sa de diplomat ⁸.

Este limpede că Ioan Capodistria care dorea cu ardoare eliberarea grecilor de sub tirania otomană, rămăsese după zece ani (1821) același sprijinitor al acestora, dar cu condiția ca aceasta să fie în concordanță cu interesele Imperiului rus.

⁶ G. L. Arș, *I. Capodistria i grecosce naționalno-osvoboditelnoe dvijenie, 1790—1822*, Moscova, 1976, p. 16.

⁷ *Ibidem*, p. 20.

⁸ G. L. Arș. *op. cit.* p., p. 22—23 (Se cuvine de menționat că în martie 1812, Rumianțev l-a numit consilier al ambasadei ruse la Rio de Janeiro, dar ministrul rus de la Viena, Schtackelberg, a sugerat să rămînă în Europa, căci este deosebit de util pentru problemele legate de Imperiul otoman.

Un alt aspect îl reprezintă cazul lui Iordache Olimpiotul care va juca un rol important în evenimentele de la 1821; el va iscăli convenția cu Tudor și tot el va încerca să atragă în insurecție pe Miloș Obrenovici.

După cum se știe, Iordache Olimpiotul provenea dintr-o familie de armatoli, care luptă împotriva turcilor, iar din 1804 ia parte la insurecția sîrbă. Ulterior, cu 200 de tovarăși, pe care i-a înarmat pe cheltuială proprie, se alătură armatei ruse și participă la o serie de lupte în cadrul războiului din 1806—1812⁹. În lupte, a pierdut 160 de oameni din efectivul său, a dat dovadă de bravură și a fost rănit. Pentru aceste merite, a fost decorat de guvernul rus cu ordinul Sf. Ana, cu medalia „Pentru bravură”, și a fost făcut praporșic (portdrapel-ajutor de sublocotenent). După pacea de la București i se retrag decorațiile, este îndepărtat din slujbă, apoi se întoarce în Grecia. Il găsim la Viena în 1814, unde nu numai că își revendica drepturile, dar era trimis ca delegat al căpităniilor din Tesalia și Macedonia, care să ceară Europei drepturi. La Viena îl cunoaște și se întâlnește de mai multe ori cu Capodistria.

Capodistria face mai multe rapoarte pentru Olimpiotul, insistă pe lângă țar, se dau dispoziții să i se aloce 200 ducați și acesta pleacă spre Basarabia, pentru a servi în efectivul trupelor rusești de acolo. Nu se știe din ce motive, nu intră în serviciul armatei ruse, se stabilește în Principate în 1815, fiind ulterior un membru activ al Eteriei.

La Viena, Capodistria a reușit să obțină sprijinul țarului în vederea creerii societății culturale „Filomuzos Eteria”, care avea ca scop răspîndirea a tot ce este cultură și instrucție printre grecii de pretutindeni. Se cuvine de arătat, că în urma unui aranjament austro-englez, arhipelagul insulelor Ionice, urma să revină Vienei. Acest lucru a neliniștit profund pe Capodistria deși din punctul de vedere al intereselor Rusiei nu conta prea mult dacă acolo se instalează Austria ori Anglia.

Pentru greci, Austria era un stat absolutist, care l-a extrădat în trecut pe Rigas Velestinlis, acesta ajungînd pe mîna călăului turc; un sistem ce înăbușea orice mișcare de emancipare națională. Pe cînd Anglia, cu tradițiile sale constituționale și liberale, cu puterea sa maritimă, cu impulsul acordat comerțului de mare anvergură, ar fi făcut ca arhipelagul Ionic să prospere și să fie un exemplu de emancipare, pentru grecii continentali. Dealtfel, în fața Congresului de la Viena, la 4 martie 1815, delegații din Corfu își prezintă doleanțele, inspirate de același Capodistria, care susținea punctul de vedere al notabililor din arhipelag.¹⁰

Capodistria prin insistențe, reușește să-l cîștige pe țar de partea sa și astfel se dau instrucțiuni ambasadorului rus, H. A. Liven de la Londra, care să-i comunice lui Castlereagh, iar lui Pozzo di Borgo să-i comunice lui Wellington, că Petersburgul va socoti protectoratul Austriei asupra insulelor Ionice ca nedorit, dăunător și cu numeroase implicații. În fața acestei situații, cînd arhipelagul este oferit Mării Britanii pe tavă, aceasta este de acord să-l păstreze, lucru parafat prin acordul anglo-rus din 5

⁹ Ca amănunte vezi J. C. Vasdravellis, *The Macedonians in the 1821 revolution*, Salonic, 1967; vezi și N. Camariano, *L'activité de Georges Olympios dans les Principautés Roumaines avant la révolution de 1821*, în „Revue des études sud-est européennes” nr. 3—4 (1964).

¹⁰ Memoriul respectiv a fost tipărit și se intitulează: *Note sur la République des Sept. Iles présentée au congrès de Vienne par Demetrius, fils de Pierre comte Valsamachi*, Vienne, le mai 1815.

noiembrie 1815. Rusia, Austria și Prusia deveneau puteri garante al noului statut politic al insulelor Ionice. Capodistria, imediat după aceasta, îi scrie lui R. Sturdza, că a reușit să facă mult pentru patria sa. Nu contează în ce condiții Republica ionică a fost păstrată, „... esențialul constă în faptul că națiunea noastră, juridic, există”¹¹.

Ca secretar de stat la departamentul de externe și consilier al țarului, Capodistria a elaborat, în primăvara anului 1816, instrucțiuni privind viitoarele relații cu Imperiul otoman și Persia.

În Imperiul otoman urma să fie schimbat întregul personal al ambasadei ruse, inclusiv ambasadorul, țarul numindu-l în acest post pe G.A. Stroganov, un diplomat cu experiență, provenind dintr-una din cele mai ilustre familii. Cu această ocazie, Capodistria i-a propus țarului să fie denunțată pacea de la București (1812) și să fie obligată Poarta, chiar cu forța, ca Serbia, Țara Românească și Moldova să devină trei principate aliate Turciei, avînd cîte un prinț dintr-o familie domnitoare germană. Acest lucru va face să crească enorm prestigiul Rusiei în Balcani, Europa să-și dea seama că nu urmărește noi cuceriri, pasul ulterior fiind independența Greciei. Țarul, după ce l-a ascultat cu atenție, i-a respins proiectul, spunîndu-i că totul este foarte frumos, dar se poate realiza numai prin război, iar el nu este dispus să facă un nou război: „Destul am luptat la Dunăre. Aceste războaie demoralizează armata și D-voastră ați fost martor ocular. În plus, pacea în Europa încă nu este definitiv asigurată, iar cei care provoacă revoluții de abia așteaptă să intre în conflict cu turcii. Prevederile tratatului de la București trebuie să le îndeplinim, indiferent dacă ne convine sau nu. Trebuincios este faptul să folosim la maximum ce ne este favorabil în acel tratat ...”¹².

Deci, cu tot rangul pe care-l ocupa Capodistria la curtea rusă, cu toată simpatia sa față de cauza greacă, trebuia să țină cont de țar, de interesele Imperiului și de faptul că cercuri influente de la Petersburg nu erau dispuse să-și verse singele și să se angreneze în noi războaie, în sprijinul cauzei grecești.

Problema este următoarea: Capodistria, avînd asentimentul țarului, i-a făcut promisiuni lui Ipsilanti că va fi ajutat, că acțiunea sa va fi urmată de intrarea trupelor rusești în Principate? Ori Ipsilanti a intuit că nu va fi lăsat să fie măcelărit de otomani și atuncia, forțînd nota, îi obligă pe ruși să-l sprijine. La rîndul său, l-a informat greșit pe Tudor, că ajutorul rusesc este sigur, iar prin Iordache Olimpiotul l-a mințit puțin mai tîrziu pe Miloș Obrenovici, că deja au sosit la Iași, 3 divizii rusești¹³.

Vedem că Tudor se va arăta prudent, dînd inițial mișcării un profund caracter social, insistînd în proclamația de la Padeș că nu s-a ridicat împotriva turcilor, căci „Prea puternicul nostru împărat voiește ca noi, ca niște credincioși ai lui, să trăim bine. Dar nu ne lasă răul, ce ni-l pun peste cap căpeteniile noastre”¹⁴. Concomitent, Tudor trimite un Arz la Poartă,

¹¹ Apud. G. L., Arș, op. cit., p. 84.

¹² *Zapiska grafa Ioanna Kapodistria e ego slujebnoi deiatelnosti*, în „Sbornik russkogo istoriceskogo obșcestva”, tom. 3 (1868), Petersburg, p. 88.

¹³ *Dravni arhiv Srbije*, Beograd, fond ZMP, knjige br. T, f. 125 (7 mai 1821).

¹⁴ *Doc. privind răscoala din 1821*, vol. I, doc. 110, p. 207–208.

prin Vidin, motivind pricina mișcării, iar pină cînd Sultanul va trimite un om la București să cerceteze „... noi ne-am sculat cu mic și mare și mergem ca să ne adunăm la București”¹⁵.

În același timp cu întărirea Olteniei, Tudor, prin demersul făcut, îl anihilează temporar atît pe pașa de Vidin, care putea interveni primul, cît și pe sultan și justifică deplasarea răsculaților în frunte cu pandurii săi ce urma să se facă spre București. Vladimirescu știa din proprie experiență, că într-un fel se tratează cu un singur om și altfel cu norodul Țării Românești.

Vladimirescu nu uita că Oltenia se învecina cu Imperiul habsburgic, că nu era imposibil ca trupele imperiale să pătrundă simultan cu cele țariste, de aceea se adresează și împăratului Francisc I (26 ianuarie 1821), motivîndu-și acțiunea și cerînd sprijinul ca jalba românilor să ajungă la Poartă¹⁶.

Precauțiunile sînt necesare; avea nevoiea ca spatele să-i fie asigurat, mai ales că ceva mai tirziu, ziarul „Wiener Allgemeine Zeitung”, în numărul său din 19 februarie /3 martie 1821, consemna între altele: „Am aflat că Tudor, cu 1 500 de oameni, cei mai mulți dezertori din Transilvania, au pătruns în localitatea Cerneți”¹⁷.

Deși Tudor iscălise Convenția * cu Iordache și Farmache și aderasa la planurile Eteriei, se arăta iar prudent, adresîndu-se în continuare respectuos Porții, și aicea sîntem de acord cu Mircea Radu „... că Vladimirescu a găsit modalitatea cea mai porivită de a firma drepturile poporului român, într-o vreme cînd Europa se găsea sub stăpînirea „Sfintei Alianțe” a monarhilor feudali”¹⁸.

Tudor, arată Liprandi, a dat citire proclamației, a înștiințat pe împărații Rusiei și Austriei și a scris la Constantinopol „toate aceste acte au fost scrise în numele întregului popor”¹⁹. Nici cînd a ajuns la București Tudor nu s-a hazardat în afirmații pripite și i-a cerut lui Ipsilanti dovezi scrise despre participarea Rusiei. Acesta a fost nevoit „... a recunoaște că nu avea nimic de partea Rusiei”²⁰. Vladimirescu i-a cerut lui Ipsilanti să treacă Dunărea și să lupte cu otomanii, afirmîndu-și poziția: „În ceea ce mă privește, eu nu intenționez să mă lupt cu ei. Eu intenționez să lupt numai contra abuzurilor care sfîșie patria mea. Puterea d-voastră este prea slabă ca să vă puteți măsura cu cea a turcilor, și dacă nu sînteți sprijiniți de vreo putere, vă așteaptă numai nenorociri”²¹.

¹⁵ Ibidem, doc. 111, p. 210.

¹⁶ Elena Moisuc, *În legătură cu cel dintîi arz înaintat Porții de către Tudor Vladimirescu*, în „Revista arhivelor” nr. 1, 1974, p. 88; vezi și Gheorghe Iscriu, *Prelegeri de istoria modernă a României. Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1975, p. 70.

¹⁷ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, București, 1980, doc. 15, p. 95.

¹⁸ Mircea Radu, *op. cit.*, p. 189.

¹⁹ *Documente privind răscoala din 1821*, vol. V, p. 270.

* noi o datăm sfîrșitul lunii decembrie 1820 — mijlocul lunii ianuarie 1821; vezi și N. Camariano, *Les relations de Tudor Vladimirescu avec l'Hétairie, avant la revolution de 1821*, în „Balkan Studies”, nr. 5 (1965), Salonic.

²⁰ *Documente privind răscoala din 1821*, vol. V, p. 288.

²¹ Ibidem, p. 289.

Nu trebuie să nităm că Tudor era un militar experimentat și cunoștea foarte bine potențialul militar otoman²², încît în conjunctura de atunci, socotea că prin tratative cu Poarta și evitînd războiul, i se vor satisface cerințele, convingîndu-se că Ipsilanti și Iordache l-au indus în eroare. Tudor trebuia să fie prudent, avînd certitudinea că există spioni turci în Țara Românească, care urmăresc acțiunile lui. Iată ce informa vicarul catolic de Nicopole, Luigi Bonauguri, trecînd prin Țara Românească și relatînd faptul că preoții greci colindă străzile cu aghiazmă și invită poporul la o răscoală în masă pentru scuturarea jugului otoman. „Erau atunci în București cîțiva turci travestiți în români, care au fost martori oculari la cele petrecute și, plecați din Țara Românească, au relatat totul camarazilor lor din Bulgaria, continuîndu-și drumul spre Constantinopol, pentru a-l informa pe sultan”²³.

Nu trebuie uitat faptul că Țările Române, în tot timpul evului mediu, au acordat azil popoarelor balcanice, refugiîndu-se la nord de Dunăre țărani, țigoveți, călugări, oșteni, boieri etc. oferindu-li-se condiții de muncă și viață. De aceea în oastea lui Tudor, afară de români, unii veniți și din afara granițelor Țării Românești și care formau marea majoritate a armatei sale, întîlnim arnăuți, sirbi, bulgari, macedoneni, greci și chiat turci dezertori. Acest lucru se reflectă în documentele eminate din cancelaria lui Tudor; astfel, proclamația de la Padeș, se adresează „căt-re tot norodul omenesc din București”: „fraților locuitori ai Țării Românești, veri de ce neam veți fi”²⁴; în documentul programatic „Cererele norodului rumănesc”, se arată că armata va fi formată din 4 000 panduri și 200 arnăuți” (albanezi); tot în același document se face specificarea că „toți străinii care vin cu familiile lor în această țară, timp de un an să nu fie impuși la nici o dare”²⁵.

Bineînțeles, acești voluntari balcanici înrolați alături de Tudor erau conștienți că emanciparea socială și apoi națională a celor stabiliți la nord de Dunăre, nu este decît o etapă în alungarea funcționarilor și a clerului fanariot, ca și a administrației otomane în întreaga Peninsulă Balcanică.

„Nu trebuie uitat faptul — arată istoricul iugoslav D. Djordjevici — că insurecția din Principatele române a fost preludiul revoluției grecești din 1821”²⁶, iar un alt istoric iugoslav Omer Nakicevici, vorbind de o puternică mișcare din zona Kossovei din 1822, conchide: „... meritul poporului român constă că a ridicat primul steagul răscoalei în evenimentele declanșate în 1821”²⁷.

²² vezi documentata monografie, Dan Berindei, Traian Mutașcu, *Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821*, București, 1972.

²³ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Doc. externe, București, 1980, p. 409.

²⁴ *Doc. privind răscoala din 1821*, vol. I, doc. 110, p. 207

²⁵ *Ibidem*, doc. vol. I, p. 280.

²⁶ D. Djordjevici, *Revolutions nationales ...* p. 42.

²⁷ Omer Nakicevici, *Revol i protesni mars stanovnika kosovo 1822 godine*, Pristina, 1969, p. 3.

Să vedem acum relațiile lui Tudor cu Rusia. La 28 ianuarie 1821, Tudor îi adresează o scrisoare consulului general rus, Pini *, ca răspuns la o scrisoare a acestuia cu 3 zile înainte, calificând plecarea lui Vladimirescu cu o ceată de arnăuți peste Olt ca „o urmare nelegiuită”²⁸. Atrage atenția consulului rus că el este „un adevărat fiu al Patriei, care din tinerețea mea i-am făcut multe și folositoare slujbe”²⁹; că s-a ridicat împotriva boierilor, dar rămâne „... supus preaputernicei împărății, după cum Excelența Voastră se poate încredința la citirea cererilor asemănătoare ce s-au trimis și la Înalta Poartă și totodată au fost supuse cu multă plecăciune Majestății sale Împăratul tuturor Rosiilor apărătorul acestui de Dumnezeu păzit norod”³⁰.

Deci, Tudor explică lui Pini cauzele răzvrătirii sale și totodată, reiese din text, că Vladimirescu l-a anunțat și pe țar.

Ca răspuns la acest memoriu, la care era anexată și copia scrisorii către sultan, a venit dezavuarea țarului, expediată din Laybach la 23 febr. /7 martie 1821, de către Capodistria lui A. Pini³¹.

Se arată îngrijorarea că în Valahia, ca și la Madrid, Lisabona, Neapole, un pumn de soldați provoacă dezordine și anarhie. Inamicii ordinei și păcii încearcă să profaneze tot ce este sacru și în a treia peninsulă sudică a continentului, cea balcanică. Simptomele alarmante ce se manifestă în Valahia Mică (Oltenia) trebuie combătute, iar el, consulatul să reprezinte fidel politica imperiului rus. Consulatul este autorizat să-l declare pe locotenentul Vladimirescu degradat, să i se retragă ordinele și anunțat că nu mai este sub protecția țarului. Mișcarea trebuie înăbușită, dar fără să se apeleze la forțe externe³².

Dacă îl anunța pe țar prin filiera lui Pini, nu mai era nevoie să-i mai explice acestuia rosturile mișcării. A trimis oare Tudor un curier de-al său la Laybach, unde se afla țarul, a trimis prin filieră eteristă, sau întreagă această corespondență era menită să ducă pe unii în eroare, dacă proclamația de la Padeș a fost redactată în birourile consulatului condus de Pini?

Îl roagă pe influentul consul al Rusiei să-i sfătuiască pe boierii divaniți să nu trimită armată împotriva lui, „căci trebuie să vă fac știut domnule, că, de se va trage măcar un singur foc de armă asupra norodului, atunci în Țara Românească nu va mai rămâne nici măcar un singur suflet de neam boieresc. Căci tot norodul, aprins de dorința răfuielii cu acest neam boieresc, așteaptă numai semnalul ca să și-o potolească”³³.

*A. A. Pini, consul general rus la Iași în perioada 1812–1817, transferat la București în aceeași funcție (1817–1822). În perioada 1821–1822 se găsește la Brașov. Compromis față de autoritățile țariste din cauza legăturilor cu Eteria, este destituit (1822), apoi i se acordă o pensie.

²⁸ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Documente externe, București, 1980, p. 70.

²⁹ *Ibidem*, p. 70.

³⁰ *Ibidem*, p. 71.

³¹ Doc. privind istoria României (Răscoala din 1821), vol. I, p. 296–298; vezi și Prokesch-Osten, *Geschichte des Abfalls der Griechen*, III, p. 58–60.

³² *Ibidem*, p. 297–298; Prokesch-Osten, p. 55–60.

³³ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Documente externe, București, 1980, p. 71.

Mircea Radu afirmă că „nici diplomatului și nici eteristului Pini nu-i putea fi pe plac caracterul antifeudal și antifanariot al revoluției din Țara Românească”³⁴. Dealtfel, scăpînd pe Tudor din mină, Pini încerca să-l oprească de a lovi în boieri și în Eterie. Memoriul înaintat de Tudor, adică de către „locuitorii Valahiei” țarului la 27 februarie 1821 și publicat în colecția „Hurmuzaki”³⁵, în care se cere o intervenție pe lângă sultan, în favoarea Țării Românești, are același rezultat ca cel anterior.

Fostul porucik al armatei ruse, ridicîndu-se atît de hotărît împotriva boierilor, avea oare șanse de izbîndă, pentru a fi sprijinit de imperiul autocrat feudal țarist?

A. D. Xenopol considera că „nu se poate pune nici un temei pe versiunea ce umbla pe la 1821 că Tudor ar fi fost împins de ruși la răscoală”³⁶.

Să vedem ce spun documentele oficiale rusești.

În decembrie 1818, țarul îi acordă un concediu de 4 luni lui Capodistria, pentru refacerea sănătății și permisiunea de a-și vizita rudele din Corfu.* Cu acest prilej, Capodistria se oprește în Austria, în Italia (2 luni), este vizitat de numeroși emisari din diferite colțuri ale Greciei continentale și insulare, apoi, prin Anglia, s-a întors acasă. Un demnitar englez făcea remarcă ulterior, că Capodistria a prevăzut încă din 1819 evenimentele care se vor declanșa în 1821, motivînd, că el personal le-a pregătit³⁷.

G. L. Arș susține cu convingere, că nu există nici un fel de date privind amestecul lui Capodistria în declanșarea insurecției din 1821, deoarece el a acționat după sfaturile țarului și el însuși considera că în Grecia, încă n-au fost coapte condițiile pentru a se acționa în vederea emancipării totale³⁸.

Este drept că prezența la Odesa, în august 1820, a lui Alexandru Ipsilanti a dat un impuls puternic membrilor Eteriei de acolo, care au început febril să se pregătească în vederea declanșării insurecției. Se cuvine să menționăm, că despre existența organizației revoluționare „Filiki Eteria”, Capodistria a aflat în ianuarie 1817, de la tinărul aristocrat originar din insulele Tonice, Nicolaos Galatis, care fusese captat în mișcare în vara anului 1816, la Odesa, de către N. Scufas.

Capodistria a raportat țarului despre existența acestei organizații, Alexandru I cerîndu-i să se întâlnească din nou cu Galatis, pentru a afla amănunte, prin ce mijloace și cu sprijinul căror forțe grecii se gîndesc să ajungă la scopul final.

Nu știm cită încredere avea țarul în ministrul său, cînd era vorba de probleme grecești, dar a dat ordin ca Galatis să fie arestat și în cele cinci zile cit a stat în fortăreața Petropavlovsk, poliția a aflat ce era necesar.

³⁴ Mircea Radu, *op. cit.*, p. 243.

³⁵ *Documente Hurmuzaki*, seria nouă, II, p. 626–627.

³⁶ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. X, ed. III, p. 62 (nota 79)

³⁷ G. L. Arș, *op. cit.*, p. 108.

* Capodistria, în afară de Ministerul de externe, îl informa pe baronul Stroganov la Constantinopol, în scrisori care poartă antetul „secret”, de discuțiile purtate cu diverși cetățeni în această perioadă. (Doc. Ros., Min. Inostr. XI, p. 269–274).

³⁸ G. L. Arș, *op. cit.*, p. 108–111; vezo și L. Oeconomos, *Essais sur la vie du comte Capodistrias depuis son départ de Russie en août 1822 jusqu'à son arrivée en Grèce en janvier 1828*, Toulouse, 1926, p. 70.

Capodistria, aflind de arestare, i-a scris țarului că Galatis era cetățean britanic (deoarece locuia în Corfu); ar fi putut afla ambasada engleză și lucrurile s-ar complica pentru membrii Eteriei, mai ales cei aflați pe teritoriul Imperiului otoman. Poate se gîdea că Galatis putea să aibă soarta lui Rigas, în orice caz, pînă la urmă, acesta este eliberat, toate declarațiile luate la interogatoriu arse, iar el expedit în Principatele Române, cu o scrisoare expresă către Pini, să aibă grijă ca nu cumva să ajungă pe teritoriul austriac și astfel Eteria deconspirată.

Arș susține că Capodistria a făcut tot ce a depins de dînsul ca poliția rusă să nu aducă prejudicii membrilor Eteriei aflați pe teritoriul Imperiului. El îi scria lui Stroganov la Constantinopol, în aprilie 1819, că nu știe cum să facă să-i convingă pe greci „... că Rusia se găsește în pace, în relații normale cu otomanii și dorește și în continuare acest lucru”³⁹.

În ianuarie 1820, Capodistria îi scria lui Petro-bey Mavromihalis *, guvernatorul regiunii Mani, că țarul protejează pe greci, apără religia creștină, însă dorind să păstreze pacea în Orient „nu admite crearea unui partid rusofil în Grecia”⁴⁰. De asemenea, că țarul sprijină inițiativa sa de a răspîndi cultura și știința pentru greci, ceea ce urmărește și „Filomuzos Eteria”, care nu este o organizație secretă. Dar dacă Poarta ar avea bănuiala că școlile create în Grecia sînt focare de răzmeriță, ele vor fi imediat închise, cei suspecți arestați, toate astea aducînd prejudicii atît cauzei poporului grec, cît și în relațiile ruso-otomane⁴¹.

A doua zi, Capodistria îi scrie profesorului Vardalacho ** la București (4/16 ian. 1820), rugîndu-l să-și folosească influența și autoritatea pentru a-și lămurii atît elevii cît și pe alții, de rolul nefast ce-l pot juca organizațiile secrete⁴².

Capodistria era intrigat de faptul că Eteria încearcă să asocieze numele său la acțiunile pe care le întreprinde. Astfel îi trimite o depeșă specială lui Pini, să cheme la consulatul rus pe eteriștii E. Xanthos și P. Anagnastopulos, care și-au permis, la Iași și București, să folosească numele său în scopuri revoluționare. „Acești mizerabili — conchide Capodistria — să fie anchetați, iar rezultatele anchetei să fie ținute în secret”⁴³.

Se pune întrebarea, cine l-a informat pe Capodistria, înaintea lui Pini, ce răspîndesc cei doi emisari greci în Principatele Române despre el? Cu siguranță agenți ai poliției ruse. De aceea trebuie să dăm mai multă crezare informațiilor lui Liprandi și Pestel. Dar trebuia să-i dea de gîndit și lui Pini că guvernul rus are și alte canale de informații, decît notele sale

³⁹ Apud. u.t. Arș, p. 182.

⁴⁰ *Doc. Ros. Min. Inostr.*, XI. p. 220.

⁴¹ *Ibidem*, p. 220.

* Petro-bey Mavromihalis (1760 – 1848), pînă în 1821 guvernator al provinciei Mani. Membru al Eteriei din 1818, a aderat printre primii la insurecție (1821); din 1823 președintele guvernului provizoriu grec, din 1827 – membru al triumviratului, apoi membru al senatului grec.

** Vardalacho Constantinos (1755 – 1830), învățat și pedagog grec, profesor la liceul comercial grec din Odesa (1818 – 1819; 1825 – 1830), în perioada 1820 – 1821 la Colegiul Sf. Sava din București, iar în perioada 1821 – 1825 a predat la Brașov.

⁴² *Ibidem*, p. 745 – 750 (scrisoarea publicată de G. L. Arș în 1976).

⁴³ *Doc. Ros. Min. Inostr.* XI, p. 220 (Capodistria către A. A. Pini, depeșă din 3/15 ianuarie 1820).

expediate Ministerului de externe și că comportarea sa trebuie să fie deosebit de abilă în relațiile sale cu eteriștii, deoarece el reprezenta interesele imperiului țarist în Principatele Române.

În orice caz, trebuie să dăm crezare lui G. L. Arș, care a avut la îndemână arhivele de politică externă, cit și internă a Rusiei, că toată corespondența lui Capodistria către Pini, către ceilalți consuli ruși, către diferiții greci, era văzută și aprobată de către țar, iar copii au fost trimise lui Stroganov, pentru a fi la curent cu întregul puls al evenimentelor ⁴⁴.

Într-una din scrisori, din ianuarie 1820, Capodistria își arăta îngrijorarea că sint mulți aventurieri, mai ales la București, care prin intrigi pot duce poporul grec la catastrofă, referindu-se în special la Atanasiadis (care se chema înainte Anagnostopulos) și Emmanuel Xanthos, care se dau drept lideri ai unei pretinse organizații revoluționare, amestecând numele său și al fostului domn al Valahiei, I. Caragea *.

De altfel, pe unul din aceștia — este vorba de Emmanuel Xanthos — îl va primi Capodistria la Petersburg, la 16/28 ianuarie 1820, la două săptămâni după expedierea scrisorii la care ne-am referit mai sus. Sintem nevoiți să dăm unele explicații. La 22 septembrie/4 octombrie 1818, comitetul de conducere al Eteriei aflat la Istanbul, hotărăște ca să-i ceară oficial lui Capodistria să ocupe un loc de frunte în organizație. Cu transmiterea scrisorii și cu purtarea unor tratative a fost însărcinat Xanthos, dar care a ajuns de-abia în ianuarie 1820 să-l găsească pe Capodistria, din cauza numeroaselor sale plăcări. Au avut loc două întrevederi (a doua la șase zile după prima), unde Capodistria a refuzat să facă parte din Eterie și totodată să intervină pe lângă țar, ca să fie ajutați grecii cu arme și bani. Xanthos a încercat să-l convingă că tirania Porții a atins apogeul și că singura soluție este revoluția, și dacă grecii pot conta pe intervenția Rusiei, în cazul cînd ei vor întreprinde primele acțiuni. Capodistria i-a răspuns că asemenea acțiuni temerare, în nici un caz nu vor fi sprijinite de curtea imperială **, dar nici n-a informat pe țar, afirmă Arș, după consultarea a numeroase materiale de arhivă, atît despre prezența lui Xanthos la Petersburg, cît și de natura discuțiilor purtate ⁴⁵.

În urma refuzului lui Capodistria, Xanthos face propunerea generalului-maior de gardă Alexandru Ipsilanti, care primește să fie conducătorul suprem al Eteriei, iscălcindu-se în acest sens un act la Petersburg, la 12/24 aprilie 1820 ⁴⁶.

⁴⁴ vezi și Arș G. L., *Delo Galatisa* (neopublicovannie documenti) în *Balkanskie issledovania*, Moscova, 1974; *idem*, *Balkanskie gorizonti i proecti Capodistrii nakannune revoliui 1821 goda*, Moscova 1974; *idem* Ioann Capodistria i grescescia nationalno-osvoboditelnaia revoliuia 1821 goda, în „Novaia i noveiaia istoria, nr. 3 (1976).

* Scrisoarea expediată la 3/15 ianuarie 1820, fostului mitropolit al Țării Românești, Ignatie și vechi amic, care se afla pe teritoriul Italiei, la Pisa. O scrisoare similară a fost trimisă și lui L. P. Benachi, fost consul general al Rusiei în Corfu, în perioada 1785 — 1812. Între 1815 — 1820 era consul al Rusiei în Apulia, girind și arhipelagul Corfu și Epirul.

** Acest răspuns al lui Capodistria lipsește din amintirile lui Xanthos, în schimb este semnalat de prințul A. Handjeri în „Mémoire très confidentiel” (păstrat în arhiva centrală istorico-militară de la Moscova), în urma discuției avute cu Xanthos în aprilie 1821 la Odesa.

⁴⁵ G. L. Arș, *I. Capodistria i gresescoe ...* p. 204 — 205.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 205; vezi și G. L. Arș, *Eteristscoe diiienie v Rossii ...* p. 238 și urm.

Se pune problema — arată Arș — dacă știa oare Capodistria de un eveniment atât de important? Răspunsurile sînt contradictorii. În scrisoarea din 1/13 ianuarie 1828, adresată țarului Nicolae I, Alexandru Ipsilanti, deci cu puțin înainte de moartea sa, face afirmația că s-a decis să ia conducerea Eteriei sfatuindu-se în prealabil cu Capodistria. Acest lucru este precizat și mai convingător în memoriile prințului Nicolae Ipsilanti, fratele generalului, că întîlnirea cu Capodistria a avut loc în cazarma regimentului de gardă de cavalerie din Petersburg. La întrebarea lui Ipsilanti dacă va sprijini oare Rusia mișcarea greacă, Capodistria a dat asigurări, că în momentul cînd cîteva mii de luptători vor începe acțiunile, ei vor primi bani, arme și vase.⁴⁷

Istoricul grec Ioan Filimon, posedînd surse din familia Ipsilanti, afirmă că generalul i-a adus la cunoștință lui Capodistria că a preluat conducerea Eteriei, la 8 zile după hotărîrea luată.

În schimb, în schița sa autobiografică, Capodistria dă să se înțeleagă că el nu numai că nu împărtășea legăturile lui Ipsilanti cu Eteria, dar chiar l-a prevenit să fie atent la intrigile acesteia. Dealtfel, Eteria s-a gîndit concret să înceapă insurecția de-abia în iunie 1820, cînd acțiunile militare ale lui Ali pașa din Ianina zguduiau din temelii Imperiul otoman.

În scrisoarea mai sus amintită a lui Ipsilanti către țarul Nicolae I, se face afirmația că Ioan Capodistria l-a asigurat că dacă grecii vor reuși undeva să ridice armele și să se opună turcilor, ei se pot socoti independenți. Capodistria nu neagă că în vara anului 1820 s-a văzut de mai multe ori cu Ipsilanti, că au discutat posibilitățile ce se puteau crea grecilor, în conjunctura unor acțiuni de amploare ale lui Ali pașa din Ianina.

Referitor la conflictul lui Ali pașa cu sultanul, același Capodistria atrăgea atenția lui Stroganov, într-o scrisoare expediată din Varșovia, la 20 sept/2 oct. 1820, că consulii ruși din Epir și Peloponez trebuie să dea dovadă de multă moderație și reținere „... pentru a nu da naștere la interpretări greșite, ori la relații imaginare, pe care noi le-am avea cu pașa și familia sa”⁴⁸.

Dacă grecii se puteau întări într-o zonă protejată de munți, greu accesibilă, în sensul creerii unui mic teritoriu liber, fie în Peloponez, fie în Grecia continentală, acest lucru ar fi activizat politica Rusiei în favoarea lor, fără să se înțeleagă un ajutor concret militar împotriva dominației otomane⁴⁹.

Dealtfel, chiar și Alexandru Ipsilanti recunoaște în scrisoarea adresată în 1828 lui Nicolae I, că I. Capodistria l-a sfătuit să nu-i spună țarului nimic despre planurile sale privind eliberarea Greciei, nici să ceară sprijin în bani, lucru confirmat și de Xanthos, cînd acesta i-a cerut să intervină la Alexandru I. G. L. Arș consideră că ministrul Capodistria a dat dovadă de loialitate, de patriotism față de greci, neinformîndu-l pe țar, altfel, prin măsurile luate, guvernul țarist ar fi zădărnicit orice acțiune în fașă.

Neprimind bani de la autoritățile ruse, Ipsilanti s-a gîndit să ceară un credit de la guvernul francez, ipotecîndu-și propria sa avere și în special palatul familiei din Constantinopol, confiscat de către turci în 1807 și

⁴⁷ *Mémoire du prince Nicolae Ypsilanti*, Atena (f.a.), p. 86.

⁴⁸ *Doc. Ros. Min. Inostr.*, vol. XI, p. 524—525.

⁴⁹ *Zapiska grafa Ioanna Kapodistria ...* p. 257; vezi și G. L. Arș, *I. Capodistria i grecesce* ... p. 207.

apoi cedat ambasadei franceze. În iunie 1820 Ipsilanti primește pașaportul solicitat și o scrisoare de recomandare către premierul Franței, ducele de Richelieu, fost emigrant în Rusia, fost ofițer și fost guvernator al Odesei.

La 24 iunie /6 iulie 1820, Ipsilanti a părăsit Petersburgul, îndreptându-se spre Paris, urmînd ca pe drum să se oprească la Kiev, Odesa, Chișinău, atît pentru interese de familie, cît și ale Eteriei.

După cîteva săptămîni părăsea Petersburgul Capodistria, plecînd cu țarul să participe la Varșovia, la lucrările Seimului polonez, iar de acolo la Troppau și apoi la Laybach, de unde trebuia oprit valul revoluționar din Neapole, Piemont și Spania⁵⁰. Astfel, cei doi oameni Capodistria și Ipsilanti, nu se vor mai vedea, primul în numele Sfintei Alianțe și ca mandatar al țarului își puna toate talentele diplomatice în joc pentru a înăbuși revoluțiile din Europa, celălalt strîngea fonduri, arme, voluntari, pentru a ridica popoarele balcanice și în primul rînd pe greci la luptă.

În octombrie 1820, se ținea la Ismail, consiliul militar al Eteriei, care dezbătea concret planul insurecției ce urma să înceapă peste două luni în Peloponez, sub conducerea directă a lui Alexandru Ipsilanti. Pentru că C. Kiriacos* nu împărțăsea planurile stîngii Eteriei și a comunicat mai multora discuția avută cu Capodistria, că guvernul rus nu-i va sprijini pe insurgenții greci, este asasinat la Galați (noiembrie 1820). Totodată, clerul ca și elementele înstărite din Peloponez s-au opus categoric ca peninsula lor să devină teatru de război și pînă la urmă îl vedem pe Ipsilanti trecînd Prutul și sosînd în Moldova.

La Ismail se hotărîse ca Ipsilanti, trecînd prin teritoriile austriece, să ajungă la Triest, iar de acolo, imbarcîndu-se pe un vas grecesc, să ajungă în Peloponez. Ipsilanti are în octombrie 1820 o întrevvedere secretă la Sculeni cu postelnicul Iacovachi Rizo, căruia îi comunicase planul, la care ne-am referit mai sus. „Dar Ipsilanti — va scrie Rizo — fie că m-a înșelat, fie că și-a schimbat planul, căci s-a hotărît să înceapă răscoala în Țara Românească și în Moldova”⁵¹.

A. Oțetea este de părere că și-a schimbat planul de frica poliției austriece (ca să nu aibă soarta lui Rigas), că Serbia și Bulgaria îl vor sprijini și mai ales că va găsi în Principatele Române o administrație împănată de greci, plus „... justiția, finanțele, poliția, poșta și garda domnească erau în preajma izbucnirii răscoalei în miinile Eteristilor”⁵².

Ipsilanti însuși a motivat că trebuia să acționeze, din pricina evenimentelor din Neapole și Piemont, de războiul între Ali pașa din Ianina și otomani, incît am fost „... deci silit a da semnalul aruncîndu-mă în Principate, pentru motivul că, atrăgînd asupra acestora atenția Porții, provinciile grecești se puteau mai ușor pregăti”⁵³.

Deci Ipsilanti singur recunoaște că prefera să atragă minia Porții asupra Principatelor, pentru a da timp grecilor să se organizeze mai bine la luptă în țara lor. Dar el miza că turcii nu vor îndrăzni să intre cu trupe

⁵⁰ N. Ciachir, *Europa între 1815 și 1831. Reacțiune și revoluție*, în „Revista de istorie”, nr. 12 (1980); vezi și N. K. Schilder, *Imperator Alexandr Peroti*, tom IV, Petersburg, 1905, p. 119.

* Camarinos Kiriacos (1781 — 1820), negustor bogat grec, persoană de încredere a beyului Mavromihalis, membru al Eteriei din 1819, asasinat la Galați în noiembrie 1820.

⁵¹ Rizos-Néroulos, *Histoire moderne de la Grèce*, p. 279; vezi și Oțetea, *op. cit.*, p. 127.

⁵² A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea ...* p. 128.

⁵³ citat după Victor Rădulescu, *op. cit.*

în Principate, iar dacă o făceau, dădeau Rusiei prilejul de a le declara război. Dacă turcii nu intrau în Principate, el, fiu și nepot de domn, putea deveni domn într-o țară quasiindependentă *, dacă intrau se putea ajunge la război cu Rusia, ale cărui urmări ar fi putut duce la scoaterea otomanilor din întreaga Peninsulă Balcanică. „Iar, dacă din întâmplare, ticăloșii de turci ar face incursiuni pe teritoriul vostru, să nu vă speriați, căci o forță atotputernică e gata să pedepsească îndrăzneala lor”⁵⁴.

Da, aici se ridică o întrebare: Dacă Ipsilanti, în ultima clipă, s-a gândit să-și schimbe planul, de ce la 24 octombrie 1820, din Chișinău, îi făcea cunoscut lui Miloș Obrenovici că a dat ordin ca răscoala să înceapă la 15 noiembrie 1820 și îi cerea ca el să se răscoale cit mai repede. Poarta, afară de noi trupe pe care le trimite împotriva lui Ali pașa din Ianina, adună trupe din Asia și din alte numeroase locuri, ca în primăvară să-i găsească nepregătiți și să-i nimicească⁵⁵. Dar acum vine partea interesantă a scrisorii: „Căutați numai să faceți ca la 20 noiembrie să pornească un corp din armata sîrbă la Lom și Drinova, pentru ca să atragă atenția turcilor acolo și să-mi lase drumul deschis între Vidin și Ada-Kale. Tratatulele de la Constantinopol între Poartă și Rusia prevestesc în curînd războiul între aceste puteri. Să alergăm deci noi cei dintii pe stadionul gloriei”⁵⁶.

Denotă că varianta de a trece Dunărea prin Oltenia în Serbia îl preocupase mai de mult pe Ipsilanti, avînd nevoie în această conjunctură de ajutorul lui Vladimirescu și Obrenovici. Totodată, pentru a-l atrage pe Obrenovici, Ipsilanti, ca general în armata rusă, amic de-al lui Capodistria și aflat în anturajul țarului, îl informa că războiul între Turcia și Rusia este iminent, adică era sigur de eșecul tratativelor celor două țări.

Dar, să ne referim acum la cîteva documente rusești. La 24 aprilie 1820, Stroganov îi trimite o scrisoare lui Miloș Obrenovici, de unde se vede că corespondența se făcea prin București prin Pini, fiind calea ce mai sigură. Este îndemnat la prudență, i se cere să insiste pe lângă Poartă ca articolul 8 al tratatului de pace de la București, să fie respectat, dîndu-i asigurarea că și Rusia îl va susține pentru dobîndirea titlului de cneaz ereditar, deoarece acest lucru este util, în special țării, pe care o reprezintă Miloș⁵⁷.

La 1/13 noiembrie 1820, Stroganov îi trimitea un raport lui Capodistria, cu privire la problemele sîrbești, continuarea unui alt raport din 4-16 august din acel an. Îi scria lui Capodistria că corespondența secretă cu Miloș o ține tot prin Pini, dar și această filieră este riscantă, turcii fac orice pentru a prinde curierii neoficiali⁵⁸. El îi atrăgea atenția lui Miloș în scrisoarea secretă din 2/14 octombrie 1820, să trimită o nouă delegație

* Istoricul grec Tasos Vournas, în *Istoria Greciei moderne (1821–1909)*, Atena, 1974 (în l. greacă), susține că boierii pămînteni și agenți străini îl prezentau pe Ipsilanti ca un mare pericol pentru Principate, căci avea intenții să domnească acolo (p. 71–72). Îl caracterizează pe Vladimirescu ca un luptător, care a ridicat steagul revoluției naționale și sociale, care avea un program progresist și clar, dar lipsit de abilități politice (p. 72).

⁵⁴ Proclamația lui Ipsilanti.

⁵⁵ N. Ciachir, *Unele documente privind evenimentele de la 1821 din sud-estul Europei*, în rev. cit., p. 127–129.

⁵⁶ *Documente privind istoria României (Răscoala din 1821)*, IV, doc. 35, p. 76.

⁵⁷ Doc. Min. Inostr., XI, p. 344–346.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 583–584.

la Constantinopol, care să dea dovadă de prudență, căci de asta depinde viitorul Serbiei. Otomanii n-ar trebui să aibă bănuiele, că ei sînt sprijiniți și de o altă putere, să li se insuflă că viitorul Serbiei depinde numai de Înalta Poartă. Nu trebuie uitat, că dacă ceri prea mult, riști să nu primești nimic.

Miloș l-a informat că turcii vor să-i provoace pe sirbi ca aceștia să declanșeze răscoala, în timp ce și pașa de la Vidin se pregătește să intervină. Deși turcii s-au datat la excесе, Miloș a fost prudent, raportează Stroganov, și s-a limitat a înainta numai o jalbă Porții. Desigur, nu putem exclude ca sirbii pînă la urmă să-și piardă răbdarea dar preocuparea mea principală, conchide Stroganov, este ca totul să se desfășoare pe cale pașnică.⁵⁹

Miloș cunoștea astfel poziția oficială a Rusiei; de aceea nu s-a hazardat la planurile Eteriei, iar atuncea cînd Iordache Olimpiotul îi scria, la 7 mai 1821, că la Iași au intrat patru divizii rusești, Miloș avea oameni în Moldova și Țara Românească, care l-au informat de contrariu.⁶⁰

După cum se știe, în iulie 1820, Miloș îi mulțumea căminarului Sava Fochianos că i-a făcut cunoscut secretul Eteriei⁶¹ și tot în iulie 1820 îi mulțumea lui Iordache Olimpiotul pentru sentimentele de credință exprimate și pentru faptul „... că sînteți gata să vărsați pînă și ultima picătură a singelui d-voastră, sub conducerea mea, pentru religia noastră ortodoxă”.⁶²

Observăm că eteristul Iordache, subordonat pe această ierarhie lui Alexandru Ipsilanti, jură în paralel credință lui Miloș Obrenovici, că îl va servi pînă la ultima picătură de sînge. Pe Andrei Oțetea l-a frapat pasagiul din Liprandi⁶³, că Iordache i-a jurat credință și lui Tudor. Iată pasajul din Liprandi „Iordache a depus jurămint și lui Tudor și prințului Ipsilanti, ale căror răscoale erau cu totul opuse în ceea ce privește cauzele lor”.⁶⁴

Atitudinea acestui aventurier nu trebuie să ne mire deloc, el intuind priza de care se va bucura Tudor aproape în toate straturile societății române. În plus, în Convenția încheiată între Tudor, Iordache și Farmache pentru a se ajuta reciproc, Vladimirescu semnează primul⁶⁵.

Revenind la problemă, cred că Liprandi are dreptate cînd susține că mulți s-au mirat că Ipsilanti s-a îndreptat spre Principate, în contradicție cu primele sale planuri, dînd tot el explicația „... căuta frontiere apropiate, pentru ca în caz de nereușită, să se poată salva pe sine însuși”.⁶⁶

Nina Kneapina, în lucrarea sa apărută în 1980, arată că răscoala regimentului de gardă Semionovsk, ca și evenimentele revoluționare din vestul Europei, au făcut o impresie puternică asupra guvernului rus. Răscoala din armata rusă, izbucnind în condițiile unor nemulțumiri gene-

⁵⁹ *Ibidem*, p. 584.

⁶⁰ Drzavni arhiv Srbije fond ZMP, knije, nbr. T, f. 125.

⁶¹ *Doc. privind ist. României (râsc. 1821)*, IV, doc. 15, p. 58–59

⁶² *Ibidem*, doc. 16, p. 59.

⁶³ A. Oțetea, *Scrieri istorice alese*, Cluj-Napoca, 1980, p. 215–216.

⁶⁴ *Doc. privind ist. Rom. (râsc. din 1821)*, vol. V, p. 291.

⁶⁵ *Doc. privind râsc. 1821*, vol. I, doc. 100, p. 193; vezi și A. Oțetea, în „Studii”, nr. 2–3 (1956), p. 132–133.

⁶⁶ *Doc. privind istoria României (Răscoala din 1821)*, Izvoare narative, vol. V, București, 1962, p. 281.

rale din întregul imperiu, l-a făcut pe țar să renunțe vremelnice la o politică mai activă în Balcani mai ales că declarase ceva mai devreme că el este adeptul, în orice condiții, al legitimismului.⁶⁷

În același timp, membrilor Eteriei conducerea organizației le insufla părerea că un mare demnitar european se găsește în fruntea organizației, dindu-li-se să înțeleagă că este chiar țarul Rusiei.⁶⁸

Dar, cum remarca A. Oțetea : „El, (Ipsilanti—n.aut.) n-a prevăzut revirimentul pe care revoluțiile din Spania și din Italia aveau să-l producă în politica Rusiei. Împăratul Alexandru nu putea susține, alături de Greci, o cauză pe care avea s-o combată alături de Metternich în Spania și Italia”⁶⁹.

Dacă analizăm memoriul înaintat de Ipsilanti, din Iași la 24 februarie 1821, țarului, nu reiese deloc că împăratul Rusiei și guvernul știau ceva de acțiunea acestuia⁷⁰. După ce face referiri la activitatea Eteriei (Philike Hetairia), la ridicarea grecilor în masă pentru scuturarea jugului otoman, la faptul că din Creta și Moreea pînă în Serbia și Principatele române, toți se ridică la luptă, iar „... turcii înspăimîntați stau la Constantinopol pe un vulcan gata să-i înghită ... și că nici o putere omenească n-ar putea opri acest elan generos al grecilor”⁷¹, cere insistent sprijinul țarului : „Eliberati-ne, Sire, curățați Europa de acești monștri singeroși și binevoii să adăugați tuturor mărețelor nume pe care recunoștința europeană v-o dă deja, acela de eliberator al Greciei”⁷².

Desigur, un asemenea text putea fi regizat, ca să impresioneze pe diplomații aflați la Laybach, țarul să se înduioșeze și să intervină pe cale militară în favoarea grecilor. Dar memoriul mai cuprinde trei probleme, din care reiese că țarul nu știa în prealabil de acțiunea întreprinsă de Ipsilanti. Acestuia îi este frică de represalii din partea țarului și cere :

1. „protecția pentru mama mea, toate celelalte rude ale mele și pentru familiile grecilor care s-au devotat patriei lor” ;

2. „Eu și frații mei venim să cerem cu multă umilință, demisia noastră din serviciul Majestății Voastre imperiale” ;

3. cere „... ca ofițerii greci care vor dori să părăsească serviciul Rusiei pentru a se dedica aceluia al patriei lor nu vom întîmpina nici o dificultate pentru a-l obține”⁷³.

Tocmai din cauza acestor represalii, Ipsilanti va trece în Austria, deși bănuia că va fi întemnițat, decît să se reîntoarcă în Rusia. Dacă totul ar fi fost regizat, acest erou de salon, cu siguranță ar fi trecut înapoi Prutul. Concomitent, Ipsilanti a trimis o scrisoare particulară lui Capodistria unde îi argumenta că „toată nația ar fi putut să piară, dacă el nu

⁶⁷ N. S. Kneapina, *Vănșnata politică na Rusia prez XIX vek*, Sofia, 1980, p. 104.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 106 ; vezi — și Serghei Soloviov, *Imperator Alexandr I, Politica-Diplomati-fija*, Petersburg, 1877, p. 444.

⁶⁹ A. Oțetea, *art. cit.*, p. 125.

⁷⁰ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, București, 1980, doc.18, p. 104 ; vezi de asemenea textul scrisorii în A. Prokesch-Osten, *Geschichte des Abfalls der Griechen von türkische Reiche*, III, Viena, 1867 ; p. 61. 62 ; vezi și Serghei Soloviov, *Imperator Alexandr I ...* p. 485.

⁷¹ *Revoluția din 1821 ... Doc. externe*, p. 104.

⁷² *Ibidem*, p. 104.

⁷³ *Ibidem*, p. 105.

s-ar fi hotărât să înceapă. Instrucțiunile sale au fost transmise pe tot cuprinsul Greciei și eu eram așteptat atît pe coasta Adriaticei, cît și a Mării Negre, cît și în Arhipelag. Iată cauzele care m-au îndemnat să încep în această parte”.⁷⁴ Arș conchide că Ipsilanti avea slabe speranțe că va fi ajutat de țar, încît își termină astfel scrisoarea : „Faceți ceea ce vă dictează obligațiile D-Voastră”⁷⁵

Scrisorile lui Ipsilanti au sosit la Laybach la 19 martie 1821, Capodistria rămînînd profund descumpănit. Iată reacția neoficială adresată într-o scrisoare particulară prietenului său, A. Schreder, consilier al ambasadei ruse la Paris. „Evenimentul cel mai important, și care a avut efectul unei bombe care explodează, a fost răscoala grecească. Cortina a fost ridicată grație apariției neașteptate a prințului Ipsilanti, în Moldova și Valahia. Noi facem și vom face orice declarație posibilă, spunînd adevărul : noi n-am știut nimic despre aceasta și nici nu dorim să știm. Dealtfel, este inutil, căci toată lumea va crede contrariul”⁷⁶.

Peste cîteva zile, la 26 martie 1821, din însărcinarea țarului, Capodistria a redactat răspunsul oficial al lui Alexandru I, la scrisoarea lui Ipsilanti. Țarul condamnă acțiunea lui Ipsilanti, care a indus în eroare pe conaționali săi, asigurîndu-i că are sprijinul Rusiei. El nu va primi nici un sprijin, căci Rusia se află în pace cu Imperiul otoman.⁷⁷

În scrisoarea sa, către vechiul său amic A. S. Sturdza, Capodistria arăta că deși Ipsilanti ca om este bine intenționat, legînd mișcarea din Principate cu cea din Spania și Italia, nu avea sorți de izbîndă, căci întreaga Europă vrea să pună capăt intrigilor, demagogiei și principiilor destructive.⁷⁸ În alte scrisori, tot din 1821, teză reluată ulterior și în 1826, Capodistria susține, că Alexandru Ipsilanti a căzut pradă intrigilor unor revoluționari de profesie, pătrunși în conducerea organizației „Filiki Eteria”.⁷⁹

Dealtfel, în ciuda divergențelor între Rusia și Imperiul otoman, a problemelor rămase în suspensie, ca cea sîrbă, a delimitării unor insule, a cererii otomanilor de a li se înapoia Ismailul și Ohilia (1819), a relațiilor comerciale care schiopătau⁸⁰, a faptului că fusese încălecată de cîteva ori frontiera rusă din Caucaz⁸¹, diplomația țaristă nu era dispusă să facă un război punînd pe primul plan înăbușirea revoluțiilor din cele trei peninsule sudice ale Europei.

În sprijinul acestei idei, se cuvine să adăugăm încă un singur fapt. Dacă avea de gînd să sprijine insurecția greacă, Rusia n-ar fi iscălit protocolul de la Troppau din 7/19 noiembrie 1820, cu Austria și Prusia, în

⁷⁴ citat după G. L. Arș, *I. Capodistria ...* p. 214–215 (originalul se păstrează în arhiva M.A.E. al U.R.S.S.)

⁷⁵ *Ibidem*, p. 215.

⁷⁶ Citat după G. L. Arș, p. 216 (Capodistria către A. Schreder, din 24 martie 1821 de la Laybach, documentul aflat în arh. centr. de stat a actelor vechi, Moscova).

⁷⁷ A. Prokesch-Osten, *Geschichte des Abfalls der Griechen von Turkischen Reiche*, III, Viena, 1867, p. 65–66.

⁷⁸ G. L. Arș, *I. Capodistria i grecosce ...* p. 217 (scrisoarea către A. S. Sturdza, din 30 martie 1821, expediată din Laybach).

⁷⁹ *Ibidem*, p. 217–218.

⁸⁰ *Doc. Ros. Min. Inostr.*, XI, p. 17, 212, 214, 223, 292 etc.

⁸¹ *Ibidem*, vol. XI, p. 720 din raportul generalului A. P. Ermolov, comandantul șef al trupelor din Georgia.

vederea înăbușirii oricărei manifestări revoluționare în Europa⁸². Protocolul, iscălit de miniștrii de externe al celor trei state, este confirmat a doua zi de un act similar al celor trei monarhii (Alexandru I, Francisc I și Friederic-Wilhelm III).⁸³

Totodată, ministerul de externe a elaborat, la 19 noiembrie/1 decembrie 1820, un document ce urma să fie difuzat la toate agențiile diplomatice ruse, privind importanța conferinței de la Troppau. Considera că trebuie accentuat faptul că cele hotărâte la Troppau nu exprimă punctul de vedere al Rusiei, Austriei și Prusiei, ci voința întregii Europe. Trebuia combătut faptul că statele constituționale ca: Anglia, Franța, Țările de Jos, cele sudice germane, Italia, Spania, cele două Americi nu aderă la legitimismul european.⁸⁴

Politica externă a guvernului țarist, spre sfârșitul anului 1820, ia o linie net contrarevoluționară. Acest lucru a slăbit puternic poziția lui Capodistria în cadrul guvernului rus⁸⁵. Dealtfel, încă la Troppau țarul începe să fie nemulțumit de argumentările liberale ale lui Capodistria, în duelurile sale cu Metternich, ceea ce reiese dintr-o scrisoare a lui Nesselrode către soția sa⁸⁶. În plus, Capodistria era nu numai specialistul în problemele orientale și balcanice, dar era și consilierul țarului în problemele grecești, iar acțiunile lui Ipsilanti și ale lui Tudor, ori n-au putut fi prevăzute, ori în mod voit n-au fost raportate⁸⁷. Într-un caz ori în altul, cariera lui Capodistria la curtea țarului intră în declin. La sfârșitul lunii mai 1821, țarul întovărășit de miniștrii săi s-a întors la Petersburg. Încă din Laybach, după cum se știe, Ipsilanti este exclus din cadrele armatei ruse, iar trupele rusești cantonate în Basarabia au primit dispoziții să păstreze o strictă neutralitate. Se cuvine de adăugat, și acest lucru reiese din raportul generalului Pavel Kisselev din 9 martie 1821, cit și din numeroase alte piese, aflate în arhivele rusești și unele incluse în volumul de documente editat în 1980, că „... trecerea frontierelor noastre este acordată tuturor acestor locuitori moldoveni care o vor cere pentru salvarea vieții lor”⁸⁸. Dar „... din cei ce vor trece frontierele noastre, nimeni nu va fi admis înarmat, pentru a evita prin aceasta orice bănuială de complicitate în împrejurările prezente”⁸⁹. De asemenea, se face precizarea că în caz că „... turcii urmăresc pe locuitorii refugiați în provinciile noastre, trupele au ordin de a apăra trecerea ... și chiar de a folosi în acest scop calea armelor, numai în cazul de necesitate extremă”⁹⁰.

Se cuvine să facem următoarea precizare: Documentele rusești arată clar că guvernul țarist, nici n-a provocat și nici n-a impulsionat mișcarea insurecțională greacă în 1821, cit și revoluția română și nu avea de

⁸² *Doc. Ros. Min. Inostr.*, XI, doc. 186, p. 589–591 (doc. iscălit de Metternich, Hardenberg, Bernstorff, Nesselrode, Capodistria).

⁸³ *Ibidem*, p. 594; vezi și *British and Foreign State Papers*, vol. I, 1820–1821, Londra, 1830, p. 1147.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 619–624 (*Mémoire sur les conférences de Troppau*).

⁸⁵ G. A. Arș, *I. Capodistria i grecoscoe* ... p. 220; vezi și N. Kinespina, *op. cit.*, p. 106–108; vezi și A. V. Fadeev, *Rossia i vostocintî krizis 20-h godov XIXv*, Moscova, 1958, p. 39.

⁸⁶ G. L. Arș, *op. cit.*, p. 220–221; vezi și C. W. Crawley, *J. Capodistria* p. 49.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 221.

⁸⁸ Documente externe. *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1980, p. 144.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 144.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 144.

gînd să le acorde sprijin militar încît dezavuare pare un termen impropriu, care ar trebui înlocuit cu condamnare. Dar Rusia pravoslavnică considera că a da azil celor ce fugeau de otomani era un lucru logic și în primul rînd, unan. În plus, trebuie spus că opinia publică rusă * ofițerii cu idei liberale, viitorii decembriști, au fost alături de greci, români și de celelalte popoare balcanice.

★

La cinci ani după terminarea unui război istovitor cu Napoleon (1815), Imperiul rus nu avea interes să se aventureze într-un nou război. Nu trebuie uitat faptul că și războiul ruso-turc din anii 1806—1812, ruso-suedez din anii 1808—1809, ca și cel ruso-iranian din 1806—1813 s-au resfrînt negativ asupra economiei țării, provocînd și numeroase pagube umane, în ciuda teritoriilor anexate.

În raportul de forțe creat în urma Congresului de la Viena, cînd și ceilalți parteneri ieșiseră sleiți, diplomația țaristă nu se grăbea să-și rezolve unele probleme legate în detrimentul Turciei, considerînd Balcanii ca o zonă ce-i revenea de drept. Dacă la Viena, în actul final, fuseseră delimitate granițele cu Suedia (privind Finlanda), cele poloneze cu Austria și Prusia, în mod voit nu s-a făcut nici o mențiune la granițele cu Turcia, căci o specificare în acest sens în tratat, în cazul încălcării ar fi dus la implicații ulterioare în relațiile cu celelalte puteri. Secundată de Prusia și cu o Franță a cărui prim-ministru servise ca ofițer în armata rusă, Austria și Anglia ar fi putut fi anihilate, în cazul unui război cu Poarta otomană. Să nu uităm că Rusia avea alături pe creștinii din Balcani, iar evenimentele care se derulează ceva mai tîrziu (în anii 1828—1829), pun Europa în fața unui fapt împlinit, adică tratatul de la Adrianopol. După părerea autorului, Rusia nu era grăbită să rezolve litigiile cu Imperiul otoman prin război și țîntea o sferă mult mai largă în Europa, cit și în afară, cu toate pierderile suferite în timpul campaniilor anterioare.

Așadar, este puțin probabil ca Ipsilanti și respectiv, Tudor, să fi primit asigurări că acțiunile lor vor fi urmate de intrarea trupelor ruse în Principate și de declanșarea unui război împotriva Imperiului otoman.

Documentele diplomatice ruse din anii 1815—1821 dezvăluie o serie de amănunte prețioase pentru o comprehensiune mai profundă a problematicei complexe a evenimentelor revoluționare din 1821 și mai ales a înțelegerii mai depline a poziției Rusiei față de acestea.

LA RUSSIE FACE AUX MOUVEMENTS RÉVOLUTIONNAIRES DE 1821 DU SUD-EST DE L'EUROPE

RÉSUMÉ

S'appuyant sur une riche historiographie et des volumes de documents récemment édités, l'auteur examine l'attitude de l'Empire russe envers les mouvements révolutionnaires de la Péninsule Balkanique

* Marele poet A. S. Pușchin, includea următoarea însemnare în „Kișinevschi Dnevnik” : Am convingerea că Grecia va reuși, iar cei 2 500 000 turci vor remite înfloritoare Eladă urmașilor legali ai lui Homer și Temistocle” (A. S. Pușchin, *Izbrannîe socinenia*, tom. XIII, p. 24)

(1821). On souligne que, après 1815, lorsque la majorité des puissances européennes étaient épuisées par les guerres de l'époque napoléonienne, la diplomatie tsariste ne se hâtait pas de résoudre ses divergences territoriales avec la Turquie.

La Russie envisageait aussi la protection des chrétiens de l'Europe ottoman, mais pour le moment, elle ne semblait pas disposée, vu sa position dans le cadre de la Sainte Alliance, à déclencher une guerre à leur appui.

Utilisant les informations provenant des sources russes du temps, dans l'étude on soutient la thèse selon laquelle il est peu probable qu'Țp-silanti aussi bien que Vladimirescu eussent reçu des assurances de la part du gouvernement russe que leurs actions seront suivies de l'entrée des troupes russes dans les Principautés et de l'engagement d'un conflit avec l'Empire ottoman.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

O VALOROASĂ SINTEZĂ DE ISTORIE ECONOMICĂ A EPOCII MODERNE ȘI CONTEMPORANE ÎN LUMINA UNOR PROBLEME ALE ȘTIINȚEI ISTORIEI ECONOMICE *)

Apariția unei sinteze de istorie economică, destinată și uzului ei ca manual universitar, răspunde unor cerințe didactice și științifice resimțite de mai mult timp.

Lucrarea valorifică rezultatele obținute până în prezent în studierea istoriei economice a țării noastre precum și experiența și cercetările proprii ale catedrei de specialitate de la Academia de Studii Economice din București. Ea este elaborată pe baza concepției și metodei materialismului dialectic și istoric, în lumina orientărilor cuprinse în documentele de partid, în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, situându-se la nivelul stadiului actual al dezvoltării istoriei economice pe plan intern și internațional, așa cum reiese acesta și din rezultatele cele mai importante ale congreselor istorice mondiale, din dezbaterile de specialitate din țara noastră. Realizarea acestei lucrări se încadrează și, la rândul ei, poate contribui într-o anumită măsură la elaborarea finală a unor capitole din noul Tratat de istorie a României și ale Tratatului de istorie economică — sarcini de primă importanță puse în fața frontului nostru istoric și științelor sociale de către documentele de partid.

Autorii lucrării au reușit să rezolve în mod corespunzător, după opinia noastră, atât exigențele de ordin istoric, cât și pe cele de ordin economic, de conținut și metodă, de interdisciplinaritate, pe care le impun o asemenea încercare. Încadrând evoluția economică în ansamblul istoriei poporului român și în cadrul universal, tratând problemele în mod unitar, pe întregul teritoriu al patriei, pe întreaga economie românească, utilizând un bogat și variat material documentar îndeosebi asupra caracterizării situației economice a fiecărei etape, a fiecărei ramuri, lucrarea acordă o atenție specială, cum e și firesc, rolului factorului politic, al politicii economice în promovarea condițiilor care au favorizat dezvoltarea economiei, mai ales a industriei. Aprecierile asupra unor aspecte sau probleme parțiale și caracterizările de ansamblu sînt formulate judicios, nuanțat, lucrarea reprezentînd un substanțial progres, înnoitor și din acest punct de vedere, față de cursurile anterioare. Necesitatea concepției ei și ca manual universitar este explicată ținînd seama de faptul că istoria economică „formează o bază serioasă pentru însăși pregătirea de specialitate, ajutîndu-i pe economiști să înțeleagă mai bine acțiunea factorilor interni și externi, a politicii economice și sociale, a științei și culturii, în dezvoltarea forțelor de producție, cu un cuvînt, să înțeleagă mai bine procesele obiective ce au loc în economie. În acest sens, istoria economică are un rol important în depistarea căilor dezvoltării economice viitoare” (p. 24, subl. ns. — A.P.).

Ținînd seama de timpul extrem de redus afectat prin planurile de învățămînt acestei discipline — chestiune asupra căreia vom reveni în cele ce urmează — lucrarea nu poate trata întreaga istorie economică, ci doar epocile modernă și contemporană: credem că era necesară precizarea în acest sens și printr-un subtitlu adecvat (de ex.: „Capitalismul și socialismul”).

Lucrarea este structurată în patru părți consacrate — în ordinea succesiunii lor istorice — începuturilor capitalismului în economia românească și unor probleme esențiale ale economiei capitaliste mondiale (revoluția industrială și piața mondială), apoi consolidării și declinului capitalismului în țara noastră, iar ultima parte tratează economia socialistă a României din punctul de vedere al istoriei economice.

După un cuvînt înainte, în primul capitol sînt definite obiectul și metodele istoriei economice ca ramură distinctă a științelor sociale, trecîndu-se în revistă unele aspecte istorice în legă-

*) Prof. dr. N. Marcu, conf. dr. I. Puia, conf. dr. V. Bogza, lector A. Cherciu, lector dr. R. Vasile : *Istorie economică*, sub redacția prof. univ. dr. Nicolae Marcu (Ministerul Educației și Învățămîntului, Academia de Studii Economice București), Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1979, 495 p.

tură cu constituirea acestui domeniu al cercetării, concepțiile care l-au călăuzit, subliniindu-se deosebit de rolul fundamental al concepției materialiste, marxiste, precum și unele probleme ce se pun astăzi din acest punct de vedere. În paragraful „Teorie și fapte în istoria economică” sînt examinate izvoarele acestei științe, atrăgîndu-se atenția asupra modului de valorificare corespunzătoare, într-o viziune cît mai largă și cuprinzătoare.

Pe parcursul întregii lucrări autorii depun un remarcabil efort de interpretare a faptelor și datelor statistico-economice caracteristice fiecărei epoci, de explicare și aprofundare a acestora, de evitare a descriptivismului arid. Stabilind periodicizarea istoriei economice românești în epocile ce-și propune să le expună, lucrarea menționează succint și cele mai de seamă realizări și personalități ale domeniului, din țara noastră și pe plan internațional. În ceea ce privește periodizarea, lucrarea încearcă îmbinarea criteriilor istorice (pe epocile vechi etc.), cu cele economice (succesiunea modurilor de producție), în istoria economică mondială și în aceea a patriei noastre, pe baza noilor concluzii ale cercetărilor istorico-economice.

Capitolele II și III tratează căile apariției și dezvoltării capitalismului în România, respectiv dezvoltarea economică a țărilor române în deceniile 3 – 7 ale sec. al XIX-lea (p. 21 – 45 – 68) sub aspectul adîncirii diviziunii sociale a muncii, acumulării primitive de capital, formării și consolidării pieței naționale, a claselor fundamentale ale societății capitaliste românești, realităților demografice, analizei ramurilor economice – deosebit de agricultură și industrie –, a consecințelor sociale generate de acest amplu proces istoric de trecere spre capitalism, care se finalizează în reformele agrare din țările române, culminînd cu aceea din 1864. Expunerea acestor probleme cuprinde, cum e firesc și Transilvania, iar marile momente social-politice de la 1821, 1848 și 1859 sînt reliefate în lucrare prin prisma problematicei și însemnătății lor definitorii pentru istoria economiei naționale. Ca și în cazul tuturor celorlalte capitole sau perioade esențiale, expunerea pornește de la schițarea cadrului istoric general, intern și extern, încheindu-se prin înfățișarea bilanțului, cel mai adesea fondat pe datele statistice ale epocii care permit caracterizarea nivelului, a stadiului dezvoltării economice atinse la un anumit moment, a implicațiilor sale în planul politic, inclusiv în ac. la de politică externă și de relații internaționale (de ex. tendențioasă „teorie” a așa-zisei situații a României în stadiul „imperialist” la începutul sec. al XX-lea, care viza afectarea integrității teritoriale a țării).

Două substanțiale capitole de istorie economică mondială – Revoluția industrială și industrializarea principalelor țări capitaliste pînă la primul război mondial (cap. IV), Formarea și dezvoltarea pieței mondiale capitaliste; comerțul exterior și politica economică a principalelor țări capitaliste pînă la primul război mondial (cap. V, pe care îl apreciem ca deosebit de reu și realizat) – au menirea de a corela istoria economiei românești cu aceea a continentului și a lumii, prin încadrarea organică a istoriei naționale în cea universală. Etapele fenomenelor și proceselor menționate sînt analizate pe baza indicatorilor sintetici ai producției, comerțului și ponderii principalelor țări capitaliste în ansamblul istoriei economice mondiale, care atestă modificările calitative esențiale provocate în politica economică și generală prin trecerea pe plan internațional la imperialism.

Perioada „clasică” a capitalismului în România, situată între deceniul al optulea al secolului al XIX-lea și sfîrșitul primului război mondial este amplu expusă în cuprinsul unor substanțiale capitole consacrate dezvoltării industriei, transporturilor și construcțiilor (cap. VI, care îmbină judicios înfățișarea realităților industriale românești evidente ale epocii cu analiza gîndirii economice și a efectelor celor două orientări fundamentale de politică economică, subliniindu-se importanța istorică a politicii protecționiste), apoi agriculturii (cap. VII, care se remarcă prin analiza mutațiilor survenite în structura relațiilor agrare după reforme, comerțului, circulației bănești, finanțelor și creditului (cap. VIII). Economia Transilvaniei sub regimul dualist și legăturile economice permanente dintre provinciile românești (cap. IX și XI) sînt urmate de capitole distincte referitoare la capitalul străin în România pînă la primul război mondial (X), la caracterizarea economică și socială a României în preajma primului război mondial (XI) și economiei României în perioada primului război mondial (cap. XII, anii neutralității, ai participării la război, pacea de la București, economia Transilvaniei, făurirea statului unitar național).

Istoria economică a epocii interbelice cuprinde o privire asupra evoluției economiei mondiale (cap. XIV) urmată de înfățișarea refacerii și dezvoltării economiei românești pînă în 1929, perioada crizei economice mondiale din anii 1929 – 1933, apoi de la ieșirea din criză pînă la al doilea război mondial și în fine, economia României în timpul celui de-al doilea război mondial (cap. XV – XVIII). În această a treia parte a lucrării este inclusă și evoluția economiei mondiale postbelice (cap. XX), precum și economia României după 23 August 1944 pînă la sfîrșitul anului 1947 (inclusiv reformele structurale cu caracter democrat-revoluționar, cap. XIX. Economia socialistă a României este tratată în ultimele trei capitole ale lucrării, structu-

rale conform periodizării materiei : construirea bazei economice și a bazei tehnico-materiale a societății socialiste (cap. XXI), consolidarea economiei socialiste unitare, a bazei sale tehnico-materiale (cap. XXII), edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism (cap. XXIII). O bibliografie selectivă, judicios alcătuită (lucrări generale, izvoare, studii speciale, grupate pe cele patru părți ale lucrării), sprijină completarea și aprofundarea studiului. Spațiul nu ne îngăduie să insistăm asupra *calităților lucrării care sînt evidente predominante*. În vederea îmbunătățirii ei — o reeditare a cărții, fie chiar pentru destinația sa de curs universitar, este evident necesară — vom încerca, în cele ce urmează, să discutăm cîteva probleme ce ni se par mai importante, din cuprinsul cărora — sperăm — se vor putea desprinde nu numai observații propriu-zise, ci și unele sugestii sau propuneri. Capitolele IX—XI și XIX—XX ar fi fost preferabil să fie expuse în ordinea cronologică a problemelor tratate, a corelărilor de conținut, în sensul succesiunii menționate mai sus.

Paragrafele referitoare la reformele agrare și piața națională (cap. II) ar fi avut un loc mai firesc în capitolul al III-lea, care tratează dezvoltarea economică a țărilor române în deceniile 3—7 ale sec. al XIX-lea, iar paragraful consacrat politicii protecționiste de sprijinire a industriei este oarecum de prisos în cuprinsul aceluiași cap. II, dedicat căilor apariției și dezvoltării capitalismului, deoarece, „în fapt, țăările române au aplicat o politică liber-schimbistă . . . adoptarea unei politici de protecție și încurajare a industriei a putut fi realizată numai în urma dobindirii independenței politice” (p. 37); dealtfel, problema este expusă pe larg, la locul cuvenit, în cap. VI (politica industrială după deceniul al 8-lea) dar reluată a treia oară și la p. 187, cînd preferabil ar fi fost tratarea globală a politicii economice, incît observația se referă și la posibilitatea economiei de spațiu. Alte repetări se mai pot semna în ceea ce privește tratarea legăturilor economice (paragraful de la p. 183 și cap. XI) sau a economiei Transilvaniei (expusă distinct în cap. IX, fără agricultură, bănci și altele, dar și în capitolele VI—VIII, pe unele ramuri).

Era necesară, după opinia noastră, reliefaarea mai pregnantă în paragrafe distincte, cuprinzătoare, cu caracter de concluzii fundamentale a problemelor și importanței marilor momente de la 1821, 1848, 1859, 1877 și 1918 (acesta din urmă există ca paragraf, dar poate fi încă aprofolmat) *din punct al de vedere al istoriei economice* (programe, revendicări și unele desfășurări evenimențiale, bilanțul și semnificația în privința dezvoltării economice — resurse, teritorii, factori demografici ș.a. și consecințele de politică generală internă și externă, îndeosebi a politicii economice). Pentru începuturile capitalismului în economia românească problema rolului capitalului comercial merită subliniată tocmai că o trăsătură specifică a istoriei noastre economice.

Lucrarea prezintă încă, pe alocuri, tenta unui anumit negativism stereotip în aprecierile asupra reformelor agrare și asupra gradului real de înapoiere economică (în ansamblu, sau a industriei). Referitor la reforma agrară din 1864 se afirma că aceasta „a echivalat cu o masivă depredare a țăranilor de pămînt” (p. 34). Aserțiunea este susținută prin compararea forțată cu așezămintul lui Moruzi din 1805; or, după cum se știe, așezămintul menționat se referea numai la Moldova și, mai ale, era în mod calitativ diferit din punct de vedere istoric, de esență feudală, stipulînd dreptul de folosință al clăcășilor asupra pămîntului pe care erau așezați, nu dreptul de proprietate, care se institua prin reforma din 1864, de esență capitalistă. Dealtfel, practic este aproape imposibil de comparat cifrele celor două reglementări amintite, chiar dacă s-ar defalca cele referitoare la Moldova din 1864 (ceea ce nu este corect, metodologic) ținînd seama de importante transformări survenite între timp atît în structura raporturilor agrare cît mai ales în noile realități social-politice ale epocii Unirii), intrucît Moruzi reglementa o situație *de facto*, fără a atribui propriu zis pămînt țăranilor, pe cînd reforma din 1864 *creia*, prin improprietăre, o nouă categorie socială țăărănească, cuprinzînd un număr mare de locuitori (considerînd numărul mediu al membrilor unei familii țăărănești), în unele județe *chiar marea majoritate a populației*. Cu toate limitele sale (cele mai importante rămîind cele referitoare la modul în care ea a fost aplicată, deci nu uzul ci abuzul), reforma din 1864 înseamnă în esență primul pas istoric de amploare al aplicării programului social al revoluției de la 1848, cu efecte determinante asupra structurilor social economice ale țării, *marcînd momentul generalizării efective a relațiilor capitaliste nu numai în agricultură, ci, prin efectele sale, în ansamblul economiei românești*, ceea ce trebuie subliniat mai clar și în *periodizarea capitalismului românesc*. Este nu numai util, ci și important, să se înțeleagă în profunzime marea deosebire dintre *situația țăranului român dinainte de 1864 și cea de după această dată*, ca rezultat al puternicelor frămîntări sociale de la 1848 și dintre 1857—1864, să se reliefeze mai pregnant, în primul rînd, *nu atît ceea ce nu a făcut sau nu a putut face reforma din 1864, ci ceea ce a realizat efectiv*, determinînd modificările de esență, cantitative și calitative, în *structura societății și economiei românești*, care *s-au înnoit din temelii*. („A înălțat un popor împit de suferință”, cum spun documentele timpului). Puternicul econo al reformei în *conștiința țăărănească*, manifestările spontane, de masă,

ale recunoștinței țărănești stau și ele mărturie pentru sublinierea importanței istorice a acestui act. Critica istorică a modului în care a fost concepută reforma trebuie să țină seama de realitățile social-politice interne și externe, de raportul real de forțe, de marele efort politic ce l-a necesitat (mergând până la „lovitura de stat” din mai 1864), de rolul ei în polarizarea forțelor sociale, în promovarea forțelor progresiste, în accelerarea dezvoltării generale a țării, prin corelarea ei cu întreaga operă istorică de reforme structurale întreprinse în sinul societății românești în epoca lui Al. I. Cuza; deosebiri dintre concepția și aplicarea reformei din 1864 învederează și ele aceste realități social-politice noi. Prin situarea comparativă, reală, a reformei din 1864 în cadrul reformelor agrare din centrul, răsăritul și sud-estul european se poate de asemenea demonstra adevărul istoric obiectiv că și în această privință tinărul stat național modern român și societatea românească nu erau cituși de puțin „inapolate”, ba chiar, în unele privințe, din contra. Se poate releva de asemenea diferențierea calitativă dintre această reformă și semnificația patentelor imperiale referitoare la Transilvania (1853—1854) care, după opinia noastră, nu pot fi apreciate decît într-un sens foarte limitat ca expresie a unei reforme agrare propriu-zise, de tip modern. Patentele imperiale nu au făcut decît să sancționeze o situație de fapt — și aceea parțială, limitată de consecințele înfringerii revoluției —, ele nu au creat o nouă categorie socială, majoritară sau numeroasă de țărani proprietari, reprezentînd o pseudo-legiferare emanată de un regim absolutist reacționar și opresor, ce îmbina „sui generis” ca și în alte domenii social-politice, trăsături feudale cu acceptarea silită a unor noi realități, impusă de lupta țărănimii pentru îmbunătățirea situației sale. Compararea motivațiilor și caracterelor istorice ale factorilor reformei agrare românești și patentelor imperiale referitoare la Transilvania învederează deosebiri importante, care conferă lui Al. I. Cuza, M. Kogălniceanu și ansamblului deciziei energetice de la 1864 incontestabile merite social-politice la scară națională. Nu se poate face abstracție în cazul Transilvaniei, nici de realitățile național-politice ce conferau patentelor imperiale amintite și un esențial substrat de temporizare a emancipării sociale a majorității absolute a populației pe care o reprezenta țărănimea română, din motivele cunoscute. Este impropriu a se vorbi despre clăcași în Transilvania și de iobăgie în Principate (p. 32, 33), iar pentru explicarea evoluției raporturilor agrare era necesară menționarea și a reformelor lui C. Mavrocordat în ceea ce privește deosebirea dintre servituțiile personale și cele reale, desființarea rumâniciei și veciniei (p. 29, 33). Era utilă și menționarea problemei înșurărilor în legătură cu reforma din 1864. Apare apoi ca un non sens obiecțiunea referitoare la faptul că reforma agrară din 1864 nu a împroprietărit și țărănimea liberă (moșnenii, răzeșii). Absolutizarea sau „modernizarea” criteriilor de apreciere a unui asemenea eveniment istoric poate duce la ruperea lui din cadrul și realitățile epocii. Cititorul obișnuit al cărții nu poate înțelege nici afirmația potrivit căreia, sub aspectul acumulării primitive, reforma agrară a avut rolul unei „limpeziri moșierești a pămîntului pentru capitalism” (p. 35).

Deși în mult mai mică măsură, unele observații de acest fel se pot formula și în legătură cu aprecierea reformei agrare din 1921. Paragraful consacrat acesteia este prea rezumativ (mai puțin de două pagini), și rămîne marcat în oarecare măsură de aceeași preocupare a evidențierii cu precădere, a limitelor, ceea ce poate estompa înțelegerea însemnătății reale a reformei. Nu se indică cifra globală a țăranilor împroprietăriți, diferențierile stabilite prin lege, faptul că de aceasta au beneficiat și țăranii aparținînd naționalităților conlocuitoare. În legătură cu frământările social-politice ale epocii era necesar să se menționeze inscrierea reformei agrare ca revendicare socială esențială, programatică, a maselor populare, a forțelor progresiste revoluționare, în Hotărîrea istorică de la 1 Decembrie de la Alba Iulia, a Unirii Transilvaniei cu vechea Românie. Prin compararea cu reforma agrară din 1864 se putea explica în cadrul realităților politice și teritoriale ale noii epoci inaugurate de „Marea Unire”, faptul că la 1921 suprafața atribuită noilor împroprietăriți a fost cea mai mare. Nu era de prisos, credem, nici menționarea succintă a problemei „optanților”.

În legătură cu Transilvania, literatura istorică a renunțat la expresiile „de dincolo” sau „de dincoace” de Carpați (v. p. 66, 163, 176, 225) din motivele cunoscute; tot astfel la „unirea” (nici chiar în ghilimele) Transilvaniei cu Ungaria (p. 31) pentru desemnarea planurilor și acțiunilor claselor dominante reacționare, de „uniune” samavolnică împotriva voinței majorității populației transilvane, români. Importanța unor întreprinderi ca Reșița, Hunedoara ș.a. poate fi evidențiată mai pregnant. Economia Transilvaniei în epoca dualismului austro-ungar necesită o tratare mai polemică la adresa „justificării” dualismului cu argumente de istorie economică, la care recurge unele lucrări de specialitate publicate în străinătate, iar dualismul în ansamblul său — poate fi caracterizat ca un paravan al politicii de quasiindependență a cercurilor politice ungare, ce ajungea pînă la exercitarea de presiuni și șantaj — inclusiv economic — asupra Vienei. Dezvoltarea economică generală a imperiului austro-ungar, aparenta sa „prosperitate” s-a realizat prin intensificarea considerabilă a exploatații sociale, economice, naționale a naționalităților, iar principalii beneficiari ai dualismului au fost clasele exploatatoare

maghiare, împotriva cărora trebuie îndreptată principala critică istorică. Istoria dualismului este istoria muncii aspre și a luptelor necurmuate pentru dreptate socială și libertate națională, a maselor populare, a tuturor popoarelor asuprite din imperiu, inclusiv cel maghiar și cel austriac. Privită și sub aspectul ei economic, în special al celui de politică economică, această istorie demonstrează că principala problemă a imperiului austro-ungar, a tuturor categoriilor și componentelor sale etnice și social-politice, inclusiv a forțelor revoluționare, socialiste, a fost și a rămas problema națională, care însemna în esență rezolvarea consecventă a sarcinii istorice obiective, legitime, de creare a cadrelor politice naționale proprii ale fiecărui popor, de întemeiere sau desăvârșire a statelor naționale unitare, independente. În privința legăturilor economice ale Transilvaniei cu Principatele dunărene, apoi cu România, poate fi reținut și evidențiat caracterul complementar al economiei acestora, care a contribuit în măsură importantă la desăvârșirea unității armonioase a victorii social-economice a întregului popor român.

Afirmația de la p. 133 din lucrare potrivit căreia rețeaua feroviară din Transilvania¹ a fost pusă în contact cu rețeaua din România veche prin șase puncte (într-o care) ... Petroșani 1870 ...² provoacă nedumerire.

Lucrarea face abstracție aproape în întregime de istoria economică a celorlalte provincii istorice care s-au unit cu România în 1918.

Aprecierile asupra faimoasei convenții comerciale cu Austro-Ungaria, din 1875, puteau fi mai nuanțate, considerând și funcțiile ei de afirmare a politicii economice externe independente înaintea cuceririi independenței țării, precum și acelea de facilitare a schimburilor economice de pe o parte pe alta a Carpaților.

La capitolul privind dezvoltarea agriculturii până la primul război mondial apreciem că era necesar și un paragraf distinct consacrat analizei economice a marii răscoală țărănești din 1907.

Cele două capitole de sinteză asupra istoriei economiei capitaliste pe plan mondial sînt deosebit de utile pentru înțelegerea corespunzătoare a evoluției economiei românești în cadrul istoriei universale. Unele corelări și comparații între acestea se puteau formula și în cuprinsul capitolelor menționate, iar definirea revoluției industriale și a industrializării capitaliste putea fi încă aprofundată. Nu se precizează dacă și în România poate fi vorba de o revoluție industrială (în ce măsură, cu ce trăsături specifice etc.) O observație de amănunt se referă la contrazicerea între p. 71 și 80 asupra problemei Sudanului.

Problemele de istorie economică ale primului război mondial trebuiau înfățișate într-o legătură mai strînsă cu cele politice și militare (îndeosebi complexitatea extraordinară a perioadei neutralității, dar într-o anumită măsură și retragerea în Moldova, situația celor trei zone distincte — Transilvania, regiunea ocupată și Moldova). În ansamblul său, acest capitol putea fi formulat mai polemic, cu argumentele istoriei economice, la adresa denaturărilor din istoriografia străină referitoare la desăvârșirea unității statului național român. Tot la o tratare polemică, deschisă, se preta și capitolul al XII-lea al lucrării, consacrat caracterizării stadiului României în preajma primului război mondial, combaterii cu argumente leniniste, a aserțiunilor — încă frecvente în străinătate — asupra așa-zisului „imperialism” românesc. Considerăm că în această privință nu era de prisos să se arate și unele greșeli ale literaturii istorice și istorico-economice românești dintr-o anumită perioadă și îndeosebi să se sublinieze mai pregnant importanța teoretică, metodologică și practică a precizărilor cuprinse în documentele de partid din anul 1966. Concluziile analizei acestor probleme evidențiază importanța istorică a anului 1918 și din punctul de vedere al istoriei economice. Principalele prevederi ale Hotărîrii de la Alba Iulia au fost realizate și în domeniul economic. Conferința de Pace necesita un paragraf distinct, iar sistemul tratatelor de pace trebuia expus mai pe larg și diferențiat în privința clauzelor cu caracter imperialist (îndeosebi în problema reparațiilor, prezentate la epoca următoare cu unele neclarități) și a celor care au consacrat opera istorică a Unirii, înfăptuită de poporul român, neavînd astfel un caracter imperialist (confuzie întreținută perseverent în literatura străină ce denaturază istoria românească).

În legătură cu perioada interbelică, atît din planul cit și din cuprinsul lucrării nu rezultă suficient de clar dacă declinul capitalismului în România începe în 1919, în 1938 sau în 1944. Credem că este impropriu a se mai vorbi de un regim burghezo-moșieresc în țara noastră, în perioada interbelică.

La al doilea război mondial credem că poate fi marcată ideea corespunzătoare adevărului istoric, asupra neutralității României timp de aproape doi ani de la declanșarea conflagrației, cu toate putericele frământări politice interne și externe, cu toată deingrolada politică internă și alunecarea spre dreapta fascistă, cu toată izolarea externă. De asemenea trebuia să fie menționată și problema dictaturii legionare, precum și sublinierea caracterului străin, impus din afară, ostil intereselor și atitudinii fundamentale a poporului român față de participarea țării la război între 22 iunie 1941 — 23 August 1944. La pagina 371 din lucrare se face aprecierea eronată că dictatul de la Viena, a avut urmarea de a nu mulțumi nici una din părți³ (!). Problemele de istorie economică a Transilvaniei și a nord-estului sînt expuse sintetic,

corect; ele puteau fi încă dezvoltate, cu precizările de rigoare referitoare și la greutatea suportată de populația maghiară din teritoriul ocupat.

Pentru o viitoare ediție a lucrării, în lumina aprecierilor din documentele de partid mai recente, noua epocă din istoria României inaugurată prin victoria Insurecției din August 1944 se cere caracterizată într-un orizont mai larg, ca moment de început al revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. Paragraful consacrat efortului economic al României în războiul antihitlerist poate fi dezvoltat, iar caracterul perioadei 1944—1947 (amplu tratată în lucrare) poate fi aprofundat, în lumina dezbaterilor recente ale istoriografiei noastre.

Evoluția economiei mondiale postbelice trebuie continuată și cu expunerea referitoare la anii 70—80, la fenomenele noi, recente (formele actuale ale crizei capitalismului, revoluția tehnico-științifică contemporană, economiile țărilor socialiste și cele ale țărilor în curs de dezvoltare, problemele integrării, ale relațiilor economice internaționale, decalajele, materiile prime și energia, finanțele, eforturile pentru o nouă ordine economică și politică internațională etc.) la poziția țării noastre.

Istoria economiei socialiste a României (partea a IV-a a lucrării, destul de sintetică în ansamblul lucrării, numai 68 p.) poate aprofunda în continuare unele probleme noi, de periodizare, sau referitoare la dezvoltarea intensivă, la indicii calitativi superiori la rolul crescând al comerțului exterior (care merită un paragraf) la politica noastră economică externă.

Pe parcursul lucrării se mai poate semna o anumită abundență de cifre care nu facilitează înțelegerea în profunzime a proceselor de istorie economică, precum și unele observații de detaliu (inclusiv greșeli de tipar) asupra cărora nu insistăm.

Dincolo de aceste observații, care nu scad meritele lucrării, discuția asupra acestei cărți e susceptibilă a atrage atenția asupra unor chestiuni mai largi.

În legătură cu lucrarea, atît rațiunile științifice cit și cele didactice fac necesară *reeditarea ei* (eventual și traducerea ei pentru străinătate, într-o formă corespunzătoare) care să aibă în vedere rezolvarea observațiilor și sugestiilor, aducerea la zi sau chiar realizarea unui compendiu destinat studenților, cu un caracter mai selectiv (indeosebi în ceea ce privește cifrele), riguros sistematizat și diferențiat în funcție de profilul specializării economice.

Este absolut necesară, după părerea noastră, tratarea *intregii* istorii economice, inclusiv a epocilor vechi și medii, a modurilor de producție precapitaliste, fără a caror cunoaștere nu se poate concepe formarea completă a culturii de specialitate a unui economist. Tot astfel ne apare evidentă și necesitatea unui curs distinct de istoria economiei mondiale, ca și aceea a corelării cu cursul de „Probleme fundamentale ale istoriei patriei, a P.C.R.” (care trebuie să precede nu să succedă istoriei economice).

Mai mult decît textul propriu-zis, lucrarea, ca și destinația ei, ridică și probleme mai complexe, referitoare la *locul istoriei economice în învățămîntul nostru superior*. Acest obiect de studiu ocupă după cum se știe un loc de frunte, nu numai în tradițiile învățămîntului economic românesc, ci și în ansamblul istoriei culturii noastre naționale. Să nu uităm faptul că în Aula vechii Academii Comerciale din capitala țării au ținut cursuri memorabile unii dintre cei mai renumiți savanți în frunte cu marele istoric Nicolae Iorga și alți istorici sau economiști, cursuri ce au însemnat baza unor lucrări clasice de istorie economică. Este o realitate ca astăzi, din rațiunile specializării, ale accentului firesc ce trebuie pus pe marile sarcini economice actuale și de perspectivă, locul acestei discipline s-a îngustat treptat, rămînînd a fi predată numai în cursul primului semestru al anului I de studii, ceea ce este cu totul insuficient, ținînd seama de vastitatea materiei (vezi și „Revista economică” din 22 august 1980 — dezbaterile asupra predării istoriei economice). Practic, cele 23 de capitole ale cursului, așa cum a fost el conceput în lucrarea de față (și începînd numai cu sec. al XIX-lea I) sînt comprimate în mult mai puține expuneri, ceea ce face aproape imposibilă cuprinderea tuturor problemelor esențiale, fapt ce se reflectă negativ în nivelul adesea precar al examenelor. Este de aceea necesară, după părerea noastră, nu numai îmbunătățirea cursului și a predării, ci și rezervarea unui spațiu corespunzător, mult lărgit, în planurile de învățămînt.

Pentru importanța acestui obiect de studiu pe un plan mai larg, nu numai în acela al formării viitoarelor cadre economice, apare și necesitatea introducerii sale în planurile de învățămînt ale facultăților de istorie și ale celor de drept.

Problema formării cadrelor de specialiști în istoria economică nu și-a găsit încă soluționarea. Teme din domeniul istoriei economice nu formează obiectul unor lucrări de diplomă ale absolvenților A.S.E. Cîteva teze de doctorat în istoria economică sînt încă sporadice, iar unii dintre autorii lor nu-și desfășoară activitatea în această specialitate. Cercetătorii și cadrele didactice se recrutează din rîndurile economiștilor cu o experiență în domeniul istoriei, cu dezavantajele reci-

proce ce decurg din absența unei îmbinări necesare între cele două părți componente, organice, ale acestei discipline. Numărul specialiștilor în istoria economică este redus și în scădere.

Congresele internaționale de istorie și cele de istorie economică, reuniunile științifice internaționale cu teme de istorie economică întrunesc participări numeroase, care reflectă dezvoltarea accentuată a acestei ramuri științifice pe plan mondial. Confruntările de orientări și metode, adesea polemice, implicațiile lor politice și ideologice, fac necesară participarea tot mai activă a științei românești și în acest domeniu. Istoria economică reprezintă și ea un teren de manifestare a unor denaturări referitoare la țara noastră, care reclamă riposte ferme, solid fundamentate, pregătirea temeinică a unui număr corespunzător de specialiști, inclusiv un program de perspectivă (elaborarea unor monografii de întreprinderi, de istoria tehnicii, de ramuri etc., a unor sinteze ș.a.m.d.). Rolul esențial al factorului economic în istoria civilizației românești și universale este subliniat constant în orientările documentelor de partid referitoare la științele sociale, — cu un accent deosebit de ferm la Plenara din iunie 1982 a C.C. al P.C.R. — iar pe plan internațional această ramură a științei s-a afirmat în ultimele decenii aproape exploziv, fiind impulsionată și de tehnicile noi de lucru, de necesitatea tot mai resimțită a cunoașterii economice în perspectivă istorică, dar mai ales de complexitatea tendințelor politice ale lumii contemporane.

Cu importante și îndelungate tradiții în istoria patriei, precum și cu o serie de realizări de seamă în epoca socialistă, îndeosebit în perioada de după cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român — în șirul acestor realizări înscriindu-se și lucrarea de față, istoria economică românească are în fața sa un teren larg de cercetare și afirmare, în cadrul fecund al dezvoltării generale a științei din România socialistă.

Alexandru Porțeanu

CUM TREBUIE APRECIAT PROGRAMUL REVOLUȚIEI ROMÂNE DE LA 1848? *

Moment de deplină cristalizare a națiunii moderne române, de afirmare a ei pe scena istoriei europene, revoluția de la 1848, care a îmbrățișat aproape în întregime sa teritoriul locuit de poporul român, și-a găsit o sintetică exprimare într-un *program*, care o definește în perspectiva istoriei. O analiză comparată a documentelor programatice ale revoluției din 1848 din Moldova, Transilvania și Țara Românească dezvăluie că în trăsăturile sale esențiale avem de-a face cu un program *unitar*, destinat tuturor românilor, program determinat, în cea mai mare măsură, de condiții obiective interne, de necesitățile societății românești, care trebuia să se desprindă din tiparele perimatei orînduirii feudale și să intre pe deplin în acelea ale unei vieți moderne. Revoluționarii români de la 1848 s-au declarat purtători de cuvînt ai *întregii* națiuni. „Popolul român — se spune în proclamația de la Islaz — voeste o patrie tare, unită în dragoste, compusă de frați, iar nu de vrăjmași”. În mod repetat, ca o indicație a felului în care gindeau fruntașii revoluționari, s-a vorbit în documentele revoluției de *opt milioane* de români, cifră care însemna *totalitatea* națiunii din acea vreme. I. C. Brătianu rostind o cuvîntare pe cîmpul Libertății de la Filaret, la 20 iulie 1848, cînd tratativele cu Soliman Pașa, comisarul Porții, se găseau la un moment de răscruce, a afirmat că „frații noștri” — și el a enumerat provinciile istorice locuite de români — „care sînt în număr de opt milioane, vor sprijini cauza noastră”; Kogălniceanu a amintit și el în *Dorințele partidei naționale în Moldova*, de „o naționalitate de opt milioane de români”. Era evident că fruntașii revoluției române judecau *ca români*, iar nu ca moldoveni, transilvăneni sau munteni și că ei — obișnuși și în perioada anterioară revoluției la o strînsă conlucrare — formulaseră obiective similare sau foarte apropiate, izvorite din cauze identice sau în largă măsură asemănătoare. Dincolo de o evoluție diferențiată evenimentțială, impusă de împrejurările externe și de supunerea românilor dominației sau influenței a mai multor imperii, revoluția română și-a păstrat *unitatea*, lucru reflectat, între altele, în mod firesc și în programul ei unitar, avînd doar nelsemnate specificități provinciale. Exprimînd o viziune unitar românească, bănățeanul Eftimie Murgu se „bucură din inimă” citind programul de la Islaz și chiar a plîns de bucurie cînd a aflat „despre triumful libertății în România”, adică în Țara Românească, iar Vasile Alecsandri scriînd ca și Murgu, tot lui Bălcescu, îi declara că pentru revoluționarii moldoveni, Țara Românească era „tot o patrie” și că dorul lor „cel mai înfocat” era Unirea „sub un singur guvern și sub aceeași Constituție”, ceea ce indica însușirea programului muntean, considerat, de altfel, de poet ca fiind „întins”. Este nelndoielnic totodată că revoluționarii români au considerat regimul revoluționar din Țara Românească — singurul *regim* revoluționar din 1848 — ca nucleul viitorului stat românesc și că timpul evenimentelor pașoptiste evenimentele bucureștene au avut o deosebită importanță pe plan național.

Programul de la 1848 n-a fost unitar doar prin declarațiile de principiu și prin manifestarea solidarității naționale de către români, ci și, în primul rînd, prin conținutul său similar sau foarte apropiat pretutindeni unde revoluția și-a dezvaluit forța.

Dar în același timp programul revoluției române de la 1848, deși corespunzînd în primul rînd situației concrete românești, se încadra *programului revoluționar european* în ansamblul său. Dimitrie Brătianu scria unui amic francez că programul revoluționarilor munteni era „calcat după Constituția voastră republicană”, iar unii dintre comisarii de propagandă au evidențiat și ei apartenența programului revoluționar românesc unui proces european mai general.

* Începînd cu numărul 8/1982 instituim o rubrică în care dorim să publicăm răspunsuri la unele probleme privind istoria patriei din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.

Unul dintre ei arăta că „duhul luminării a strălucit în toate părțile Europei, ” în „Franța cea măreață”, în „Germania cea plină de filozofie”, în „sora noastră Italia”, pretutindeni popoarele ridicându-se la luptă pentru a câștiga „o sfântă Constituție”. „Asemenea, conchidea el, s-a sculat și s-a luptat și România, scumpa noastră Românie”, deoarece „duhul de slobozenie . . . care a strălucit în toți popoii Europei a strălucit și în inima popoului român”. De altfel, revoluționarii români, subliniind indirect corelarea lor ideologică într-un proces mai larg, considerau că programul lor stârnea admirația popoarelor „civilizate” și că el corespundea necesității înzestrării „cu instituții analoage a epoha noastră”.

Dar esențial mai este faptul că acest program, unitar și încadrat procesului revoluționar european, a fost totodată un program *înaintat, progresist*, menit a contribui la lichidarea vechilor rînduiri și la instaurarea unui stat modern. Unele dintre prevederile acestui program corespundeau unei problematice revoluționare europene generale. Într-adevăr, desființarea rangurilor și privilegiilor, egalitatea — cu corolarul transilvan al egalității politice a națiunii române cu celelalte naționalități conlocuitoare pînă atunci privilegiate —, libertățile publice, garda națională, forma de stat a unei monarhii constituționale, ori chiar a unei republici „camuflete”, restructurarea re-artiției fiscale, au fost evident probleme care au apărut și în programele țărilor europene avansate cuprinse în procesul revoluționar de la 1848. O altă serie de stipulații ale programului, reflectînd și ele poziții ideologice înaintate, răspundeau unor condiții specifice zonei din centrul și sud-estul Europei, ori chiar doar teritoriului românesc: abolirea iobăgiei și a regimului muncii de clacă și improprietărilor țăranilor, restructurarea economiei, a administrației și a justiției pe baze moderne, instrucțiunii publice la un nivel mai înalt, corespunzător ansamblului de transformări ce se cereau, problemele clerului și deosebit de însemnata — din punct de vedere economic, dar și național — problemă a secularizării averilor mănăstirești etc. În ansamblu, acest program înaintat a reprezentat sinteza aspirațiilor națiunii moderne române aflată în preajma constituirii statului ei național. El n-a fost doar programul revoluției ci în largă măsură cel de înnoire a societății românești și de organizare a României moderne. Eficiența sa n-a fost limitată la etapa evenimentelor revoluționare propriu-zise, ci el a reprezentat un îndreptar general de acțiune politică, care a stat la temeiul constituirii statului modern în cursul deceniilor următoare revoluției.

Dan Berindei

SESIUNE ȘTIINȚIFICĂ DEDICATĂ ANIVERSĂRII A 525 DE ANI DE LA URCAREA LUI ȘTEFAN CEL MARE PE TRONUL MOLDOVEI

În ziua de 12 aprilie 1982, la Muzeul de istorie al R.S.R., a avut loc sesiunea științifică „525 de ani de la urcarea lui Ștefan cel Mare pe tronul Moldovei”, organizată de Academia R.S.R., Ministerul Apărării Naționale și Academia de Științe Sociale și Politice.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de prof. dr. docent Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice, după care au fost prezentate comunicările: *Legăturile permanente dintre țările române — baza afirmării drepturilor de libertate și unitate statală ale poporului român în epoca lui Ștefan cel Mare* de prof. dr. Ștefan Ștefănescu, președintele secției de istorie și arheologie a A.S.S.P., *Personalitatea politică a lui Ștefan cel Mare în contextul național și european* de acad. Ștefan Pascu, președintele secției de științe istorice a Academiei R.S.R., *Concepția războiului popular de apărare a patriei în epoca lui Ștefan cel Mare* de general-locotenent Ioan Suța, prim locțiitor al șefului Marelui Stat Major, *Artă militară în timpul lui Ștefan cel Mare* de general-maior dr. Ilie Ceaușescu, *Cetățile Moldovei și rolul lor în lupta de apărare a patriei* de prof. dr. Vasile Cristian, decanul Facultății de istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, *Țărâtimea — forță socială fundamentală, izvorul țării Moldovei lui Ștefan cel Mare* de prof. dr. Constantin Corbu, *Moștenirea culturală a epocii lui Ștefan cel Mare* de prof. dr. docent Zoe Dumitrescu-Busulenga, vicepreședinte al A.S.S.P., *Tradițiile luptei poporului român pentru apărarea patriei în concepția Partidului Comunist Român, a tovarășului Nicolae Ceaușescu* de Ion Popescu-Puțuri, director al Institutului de studii istorice și social-politice.

Comunicările au pus în evidență că Ștefan Vodă, una din personalitățile cele mai de seamă create de geniul poporului român, pe care istoria și poporul l-au denumit „cel Mare”, reprezintă o strălucită îmbinare a calităților de strateg, iscusit tactician, neîntrecut comandant de oaste și neîmfricat luptător pentru cauza poporului său cu cele de abil diplomat și bun gospodar. Relevînd legăturile permanente dintre țările române, în perioada domniei lui Ștefan cel Mare, ca bază a afirmării drepturilor de libertate și unitate statală ale poporului român, în comunicări s-a subliniat că marele voievod a apărut deopotrivă Moldova, Țara Românească și Transilvania împiedicînd căderea acestora sub stăpînirea otomană.

S-a amintit că, pe plan militar, voievodul, care s-a dovedit strateg iscusit și tactician inegalabil, și-a pus adînc amprenta propriei personalități asupra gîndirii și artei militare românești, ridicînd pe trepte superioare zestrea primită de la predecesori și lăsînd urmașilor o moștenire valoroasă.

Asemenea marilor săi înaintași, Ștefan cel Mare și-a însușit unul dintre adevărurile fundamentale ale istoriei românești, acela că apărarea țării nu se poate sprijini decît pe lupta întregului popor, pe concentrarea energiilor tuturor claselor și categoriilor sociale și, în primul rînd, ale maselor largi populare.

Un loc important în cadrul comunicărilor l-au avut aspectele referitoare la dezvoltarea culturii în epoca marelui voievod moldovean. În acest cadru s-a subliniat că lunga și strălucita domnie a lui Ștefan cel Mare a reprezentat nu numai o epocă de puternică afirmare politico-militară a Moldovei, dar și o perioadă de prodigioase împliniri pe plan literar și artistic, perioadă unică în cultura românească, prin frumusețea și numărul ctitoriilor durate în acea vreme.

Comunicările au relevat faptul că experiența acumulată de poporul nostru în secolele de luptă dusă pentru libertate, independență și unitate statală — inclusiv bogata experiență din vremea lui Ștefan cel Mare — constituie temelia istorică pe care este clădită doctrina militară actuală a României socialiste.

În comunicări, au fost evidențiate cu pregnanță preocupările consecutive ale Partidului Comunist Român pentru apărarea independenței patriei.

Continuatoare a unor tradiții puternice cu privire la definirea caracterului luptelor de apărare ale poporului român, concepția Partidului Comunist Român, a statului român, în dome-

niul militar este o concepție de apărare. Scopul acesta fundamental este în deplină concordanță cu natura socialistă și aspirațiile pașnice ale poporului. Această orientare de bază își are consacrarea în actele fundamentale ale națiunii și ale centrului ei vital — Partidul Comunist Român. S-a menționat în acest context că legea supremă a țării — Constituția R.S.R. — statuează caracterul independent, suveran, unitar, inalienabil și indivizibil al statului român și teritoriului său, iar Programul P.C.R. stabilește că partidul asigură condiții optime pentru dezvoltarea națiunii, pentru întărirea continuă a statului național, a independenței și suveranității sale.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI DE ISTORIE "N. IORGA": „525 DE ANI DE LA URCAREA PE TRON A LUI ȘTEFAN CEL MARE”

În ziua de 20 aprilie la Institutul de istorie „N. Iorga” s-a desfășurat sesiunea dedicată acestui memorabil eveniment din istoria patriei.

În cuvîntul de deschidere, prof. dr. Ștefan Ștefănescu, președintele Secției de istorie și arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice, directorul Institutului de istorie „N. Iorga” a evocat figura lui Ștefan cel Mare care a înscris în istoria românilor una din cele mai glorioase pagini, fiind un continuator și creator de tradiție. Au fost evidențiate eforturile domnului de a rălia în lupta antiotomană forțele tuturor țărilor române și de a încheia un sistem de alianțe antiotoman al puterilor europene.

În continuare a u fost prezentate comunicările: *Coordonatele politicii externe a lui Ștefan cel Mare* de dr. Ștefan Papacostea, cercetător științific principal, Institutul de istorie „N. Iorga”; *Artă militară românească în timpul domniei lui Ștefan cel Mare* de colonel Gheorghe Romanescu, șef de sector la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară; *Familia lui Ștefan cel Mare. Imprejurările ocupării tronului* de dr. Constantin Rezachevici, cercetător științific la Institutul de istorie „N. Iorga”; *Înlădirea puterii centrale în timpul domniei lui Ștefan cel Mare* de dr. Nicolae Stoicescu cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga”; *Două scrisori de biruință Toth-nama și o „Carte împărătească de la Mehmed II privind bătălia de la Războieni (iulie 1476)* de prof. univ. Mihai Guboglu, membru corespondent al societății de istorie turcă Ankara; *Ștefan cel Mare, coordonate de strategie ponto-danubiană* de Sergiu Iosipescu, cercetător științific la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară; *În jurul păcii dintre Moldova și Imperiul otoman din anul 1486/1489* de Ștefan S. Gorovei cercetător științific la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, Iași; *Ultima fază a războaielor antiotomane conduse de Ștefan cel Mare* de dr. Ștefan Andreescu cercetător științific la Institutul de istorie „N. Iorga”; *Ștefan cel Mare în conștiința europeană* de Maria Ulmeanu, arhivist principal la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară; *Elemente ale concepției politico-militare a lui Ștefan cel Mare în istoria militară a românilor în prima jumătate a secolului al XVI-lea* de locotenent Mircea Dogaru, cercetător la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară.

În comunicări s-au relevat geniul militar și diplomatic al voievodului, capacitatea sa de a antrena țara la luptă, faptul că rezistența antiotomană a Moldovei i-a conferit acesteia, în final, un statut avantajos față de Poartă. Pe plan militar au fost subliniate realizările de ordin organizatoric ale epocii marelui voievod, preocupările pentru fortificarea țării și pentru dezvoltarea artileriei.

Ca bază a acestor înfăptuiri și succese militare, obținute împotriva vecinilor care se concureau pentru suzeranitatea asupra Moldovei și a Imperiului otoman în ascensiune, a fost evidențiată întărirea în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a puterii centrale, caracterul de masă al mobilizării la oaste în cazul unei primejdii externe și stabilitatea vieții politice și economice.

Au fost aduse la cunoștința auditoriului două noi izvoare din arhivele turcești, relatări despre personalitatea lui Ștefan cel Mare și desfășurarea bătăliei de la Războieni.

Autorii altor comunicări au tratat aspectele diplomatice și militare de anvergură europeană ale domniei lui Ștefan, analizînd deciziile domnului român în conexiune cu evenimentele europene și urmărind cu atenție raporturile Moldovei cu Poarta și regatul polon.

În acest context au apărut mai clar modul în care epoca și personalitatea ilustrului voievod au fost receptate, de Europa pe care a apărut-o vreme de o jumătate de veac.

În cuvîntul de închidere, colonel dr. Gheorghe Tudor a tratat tema *Cinstirea memoriei și faptelor înaintașilor — expresie a politicii partidului și a statului nostru de educare patriotică a*

maselor, apreciind, în final, ținuta științifică a comunicărilor prezentate, aspectele incdite abordate, interesul manifestat de istorici pentru mai deplina înțelegere a epocii de înflorire.

Gelu Apostol

FAZA REPUBLICANĂ A CELEI DE-A VI-a OLIMPIADE NAȚIONALE DE ISTORIE

După ce la Suceava, Alba-Iulia, Focșani, Deva și Tirgu-Murș au fost organizate anterioarele ediții ale Olimpiadei naționale de istorie, anul acesta, în perioada 5—10 aprilie, s-a desfășurat la Zalău, faza finală a Olimpiadei, organizată de Ministerul Educației și Învățământului, Inspectoratul școlar al județului Sălaj, C.C. al U.T.C., Comitetul județean U.T.C. Sălaj și Societatea de științe istorice din R. S. România. Au participat câștigătorii tuturor concursurilor județene și al municipiului București, elevi disinși prin excepționala lor pregătire în domeniul istoriei.

Timp de o săptămână, județul Sălaj a devenit astfel gazda extrem de primitoare a acestor mesageri veniți din toate județele țării pentru a se întrece într-o competiție a celor mai tineri iubitori și excelenți cunoscători de istorie.

Comisia centrală de organizare a fazei pe țară a Olimpiadei a fost alcătuită din: acad. Ștefan Pascu — președinte, prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță — Universitatea din București, vicepreședinte, prof. Trifon Cărăușu — inspector principal în M.E.I., secretar al comisiei, prof. univ. dr. Gheorghe Platon — Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, prof. univ. dr. Teodor Pompiliu — Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, lector univ. Ion Șendrulescu — secretar al Societății de științe istorice din R. S. România, prof. Mărgărit Niculescu — Liceul pedagogic din Cimpulung Muscel, prof. Elena Dinu — Liceul pedagogic din București, prof. Teodora-Iliescu — inspector școlar al municipiului București, prof. Dumitru Birjac — inspector școlar al județului Sălaj, prof. Mihai Vitcu — Liceul agro-industrial din Fălticeni, prof. Alexandrina Vlahopol — Liceul de filologie-istorie din Buzău, prof. Gheorghe Magas — inspector școlar al județului Caraș-Severin, prof. Gheorghe Ionescu — inspector școlar al județului Dâmbovița, asistent univ. Vasile Pășăilă — reprezentantul C.C. al U.T.C., prof. Ion Palașcă — Liceul „Traian” Drobeta Turnu-Severin, prof. Maria Grăjdeanu — Liceul „Emanoil Gojdu” din Oradea.

Pe plan județean a activat de asemenea un comandament de organizare a Olimpiadei de istorie condus de prof. Leontina Müller — inspector școlar general al Inspectoratului școlar al județului Sălaj.

Festivitatea de deschidere a Olimpiadei naționale de istorie a avut loc, în dimineața zilei de 6 aprilie, în monumentala Casă de cultură a sindicatelor din Zalău.

După cuvîntul de deschidere rostit de prof. Leontina Müller, inspector general al Inspectoratului școlar al județului Sălaj, în cadrul festivității a luat cuvîntul tovarăsa Letiția Ionaș, membru al C.C. al P.C.R., prim-secretar al Comitetului județean Sălaj al P.C.R. care, după ce a adresat un călduros bun venit olimpicilor, a înfățișat pe larg trecutul, prezentul și viitorul meleagurilor sălăjene.

Participanților la Olimpiadă le-a fost apoi adresat un emoționant salut de către pionierii sălăjeni.

În continuare, acad. Ștefan Pascu, președintele Comisiei Centrale de organizare a Olimpiadei naționale de istorie a prezentat expunerea : *525 de ani de la urcarea pe tron a lui Ștefan cel Mare*, vibrant omagiu adus remarcabilei personalități ce și-a legat numele de destinele Moldovei contemporane cu el și ale urmașilor săi de peste veacuri.

Participanților la festivitatea de deschidere a Olimpiadei li s-a adresat apoi — în numele școlarilor sălăjeni — elevul State Radu de la Liceul de matematică-fizică din Zalău, urîndu-le deplin succes în desfășurarea întrecerii.

Din partea Ministerului Educației și Învățământului, tov. Trifon Cărăușu a salutat pe participanții la Olimpiada națională de istorie de la Zalău și a expus principalele probleme organizatorice legate de această nouă și importantă întrecere.

În continuare s-a desfășurat un simpozion științific în cadrul căruia au luat cuvîntul prof. univ. dr. Gheorghe Platon pe tema : *75 de ani de la marile răscoale țărănești din 1907*, prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță : *60 de ani de la înființarea U. T. C. și 25 de ani de la crearea U. A. S. C. R.*, prof. univ. dr. Pompiliu Teodor : *Național și universal în isoria românească*, acad. Ștefan Pascu : *Probleme ale istoriografiei contemporane*.

În cursul după-amiezii, pe clase, elevii participanți la Olimpiadă s-au întâlnit cu autori de manuale școlare de istorie prezenți la Zalău, cu membrii ai Comisiei Centrale de organizare și

cu alte cadre didactice, care le-au acordat consultații de specialitate, au clarificat problemele supuse discuției de către elevi.

În dimineața zilei de 7 aprilie s-a desfășurat concursul, Comisia Centrală de organizare stabilind următoarele subiecte pentru lucrarea scrisă: *clasa a IX-a*: „Problema unității naționale în revoluția română de la 1848—1849”; *clasa a X-a*: „Politica externă a României în perioada interbelică (1919 — 1 septembrie 1939)”; *clasa a XI-a*: „Ștefan cel Mare — omul și epoca”; *clasa a XII-a*: „Pregătirea și desfășurarea insurjecției naționale, armate, antifasciste și antiliberale din August 1944”.

Zilele de 8 și 9 aprilie au fost consacrate de organizatori vizitării cu toți participanții la Olimpiadă a unor locuri istorice și obiective economice și social-culturale sălăjene situate pe următoarele două trasee: Zalău — Moigrad — Jibou — Buciumi — Zalău și Zalău — Șimleu — Ip — Șimleu — Sărmășag — Bocșa — Guruslău — Zalău. Ocazii minunate pentru ca fiecare participant să-și reprezinte cuprinzător istoria mai veche și mai nouă a acestor meleaguri. Ocazii din plin folosite de organizatori și de participanții la Olimpiadă pentru evocarea unor pagini minunate de luptă revoluționară a poporului român, a unor nestinse tradiții militante, sub semnul celui mai robust patriotism, al celor mai cutezătoare afirmări ale hotărârii de a urma prin vremi mesajul cald al acestor mărețe tradiții.

În mod deosebit dorim să subliniem inițiativa editării — în timpul Olimpiadei de istorie de la Zalău — de către Inspectoratul școlar al județului Sălaj a două numere speciale ale foi volante „Porolissum '82”, în care au fost publicate exclusiv materiale consacrate acestui eveniment.

În dimineața zilei de 10 aprilie, la Zalău, a avut loc festivitatea de închidere a Olimpiadei în cadrul căreia au fost premiați cei mai merituosi elevi participanți. Festivitatea a fost deschisă de prof. Leontina Müller, inspector general al Inspectoratului școlar al județului Sălaj. Concluziile Comisiei Centrale de organizare au fost prezentate apoi de acad. Ștefan Pascu, care a subliniat, în mod deosebit, saltul valoric înregistrat, cu această ocazie, în pregătirea elevilor, faptul că 67 din 251 (cca. 27%) au fost premiați, ca urmare a rezultatelor foarte bune obținute.

Au rostit apoi scurte alocuțiuni concluzive prof. Trifon Cărbășu și prof. univ. dr. Gh. P. Apostol, director în Ministerul Educației și Învățământului, care au apreciat importanța concursurilor școlare pentru selecționarea celor mai buni cunoscători și iubitori de istorie.

În continuare au fost premiați următorii elevi:

CLASA A IX-a

— **PREMIUL I** al M.E.I. și **PRIMUL SPECIAL** al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Mureșan Marieta — nota 9,50 Școala generală nr. 2 din Ocna Mureș (jud. Alba) — **PREMIUL II** al M.E.I. Proca Mihaela — nota 9,00 Liceul pedagogic din Cîmpulung Muscel (jud. Argeș) — **PREMIUL C.C.** al U.T.C. Stoica Daniela — nota 9,00 Liceul „Al. I. Cuza” Focșani (jud. Vrancea) — **PRIMUL III** al M.E.I. Ivan Corina — nota 8,50 Liceul de matematică-fizică din Zalău (jud. Sălaj) — **MENȚIUNE** a Societății de științe istorice din R. S. România Nastasia Iuliana — nota 8,00 Liceul „Icnăchiță Văcărescu” din Tîrgoviște (jud. Dimbovița) — **PREMIUL SPECIAL** al Facultății de istorie-filosofie din Cluj-Napoca Cosoveanu Cornel — nota 8,00 Liceul industrial „Spiru Haret” București. — **PREMIUL SPECIAL** al revistei „Magazin istoric” și un abonament la această revistă Santag Flavia — nota 8,00 Liceul de matematică-fizică „Lucrețiu Pătrășcanu” (jud. Bacău) — **PREMIUL SPECIAL** al Cereului științific de istoriografie de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași State Radu — nota 8,00 Liceul de matematică-fizică din Zalău (jud. Sălaj) — **PREMIUL SPECIAL** al catedrei de istoria României de la Universitatea din București Stoleru Gheorghe — nota 8,00 Liceul agro-industrial din Fălticeni (jud. Suceava) — **PREMIUL SPECIAL** al Comitetului județean U.T.C. — Sălaj Grecu Gabriela — nota 8,00 Liceul pedagogic Deva (jud. Hunedoara) — **PREMIUL SPECIAL** al Inspectoratului școlar județean Sălaj Corcău Mona — nota 8,00 Liceul „Spiru Haret” Tulcea (jud. Tulcea) — **MENTIUNE** A M.E.I. Ignea Luminița — nota 8,00 Liceul de filologie-istorie din Timișoara (jud. Timiș).

CLASA A X-a

— **PREMIUL I** al M.E.I. și **PREMIUL I** al Societății de științe istorice din R.S. România Meiroșu Mihai — nota 10 Liceul „Nicolae Iorga” din Văleni de Munte (jud. Prahova) **PREMIUL II** al M.E.I. Voian Otilia — nota 9,50 Liceul industrial din Sebiș (jud. Arad) — **PREMIUL II** al Societății de științe istorice din R.S. România Canache Adrian — nota 9,50 Liceul „Ion Creangă” din București — **PREMIUL III** al M.E.I. și **PREMIUL SPECIAL** al Cereului științific al elevilor „Tibiscum” din Județul Caraș-Severin Florea Anuța — nota 9,00 Liceul de matematică-

fizică din Zalău (jud. Sălaj) — **PREMIUL C.C. al U.T.C. Mellincovici Liliana** — nota 9,00 Liceul „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca (jud. Cluj) — **PREMIUL III al Societății de științe istorice din R. S. România** Rusu Ioan — nota 9,00 Liceul industrial nr. 5 (jud. Hunedoara) — **PREMIUL SPECIAL al Institutului de istorie „Nicolae Iorga”** Călinescu Mihai — nota 9,00 Liceul militar „Tudor Vladimirescu” din Craiova (jud. Dolj) — **PREMIUL SPECIAL al catedrei de istorie a Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca** Marin Alexandru — nota 9,00 Liceul de matematică-fizică din Turnu Măgurele (jud. Telcorman) — **MENTIUNE A Societății de științe istorice din R. S. România** Suciu Marius — nota 9,00 Liceul „Bolyai Farcaș” din Tirgu Mureș (jud. Mureș); — **PREMIUL SPECIAL al catedrei de istoria României a Universității „Al. I. Cuza” din Iași** Pătrăhău Nicolae — nota 8,75 Liceul nr. 1 de matematică-fizică din Constanța (jud. Constanța); — **PREMIUL SPECIAL al revistei „Magazin Istoric”** Rustoiu Aurel — nota 8,50 Liceul industrial nr. 1 din Cugir (jud. Alba); — **PREMIUL SPECIAL al catedrei de istorie a României a Universității din București** Luca Elena — nota 8,50, Liceul sanitar din Bacău (jud. Bacău) — **PREMIUL SPECIAL al revistei „Magazin Istoric”,** Florea Gelu — nota 8,50, Liceul de filologie-istorie „Ady-Sincrai” din Cluj-Napoca (jud. Cluj); — **PREMIUL SPECIAL al Comitetului Județean U.T.C. Sălaj,** Flaut Daniel — nota 8,50, Liceul industrial din Hirșova (jud. Constanța); — **PREMIUL SPECIAL al Comitetului Județean U.T.C. Sălaj,** Frăcea Daniela — nota 8,50 Liceul „Octavian Goga” din Sibiu (jud. Sibiu); — **PREMIUL SPECIAL al Inspectoratului școlar Județean Sălaj,** Motoșcă Florentina — nota 8,50, Liceul economic din Tulcea (jud. Tulcea); **PREMIUL SPECIAL al Institutului de istorie „Nicolae Iorga” din București,** Ortelecan Aurelia — nota 8,50, Liceul de matematică-fizică din Jibou (jud. Sălaj); — **MENTIUNE a Societății de științe istorice din R. S. România,** Cuceș Gina — nota 8,25, Liceul „Mihail Kogălniceanu” din Vaslui (jud. Vaslui); — **MENTIUNI AL M.F.I.,** — Iubu Luminița — nota 8, Liceul „Zoia Kosmodemianskaia” din București; — Nichici Emilia, Liceul „Ioan Slovicei” din Arad (jud. Arad); — Ciucar Cristian, Liceul de matematică-fizică nr. 1 din Pitești (jud. Argeș); — Epure Jenica, Liceul de filologie-istorie din Cimpulung-Muscel (jud. Argeș); — Cioc Dana, Liceul „B. P. Hasdeu” din Buzău (jud. Buzău); — Boc Emil, Liceul „Ady-Sincrai” din Cluj-Napoca (jud. Cluj); — Manca Nadia, Liceul industrial din Pucioasa (jud. Dimbovița); — Beligan Lamia, Liceul de matematică-fizică din Craiova (jud. Dolj); — Victoroiu Luminița, Liceul industrial din Tecuci (jud. Galați); — **PREMIUL SPECIAL AL INSPECTORATULUI ȘCOLAR SĂLAJ,** — Popescu Ion, Liceul „I. Văcărescu” Trgovște (județul Dimbovița).

CLASA A XI-a

— **PREMIUL I al M.E.I. și PREMIUL SPECIAL al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.,** Curta Florin — nota 10, Liceul de filologie-istorie „Ion Creangă” din București; — **PREMIUL II al M.E.I. și PREMIUL SPECIAL al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.,** Badea Ioana — nota 9,75, Liceul filologie-istorie din Craiova (Jud. Dolj); — **PREMIUL III al M.E.I. și PREMIUL II al Societății de științe istorice din R. S. România,** Florian Elena — nota 9,50, Liceul de filologie-istorie din Craiova (jud. Dolj); — **PREMIUL C.C. al U.T.C.,** Leu Dana Cristina — nota 9, Liceul „Mihai Eminescu” din Buzău (jud. Buzău); — **PREMIUL II al Societății de științe istorice din R.S. România,** Cișlaru Doina — nota 8,50, Liceul pedagogic din Botoșani (jud. Botoșani); — **PREMIUL SPECIAL al Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”** — Iași, Guștoiu Ioan — nota 8,00, Liceul de filologie-istorie din Cimpulung-Muscel (jud. Argeș); — **MENTIUNE a Societății de științe istorice din R. S. România,** Oprea Marius — nota 8 Liceul „Unirea” din Brașov (jud. Brașov); — **PREMIUL SPECIAL al Institutului de istorie „Nicolae Iorga”,** Pălinceș Nona — nota 8,00, Liceul pedagogic din Baia Mare (jud. Maramureș); — **PREMIUL SPECIAL al Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca,** Corduneanu Elena — nota 8,00, Liceul „Calistrat Hogaș” — Piatra Neamț (jud. Neamț); — **PREMIUL SPECIAL al Catedrei de istoria României a Universității din București,** Țibulca Adela — nota 8,00, Liceul „Spiru Haret” — Tulcea (jud. Tulcea).

CLASA A XII-a

— **PREMIUL I al M.E.I. și PREMIUL SPECIAL al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.,** Lăzărescu Magda — nota 10, Liceul filologie-istorie nr. 1 București; — **PREMIUL II AL M.E.I.** Honciuc Dana — nota 9,50, Liceul „Zoia Kosmodemianskaia” din București; — **PREMIUL III al M.E.I.,** Jurchis Elena — nota 9,00, Liceul de filologie-istorie din Oradea (jud. Bihor); — **PREMIUL C.C. al U.T.C.,** Dumitru Horațiu — nota 9,00, Liceul de filologie-istorie „Zoia Kosmodemianskaia” din București; — **PREMIUL III al Societății de științe istorice din R. S. România,** Losonczy Mariana — nota 8,75, Liceul „Ady-Sincrai” din Cluj-Napoca (jud. Cluj); **PREMIUL SPECIAL al Institutului de istorie „Nicolae Iorga”** Bolosz Attila — nota 8,75, Liceul de matematică-fizică din Miercurea Ciuc (jud. Har-

ghita); — **PREMIUL SPECIAL** al Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Manea Mariana — nota 8,75, Liceul „Al. I. Cuza” din Focșani (jud. Vrancea); — **PREMIUL SPECIAL** al revistei „Măgazin istoric”, Surducan Traian — nota 8,50, Liceul „Simion Bărnuțiu” din Șimleul Silvaniei (jud. Sălaj); — **MENȚIUNE** a Societății de științe istorice din R. S. România, Marcu Daniela — nota 8,50, Liceul de filologie-istorie din Craiova (jud. Dolj); — **PREMIUL SPECIAL** al Cercului științific „Nicolae Bălcescu” al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Vilceanu Anca — nota 8,50, Liceul de filologie-istorie din Timișoara (jud. Timiș); — **PREMIUL SPECIAL** al Inspectoratului școlar al Județului Sălaj, Nanie Lidia — nota 8,25, Liceul pedagogic „Alexandru Vlahuță” din Birlad (jud. Vaslui); — **PREMIUL SPECIAL** al Comitetului Județean Sălaj al U.T.C., Negoită Valerica — nota 8,00, Liceul de filologie-istorie din Galați (jud. Galați); — **PREMIUL SPECIAL** al Inspectoratului școlar al Județului Harghita, Stamatescu Mihai — nota 8,00, Liceul pedagogic din Caransebeș (jud. Caraș-Severin); — **PREMIUL SPECIAL** al Catedrei de Istoria Românelor de la Universitatea din București, Gündisch Arno — nota 8,00, Liceul de matematică-fizică nr. 1 din Sibiu (jud. Sibiu); — **MENȚIUNE** A M.E.I., Niculescu Cristina — nota 8,00, Liceul de filologie-istorie nr. 1 din București; — **MENȚIUNE** A M.E.I., Bădescu Laura — nota 8,00, Liceul pedagogic din Cimpulung-Muscel (jud. Argeș); — **MENȚIUNE** A M.E.I., Bolindeț Viorica — nota 8,00, Liceul pedagogic din Slobozia (jud. Ialomița).

Într-o atmosferă de deplin entuziasm al participanților la Olimpiadă a fost apoi adoptat textul unei telegramme adresate conducerii partidului și statului nostru, tovarășului Nicolae Ceaușescu, Secretar general al partidului, Președintele României Socialiste. În telegramă se subliniază: „Întrușiți la Zalău, în zilele de 5—10 aprilie 1982, în faza republicană a Olimpiadei școlare de istorie, elevii și profesorii participanți își exprimă marea lor bucurie de a vă putea adresa un respectuos omagiu, în această primăvară însoțită, și de a se angaja să militeze cu toate forțele pentru înfăptuirea neabătută a mărețului program de muncă și luptă pe care l-ați înfățișat tinerței generații, în magistrala cuvintare ținută cu ocazia celei de-a 60-a aniversări a creării Uniunii Tineretului Comunist și a 25 de ani de existență a Uniunii Asociației Studenților Comuniști din România.

Participanții la Olimpiadă am avut fericita posibilitate de a cunoaște, pe aceste străvechi meleaguri sălăjene, încărcate de istorie, strălucirea muncii și vieții oamenilor de azi — români, maghiari și de alte naționalități, participanți activi la măreața operă de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism.

Condițiile minunate ce ne-au fost create pentru a ne putea dovedi temeinicia cunoștințelor în domeniul istoriei patriei și Partidului Comunist Român constituie încă o dovadă a atenției cu care conducerea partidului și statului nostru, Dumneavoastră, mult stimată și iubită tovarășe secretar general Nicolae Ceaușescu, vă preocupați de creșterea tinerței generații de constructori ai orânduirii socialiste și comuniste pe pământul României.

Rezultatele foarte bune, cu care s-a încheiat faza pe țară a Olimpiadei de istorie, se constituie într-un înalt omagiu adus de noi trecutului istoric și prezentului revoluționar al poporului nostru. Ne angajăm să ducem cu noi, în județele și în școlile în care ne formăm, suflul înnoitor al evocării continue a marilor tradiții ale luptei pentru progres social, independență și un viitor luminos, tradiții ce au fost remarcabil evocate aici, la Zalău, în întreaga activitate pe care am desfășurat-o. Noi, elevii și profesorii participanți la Olimpiada de istorie de la Zalău, sintem pe deplin conștienți de îndatoririle cuprinse în îndemnul pe care Dumneavoastră, în repetate rânduri, le-ați adresat școlii și tineretului de a cinsti trecutul de luptă și jertfe uriașe, al tuturor acelor care au apărut ființa națională a poporului, au ținut sus steagul luptei pentru libertate și neatințare, pentru dreptate națională și socială.

Vom face totul pentru a sădi în conștiința oamenilor sentimentul răspunderii față de moștenirea înaintașilor, hotărârea nestrămutată de a duce mai departe, în noile condiții istorice, făclia progresului și civilizației pe pământul României.

Exprimându-ne încă odată marea satisfacție de a ne fi numărat printre participanți la faza finală a Olimpiadei naționale de istorie de la Zalău, și mulțumindu-vă cu recunoștință pentru condițiile de învățatură și de viață pe care ni le creați cu dragoste părintească, vă rugăm să primiți din partea noastră cele mai respectuoase și mai profunde urări de sănătate, putere de muncă și deplin succes în conducerea destinului partidului și României socialiste, pe calea larg deschisă spre făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea spre comunism.

Astfel s-a încheiat — în primăvara însoțită a acestui an — Olimpiada națională de istorie de la Zalău, această strălucitoare sărbătoare a istoriei, organizată pe meleagurile sălăjene. Cei care au participat la ea, elevi și profesori, cu satisfacția misiunii îndeplinite, au pornit spre județele, spre școlile lor cu hotărârea de a-și multiplica eforturile pentru asigurarea unei și mai bune pregătiri, capabili să ducă la cote și mai înalte valoarea prezentării elevilor la noua ediție

a Olimpiadei naționale de istorie ce se va desfășura, în anul 1983, într-un alt județ al țării, care urmează a fi stabilit de factorii organizatori.

Gh. I. Ioniță

A VIII-a SESIUNE A COMISIEI MIXTE ROMÂNNO-UNGARE DE ISTORIE

Între 20—23 aprilie 1982 s-au desfășurat la București și Sibiu lucrările celei de-a VIII-a sesiuni a Comisiei mixte de istorie româno-ungare. Delegația română a fost formată din acad. Șt. Pascu, președinte, dr. Dan Berindei, vicepreședinte, dr. Alexandru Porțeanu, secretar, Venera Teodorescu membră, prof. Iosif Kovacs, raportor.

Delegația ungară condusă de acad. Mocsy András, a cuprins pe Szász Zolt în, secretar, dr. Szábó Agnes, membră, dr. Gunst Peter, dr. Kolossa Tibor, dr. Pomogats Bela și Lipsey Ildikó raportori. Din partea română au mai participat la discuții și alți specialiști: conf. V. Curticăpeanu, dr. Al. Duțu, conf. Teodor Pavel, Paul Oprescu, dr. Apostol Stan.

La București a fost dezbătută în zilele de 20—21 aprilie tema „Procesul formării națiunilor în centrul și sud-estul Europei în condițiile destrămării feudalismului și apariției capitalismului, cu privire specială asupra formării națiunii române și a celei maghiare”. La această temă au fost prezentate din partea română rapoartele *Formarea națiunilor moderne în sud-estul Europei* (acad. Șt. Pascu) și *Formarea națiunii moderne române* (dr. Dan Berindei), iar din partea ungară *Probleme social-economice ale formării națiunilor în Europa centrală și de est* (dr. Gunst Peter) și *Începuturile transformării burgheze a statului ungar — problemele liberalismului și democrației în formarea sistemului noilor instituții* (în lipsa raportorului dr. Vörös Károly, raportul a fost prezentat și susținut de dr. Kolossa Tibor).

Dacă dezbaterca primei teme a stăruit inițial asupra rolului factorilor economici în formarea națiunilor (fără a se susține însă puncte de vedere determinist - economice în această problemă), aprofundarea discuției a permis și reliefa importanței rădăcinilor istorice ale națiunii moderne, înseamnăta conștiinței naționale și a factorilor culturali rolul națiunii în formarea statelor naționale.

Ambele părți au subliniat complexitatea și specificitatea procesului istoric menționat în zona Europei centrale și sud-estice, rolul său în formarea și dezvoltarea statelor naționale.

Deși partea ungară a susținut caracterul liberal-moderat al instituțiilor statului în perioada dualismului, a remarcat și semnificația de „iluzie politică” pe care o reprezenta concepția promovată de clasele dominante ungare cu privire la așa-zisă „națiune ungară unică” în care erau cuprinși toți ce ătenii statului, inclusiv naționalitățile. Cu toate că nu a fost aprofundată politica opritoare față de naționalități, istoricii din R. P. Ungară au conchis că principalele slăbiciuni și anacronisme ale sistemului politic instituțional al statului ungar din epoca dualismului rezidă în domeniul problemei naționale, în care era afectată majoritatea populației. Totodată, prin același sistem, era substanțial îngrădit și accesul poporului maghiar însuși la viața politică.

Din discuții s-a desprins un anumit consens asupra rolului de frînă jucat de dominația străină, precum și asupra faptului că structurile politice ale Transilvaniei au fost în parte deosebite față de Ungaria, mai ales în privința sistemului electoral, avînd un caracter mai restrictiv chiar față de legea electorală anarmonică a Ungariei din 1913. Raportul maghiar a susținut că noile clase, burghezia și proletariatul, păturile cele mai active ale acestora, erau formate la început din elemente străine din punct de vedere etnic, ceea ce a frînat democratizarea mișcării naționale și a celei muncitorești; față de această opinie s-au făcut precizările necesare din partea delegației române, menționîndu-se trăsăturile dominante și sursele principale, autohtone, ale formării noilor clase.

La Sibiu, în ziua de 22 aprilie a fost dezbătută tema „Relațiile culturale româno-ungare în condițiile construirii socialismului”, pe baza raportului cu același titlu din partea română (prof. dr. Kovacs Iosif) și a raportului „*Legături literare și culturale româno-maghiare 1945—1948* din partea ungară (dr. Pomogats Béla), la care s-a adăugat un coraport *Cronica anului 1948 privind relațiile culturale româno-ungare* (Lipsey Ildikó).

În timp ce raportul părții române a reprezentat o sinteză asupra întregii perioade a construirii socialismului partea ungară s-a limitat la perioada 1945—1948.

Rapoartele și discuțiile au evidențiat un bogat și variat ansamblu de relații culturale româno-ungare în cadrul noilor realități politice ale perioadei postbelice, pentru prima oară în istoria relațiilor celor două popoare, în care au fost angrenate un mare număr de personalități

proeminente ale celor două țări. Din aprecierea acestor manifestări ample s-a desprins și propunerea alcătuirii unei cronologii a relațiilor culturale româno-ungare din perioada amintită. În general, dezbaterile acestei teme a prilejuit o pronunțată apropiere a punctelor de vedere exprimate de cele două delegații.

Ambele părți au subliniat în final că în cadrul dezvoltării relațiilor culturale româno-ungare este necesar a se avea în vedere într-o mai mare măsură însăși activitatea Comisiei mixte de istorie româno-ungara.

După prezentarea rapoartelor, un delegat ungar a opinat că în timp ce în perioada 1945 — 1948 s-a afirmat interesul preponderent social, rolul opiniei publice, al maselor populare, după 1948 — în Europa răsăriteană s-a pus accentul mai mult pe legăturile oficiale, de stat, pe cînd inițiativei de jos i-a revenit o pondere mai mică. Față de această afirmație, răspunsul delegației române a subliniat că după consolidarea noii orînduiri socialiste este firesc ca și rolul statului socialist să sporească și în politica culturală, în promovarea relațiilor culturale.

În după-miaza zilei de 22 aprilie a avut loc la Sibiu ședința de lucru a Comisiei, încheindu-se I rotocolul prin care au fost consemnate rezultatele sesiunii și a fost stabilit planul de lucru al Comisiei în vederea viitoarei sesiuni, programată în R. P. Ungară, cu temele: „Rolul european al luptei popoarelor român și ungar împotriva expansiunii otomane (sec. XIV — XVI)” și „Relații culturale, științifice și artistice româno-ungare la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea”. Prin Protocol s-a convenit ca la viitoarele sesiuni ale Comisiei să se prezinte cîte o informare bibliografică privind reflectarea reciprocă a istoriei fiecărui popor în istoriografia țării vecine. „Membrii Comisiei se vor strădui să extindă în țările lor climatul de prietenie și colegialitate în care trebuie tratate și problemele istorice controversate, contribuind la evitarea unor polemici ascutite”.

În ansamblu, cea de-a VIII-a sesiune a Comisiei mixte româno-ungare de istorie a prilejuit dezbaterile unor teme importante, într-o atmosferă de lucru constructivă; unele deosebiri de vederi nu au afectat valoarea consensului realizat asupra unor aspecte importante, de interes științific comun. Sesiunea a reliefat încă o dată utilizarea și necesitatea dialogului între istoricii din cele două țări, ca formă concretă și importantă a colaborării științifice și culturale.

Alexandru Porțeanu

CRONICA

În ziua de 6 martie 1982 în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Reforma agrară din 1921 în foaia județ Timiș-Torontal* elaborată de *Ion Georgescu*.

Lucrarea conține următoarele capitole:

Cap. I, Situația proprietății funciare și situația țărănimii din fostele comitate Timiș și Torontal la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea; Cap. II, Înfăptuirea reformei agrare în fostul județ Timiș-Torontal; Cap. III, Urmările reformei agrare.

În afara de capitolele menționate lucrarea mai cuprinde: „Bibliografia”.

Comisia de doctorat a fost compusă din: acad. prof. dr. docent Ștefan Pascu, directorul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca — președinte; prof. univ. dr. Bujor Surdu, Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca — conducător științific, prof. univ. dr. Iosif Kovacs, dr. Nichita Adaniloale, dr. Dumitru Șandru — membri.

Comisia de doctorat a hotărît în unanimitate să acorde lui *Ion Georgescu* titlul științific de *doctor în istorie*.

În ziua de 11 mai 1982 în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga” a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Viața economică în Țara Românească în secolele XIV—XVI* elaborată de *Adina Berciu*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I „Izvoarele și istoriografia relațiilor comerciale ale Țării Românești în secolele XIV—XVI”; Cap. II „Orașele și rolul lor în viața comercială a Țării Românești în secolele XIV—XVI”; Cap. III „Viața comercială a Țării Românești în secolele XIV—XVI”; Cap. IV „Moneda în viața comercială a Țării Românești în secolele XIV—XVI”.

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde: „Concluzii”, „Anexe”, „Bibliografie selectivă”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din: prof. univ. dr. Radu Manolescu, președinte; prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, conducător științific; prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, conf. univ. dr. Florea Stănculescu, dr. Paul Cernovodeanu, membri.

În unanimitate comisia a acordat lui *Adina Berciu* titlul științific de *doctor în istorie*.

DAN ZAMFIRESCU, *N. Iorga. Etape către o monografie*, Edit. Eminescu, București, 1981, 188 p.

Dan Zamfirescu își adună în volum „texte”, cum le numește el, care se referă la viața și opera lui N. Iorga, cu intenția mărturisită de a reactualiza unele opinii sau judecăți formulate în timp prin care încearcă „nu exaltarea ci aducerea marelui istoric în timpul de forță al preocupărilor noastre actuale” (p. 5). Primul „text” și cel mai mare ca întindere reprezintă un studiu privind locul Bizanțului în opera marelui istoric, scris în 1957, revizuit în 1971 și publicat în 1972, ca prefată la N. Iorga, *Sinteza bizantină*. Acestuia i se adaugă un demers articular ce învederează contribuția savantului român la progresul bizantinologiei, prilejuit de prezentarea unei reuniuni internaționale a bizantinologilor (Praga, 30-31 octombrie 1957), care este de fapt prima intervenție publică, prin care deschidea o adevărată campanie programatică ce își propunea să demonstreze că sosise „ceasul dreptății lui Nicolae Iorga”. Tipărirea unei asemenea intervenții, în aprilie 1959, s-a constituit, constatăm cu oarecare surprindere astăzi, în cel dintâi manifest encomiastic adresat, „după o tăcere de peste un deceniu” (p. 6), memoriei aceluia care, deși citorise aproape o jumătate de secol de istorie românească, continua să rămână un necunoscut, nu numai pentru generațiile din urmă, ci și pentru cele care se identifica cu perioada întregită de covârșitoarea personalitate a „apostolului de la Văleni”. Pentru a încheia lista „textelor” științifice se cuvin a fi remarcate, apoi, două articole, unul (*Istoricul literar*) publicat în 1975, iar celalalt (*Nicolae Iorga — conștiință europeană*) în 1971. Sumarul cărții la care ne referim continuă cu o notă în care se relevă că acel „altar românesc de la Vălenii de Munte”, cum îl numea cindva Cezar Petrescu, reprezintă adevărata casă memorială „Nicolae Iorga”. Următoarele nouă „texte”, care fundamentează de altfel demonstrația lui Dan Zamfirescu, sînt tot atîtca intervenții care iau în discuție diferite aspecte ale vieții și operei ilustrului savant. Subiectele acestora, care privesc istoricul, istoricul literar, profesorul N. Iorga, colaborarea la „Sămănătorul”, personalitatea, cu coordonatele ei defi-

nitorii, contemporaneitatea și europenismul său etc., oferă autorului ocazia de a-și formula opiniile și a fixa principalele etape către monografia de mline. Pledoariile sale, căci așa pot fi considerate aceste luări publice de cuvînt, sînt circumscrise unei perioade îndelungate și au fost publicate în „Viața românească”, „Gazeta literară”, „Contemporanul”, „Luceafărul”, „Tribuna”, „Ateneu” și „Amfiteatru”, circumstanță care evidențiază faptul că avem de a face, așa cum am remarcat deja, cu o campanie de presă, susținută cu perseverență și responsabilitate după 1959.

Adunarea acestor „texte” în volum nu ascunde un gest de orgoliu al cuiva care, prin articole risipite în diverse publicații, unele dintre ele ocazionale sau comemorative, nutrește speranța de a fi stabilit faz le unei întreprinderi care să desăvîrșească o construcție monumentală, așa cum va trebui să fie monografia Nicolae Iorga. Abia strînsese la un loc, constatăm că toate depășesc cadrul unei intervenții conjuncturale, transformîndu-se, fiecare în parte într-un punct de susținere a unei acțiuni programatice. Simpla lor editare se constituie, asadar, de la sine, într-o carte, întrucît ele au fost concepute, *da plano*, ca „piese” ale aceluiași „losar”. Întreprinderea lui Dan Zamfirescu e întru totul justificată. Atît de des s-a afirmat că N. Iorga este unic și inegalabil ca istoric, profesor, memorialist, ziarist, parlamentar, orator etc., fără ca aceasta aserțiune să fie însoțită și de argumentația necesară. Încît astăzi, formulele prin care s-a încercat îndeobște a fi definit au devenit sau sînt pe cale de a deveni obișnuite tipare stereotipe sau simple poncifuri, care nu au cum suplini judecata de valoare. Într-o asemenea situație, realizarea monografiei reclamată cu acuitate de spiritul noilor vremuri începeuse a fi considerată imposibilă, deconcertînd sau inhibînd chiar și pe cei fulgurați la un moment dat de acest gînd. Intuind consecințele unei stări de lucruri care putea evolua către o abdicare ce ar fi privat atîtca generații de a-l cunoaște pe N. Iorga, Dan Zamfirescu a declanșat o adevărată acțiune, a cărei măsură e reflectată de volumul de față.

Convingerea sa este că a sosit, în sfârșit, momentul renunțării la aserțiuni de circumstanță, fiind posibilă analiza la obiect a vieții și operei lui N. Iorga și realizarea monografiei celui care a fost dădoforul românismului în atâtea zile decisive ale istoriei naționale. Respingînd din capul locului apriorismul celor care apelaau adesea la afirmații vituperante sau a celor care relatau mereu vechile definiții de adulație, atitudini la fel de periculoase pentru acțiunea de elaborare a monografiei N. Iorga, Dan Zamfirescu avansează un program complex de restituire a operei și a personalității celui care „într-o zi [...] va fi socotit de bună seamă printre clasicii istoriografiei mondiale” (p. 105). Încă din 1964, el considera că „rolul principal în reconsiderarea operei lui Nicolae Iorga, operă care aparține printr-o bună parte a ei tezaurului științei universale, revine specialiștilor fiecăreia din ramurile istoriografiei în care el a lăsat studii și sinteze trainice. Dar nu mai puțin necesară, observă cu îndreptățire Dan Zamfirescu, mi se pare participarea unor condeie din toate domeniile în care și-a desfășurat activitatea cel care, fiind un mare istoric politic și cultural, a abordat, nu fără rezultate demne de a fi luate în seama, critica și istoria literară, teatrul, poezia, memorialistica și cugetarea morală” (p. 82). Prin urmare, privită din perspectiva sugerată de el, monografia către care se aspiră de atâtea generații nu poate fi decît opera unei întreprinderi colective, care să reunească eforturile specialiștilor din diverse domenii, singurii în măsură să diagnosticheze „ce e viu și ce e mort” în creația celui care a fost un Homer al istoriei universale. Numai așa procedîndu-se, se va reuși restituirea, în adevăratul înțeles al cuvîntului, a operei lui N. Iorga, care, conchide Dan Zamfirescu, „nu este astăzi la ce s-o ascundem? o prezentă majoră în istoriografia mondială” (p. 106). Or, pentru a se remonta terenul pierdut, nici o strădînă nu va fi prea mare. Căci, așa cum declară în continuare autorul acestei cărți-dosar „cu oricîte imperfecțiuni de detaliu și oricîte lipsuri de ansamblu (de care însuși era conștient) *opra de istorie universală a lui Iorga rămîne încă punctul cel mai înaintat atîns de practica istorică mondială în edificarea istoriei universale de care are nevoie vremea noastră*” (p. 106). Dar, pentru a ne convinge de acest adevăr și a fi în stare să dăm curs acțiunii pe care o reclamă, este nevoie, afirmă Dan Zamfirescu, de adîncirea permanentă și reluarea lecturii unei opere ce nu se lasă descifrată la o simplă privire sau luare de contact. Introducerea în explorarea unei opere ce reprezintă un adevărat continent presupune, dincolo de voință și bune intenții

o ucenicie îndelungată și mai ales aplicată. Numai așa va fi înțeleasă de noile generații de cercetători, pentru care înălțimea pînă la care s-a ridicat N. Iorga în știința românească reprezintă „Everestul” către care se îndreaptă aspirațiile tuturor. Redescoperit și descifrat de noi, N. Iorga va fi impus pe plan mondial, în dubla ipostază, de creator și reprezentant al unei școli istorice naționale, care, prin tradiție și prestigiu, trebuie să fie prezentă în concertul marilor idei ale unui timp ce pare a curge într-un ritm greu de urmat. Acceptînd o asemenea abordare, afirma Dan Zamfirescu în 1966, tot mai mulți cercetători vor pătrunde sensul adînc al unei opere al cărei destin este legat de viitor, de acel timp ce sfidează astăzi legile implacabile ale istoriei. Continuînd a pregăti terenul asaltului decisiv, atunci cînd, eliberați de mituri și prejudecăți, vom fi în stare să introducem pe N. Iorga în circuitul valorilor românești, Dan Zamfirescu, el însuși implicat în această întreprindere, scria în 1975 că „el ne-a lăsat un munte de cărți și un cer de idei, nu spre a ne coșeși, ori a ne insufla un mistic sentiment de adorație, ci pentru ca noi să vedem mai bine nevoile vremii noastre, să răspundem imperativelor majore ale ceasului pe care îl trăim” (p. 152). Revenind asupra considerațiilor privind lectura unei opere de o nebanuită bogăție de date, sensuri și idei, el constată că la ora actuală, aspectul cel mai stringent și important al acțiunii de receptare a creației lui N. Iorga îl constituie descoperirea celui unghi care să-l facă accesibil generațiilor în formare, pentru a le oferi o pildă care să le călăuzească năzuințele și faptele de mline. Rostindu-se, de atîtea ori, asupra imperativelor vremurilor noastre, Dan Zamfirescu conchide că „un proiect de reeditare calificată a operei lui N. Iorga n-a fost anunțat și probabil că va fi foarte greu, pentru motive diverse, să avem în curînd echivalentul unei mari ediții. Ceea ce trebuie însă făcut, într-o perspectivă realistă, crede el, este orientarea acestor reeditări către o nouă funcționalitate, alta decît simpla readucere pe piață a unor pagini sau cărți de mult ieșite din circulație” (p. 157).

Opiniile pe care le retranscrie Dan Zamfirescu în acest volum privesc, deopotrivă, viața și opera lui N. Iorga. Militînd pentru monografia pe care o vede, în sfârșit, realizabilă, el nu separă cele două noțiuni care refac imaginea exactă a personalității aceluia care continuă să rămînă încă profesorul tuturor generațiilor. *Etapela* către monografia definitivă se succed în timp, cu aceeași preocupare pentru restituirea operei și reconsiderarea deplină a unei personalități fascinante. Dealtfel, numai procedîndu-se în

acest mod, o asemenea aspirație poate deveni realitate. Dar, în îndelungata sa „carieră” de pledant al unei cauze atât de nobile, el și-a exprimat adesea unele puncte de vedere ce privesc numai „dosarul” vieții lui N. Iorga. În 1964, atunci când, de altfel, a început să confere intervențiilor sale un caracter programatic, Dan Zamfirescu remarca interesul tot mai manifest și divers față de persoana și opera lui N. Iorga, întrevăzând chiar, în ceea ce se publicase până atunci, în sensul reconsiderării acestuia, „elapele (subl. ns.) unei comprehensiuni tot mai adânci și mai exacte” (p. 77). Încă de atunci, realist și încrezător, el arăta că un studiu științific despre personalitatea și opera lui N. Iorga presupunea depășirea unor dificultăți serioase dar nu insurmontabile, deoarece „imaginea muntelui cu cărări, la prima vedere înclinate, și cu versante greu abordabile începe să se limpezească. Să se limpezească și să nu se simplifice” (p. 77). În aceste circumstanțe, constata el, multe dintre contradicțiile biografiei și operei lui N. Iorga ar deveni explicabile, recomandând o cercetare specială a lor, căci, altfel, eludându-le, s-ar săvîrși o simplificare arbitrară a realității și, implicit, o complicare a înțelegerii fenomenelor de ansamblu. Doi ani mai târziu, demersul lui Dan Zamfirescu continua cu delimitarea unei alte *elape*, arătând că „definirea gândirii care a călăuzit și structurat uriasa operă, atât de variată ca domenii și atât de unitară ca spirit, metodă și stil, a lui Nicolae Iorga, este una din sarcinile cele mai complexe și totodată cele mai urgente care stau în fața cercetătorilor” (p. 109).

Revenind apoi, în 1971, la tabloul imaginat în urmă cu șapte ani, detaliile apăreau mult mai bine conturate, cu piscurile și urîbrele mai accentuate, însă, atitudinea generală față de „muntele” ivit într-o regiune de dealuri ca aceea a nordului Moldovei, continua să rămână neschimbată: „contemplat și exaltat de departe, cu venerație, dar escaladat de prea puțini spre a descoperi perspectivele ce se desfac, înspre toate zările, de pe înălțimile sale” (p. 136). Pe măsură ce reușește să pătrundă mai adânc în tainele unei opere ce înspăimîntă prin dimensiunile sale, Dan Zamfirescu descoperă, spre surprinderea multora, un N. Iorga abordabil până și în zona însușirilor sale neobișnuite, însușiri care, conchide el, „l-au împiedicat, în mod paradoxal, să lase acele monumente de factură clasică, făcute să înfrunte veacurile în virtutea perfecțiunii lor” (p. 137). Așadar, această apropiere, recunoscută deja, nu a degenerat, în cazul de față, nici într-o atitudine de exaltare, însoțită de aserțiuni ditirambice, dar nici în una de respingere apriorică, sprijinită pe diatribe conjuncturale, care comparau uneori opera lui N. Iorga cu

un „colos cu picioarele de lut”. Fără a respinge ceea ce merită a fi reținut din tot ce s-a spus despre N. Iorga, Dan Zamfirescu considera, în 1971, că un pas către înălțarea acestuia fusese făcut. Dar, preciza el numai-decît, pentru a-l redescoperi „este nevoie să elaborăm atitudini noi, procedec noi de explorare, să ne apropiem de uriașa moștenire a lui Iorga pe alte cărări decît cele bătute pînă la refuz. Trebuie să descoperim un limbaj nou în care să o facem cunoscută contemporanilor, un limbaj din care să azvîrlim, programatic, toată recuzita prăfuită de formule învățate pe dianafară, toate delirurile stilistice și toate locurile comune sub care N. Iorga este amenințat să fie îngropat a doua oară” (p. 138). În anii care au urmat însă, apelul său nu a fost ascultat întotdeauna, astfel încît, în 1975, el revenea asupra unora dintre afirmațiile sale, cu observația dezolantă că „elogiul lui Nicolae Iorga a luat, de foarte multă vreme, un aspect stereotip, o sumă de formule revenind obsedant și de ce să n-o spunem decepționant pentru cînd vrea să afle ceva nou...” (p. 152).

Ori de cîte ori a scris despre N. Iorga, Dan Zamfirescu și-a afirmat, fără rețențe sau false prejudecăți, propensiunea către proiectarea acelei construcții monumentale, pe care o va reprezenta monografia atât de mult așteptată. Nu numai atunci cînd luările sale de cuvînt s-au transformat în adevărate pledoarii în acest sens, ci și cu ocazia referirilor exprimate pe marginea unora dintre lucrările despre N. Iorga sau a unor recitări din opera acestuia, el a rămas același apărător al unei cauze care se constituie de fapt într-un deziderat al istoriografiei românești. *Elapel* pe care ni le propune, după o meditație ce durează de peste două decenii, includ în schița lor și materia considerațiilor formulate pe marginea unora dintre cărțile de și despre N. Iorga. Așa se explică, de altfel, includerea în acest volum a referirilor pe care le-a făcut, între 1969 și 1980, în „Scînteia”, „Contemporanul” sau „Săptămîna”, la adresa a cinci dintre aceste cărți. Vorbind despre lucrarea lui Barbu Theodorescu, (*Nicolae Iorga*), publicată în 1969, Dan Zamfirescu consideră acest demers drept o primă etapă către monografia reclamată în ultimul timp, nu de voci solitare, ci de toți aceia care văd în N. Iorga un *sumum* al culturii românești. Și în această dată, convingerea sa era aceea că „va trebui ca, mai tîrziu, specialiștii fiecăruia din multiplele discipline științifice în care s-a manifestat să ne spună pe baza unui examen critic riguros în ce constă aportul său, ce este încă viu, ce s-a dovedit a anticipa evoluția ulterioară a disciplinei și ce a căzut în desuetudine prin

insuși progresul inerent al științei. Până atunci, judecățile de valoare autorizate, în toate domeniile, asupra operei în ceea ce are ea mai trainic — contribuția istoricului, dintre cei mai mari ai vremii sale, ne lipsesc, și noi nu putem avea decât opinii” (p. 160). *Biografia* realizată de fostul secretar al marelui istoric evidențiază faptul că monografia de care vorbim nu poate fi opera unui singur specialist, care ar reconstitui un N. Iorga, uniform, liniar, lipsit de contradicțiile și contorsionările relevate uneori de persoana sau opera lui. Referindu-se, în același an, la modul în care trebuie reeditată opera lui N. Iorga, plecând de la noua ediție a *Istoriei literaturilor române în dezvoltarea și legăturile lor*, Dan Zamfirescu conchide că această întreprindere este nu numai dificilă, ci și plină de răspundere. Publicarea acestei lucrări, observă el, a demonstrat faptul că generațiile care nu l-au cunoscut personal pe N. Iorga sînt capabile să-l înțeleagă și să-l reediteze așa cum cer vremurile noastre, cînd, „rectificîndu-i erorile, trebuie să facem efortul de a-i reînvia spiritul” (p. 168). Și parcă pentru a demonstra considerațiile lui Dan Zamfirescu, reeditarea, în 1972, a celebrei autobiografii *O viață de om așa cum a fost* îndevărează faptul că N. Iorga poate fi admirat și elogiat, dar nu cu formule stereotipe, care nu spun nimic, ci cu iubire și sinceritate, sentimente în stare să mijlocească adevărata comuniune ce face posibilă acțiunea de restituire integrală a operei și a omului. Dan Zamfirescu nu e pentru realizarea unei *ediții totale* a operei lui N. Iorga, care ar transforma această întreprindere într-un scop în sine. El remarcă, dealtfel, că „metoda care s-a impus în reactualizarea acestei opere este cea mai înțeleaptă: publicarea, pe etape, a scrierilor dintr-un anumit domeniu, sub îngrijirea unor specialiști capabili să îndeplinească acea operă de «diortosire» a textului, absolut necesară în cazul lui N. Iorga. Și mai ales capabilă să explice cititorului de azi ce e viu și ce e mort» în uriașa moștenire a marelui polihistor” (p. 173).

Chiar dacă s-a gîndit primul la aceste *etape*, Dan Zamfirescu nu este singurul. Dovadă stau acele lucrări ale lui N. Iorga care au îmbrăcat, în ultimii ani, haina unor ediții critice exemplare, însoțite de introduceri pertinente, de aparatul științific necesar unei asemenea întreprinderi etc. Dealtfel, Dan Zamfirescu nici nu nutrește asemenea vanități deșarte. Propunînd aceste *etape*, el nu adresează o sumă de considerații personale celor dispuși a se angaja la realizarea monografiei N. Iorga, ci schițează un plan, cu faze distincte, pe care și-l propune, înainte de toate, șefi. În fond, Dan Zamfirescu demonstrează că viitoarea monografie nu

poate reprezenta decât rezultatul unei întreprinderi scoase de sub incidența provizoratului și a conjuncturii, care să fie tutelată de criterii clare și definitive și stimulată de o perspectivă realistă. Punctele de vedere afirmate de el recomandă, înainte de orice, spiritul critic ordonator, sub auspiciile căruia vor trebui restituite monografic, viața și opera lui N. Iorga. Ipostaza în care ni se înfățișează Dan Zamfirescu nu este aceea a mentorului, ci a cercetătorului de vocație, care are conștiința restituirii și a revalorificării. Nefăcînd parte dintre cei care au stat cîndva în preajma titanului, el nu se arată demobilizat de vastitatea teritoriului pe care-l explorează și nici nu încearcă responsabilitatea realizării monografiei în cauză unei alte generații. Dimpotrivă! În permanență se simte apăsător de această grijă, devenită, așa cum se vede, o adevărată obsesie. Cartea de față stă mărturie în acest sens, chiar dacă este greu de definit în ce categorie de cărți se încadrează ea. Sigur, însă, nu e o simplă culegere de texte. Mai degrabă, am înclina să considerăm acest volum, așa cum l-am numit deja, o carte-dosar despre N. Iorga. Cele mai multe dintre „piesele” dosarului poartă date care coincid cu momente în care cel în cauză era comemorat. Dar, fiecare dintre ele nu este și nici nu se vrea un text ocazional, aniversativ. Căci, momentele comemorative au reprezentat pentru Dan Zamfirescu tot atîtea prilejuri de a lansa un nou apel, de a afirma încă o dată necesitatea unei monografii către care aspiră istoriografia română contemporană. Dacă la publicarea lor în presă, „textele” reunite în acest volum avansau diferite opinii care puteau fi considerate drept puncte de vedere personale sau simple teme de meditație, astăzi, adunate între aceleași coperti, ele au devenit adevărate „citații”, adresate tuturor acelora care, printr-un efort de investigație și gîndire, au datorita de a elabora monografia N. Iorga. Deși formulate ele însele pe etape, *etapele* propuse de Dan Zamfirescu se constituie într-un demers unitar întru explorarea unei opere și recompunerea imaginii unei personalități pe cît de fascinante, pe atît de deconcertante. Dan Zamfirescu a rămas „fidelă a soi-mème”, urcînd treptele, teoretice decamdată, pe care le reprezintă *etapele* conturate deja, cu convingerea dinții și rostindu-se, de fiecare dată, de la o altă altitudine a înțelegerii lui N. Iorga, cu un glas mai puternic și o privire pentru care orizontul devenea, cu fiecare pas al ascensiunii sale, mai larg, mai cuprinzător. Acest volum se cere a fi judecat ca o carte despre viitoarea monografie N. Iorga. Nu trebuie să uităm că sumarul ei este alcătuit din „textele” rîsrite în diferite publicații, unele în intervale

de timp destul de mari, care s-au voit, fiecare în parte, la vremea publicării lor, pledoarii în favoarea aceleiași cauze. Așa se explică faptul că, parcurgînd volumul de față, avem uneori impresia că asistăm la aceeași demonstrație, reluată, însă, cu o argumentație mai completă. Simpla efflorare a „dosarului” rezultat de-a lungul anilor, într-un proces ce continuă încă și în desfășurarea căruia Dan Zamfirescu s-a afirmat ca unul dintre apărătorii statornici și mai ales avizați ai operei și vieții lui N. Iorga, confruntate cu judecata istoriei, impresionează prin temeinicia sugestiilor exalate, prin responsabilitatea unei exortații ce nu urmărește altceva decît stabilirea adevărului, acolo unde opinia asertorică, apodictică ne-a pus în fața unei imagini niperbolizante a marelui savant. Nu întîmplător, abia acum aceste „texte” au fost adunate în volum. Operația se impune de la sine, deoarece, astăzi, speranțele afirmate de atîtea ori de Dan Zamfirescu pot deveni realități. Faptul este demonstrat, printre altele, și de reeditarea, în acest an, în condiții ireproșabile, a două dintre scrierile lui N. Iorga (*La place des Roumains dans l'histoire universelle și Istoria românilor prin căldări*) și a remarcabilelor contribuții la monografia de mine, datorate lui Valeriu Răpeanu (*Cultură și istorie*, II).

Așadar, a fost depășită etapa prejudecăților, atît timp cît opera lui N. Iorga, ce continua a rămîne un „continent evasinecunoscut”, nu mai e privită ca un codru imens și întunecat, plin de capcane la tot pasul și descurajant prin tainele ce ele ascund. S-a trecut, deci, de faza întrebărilor *cît* sau *ce și cum?* reedităm opera lui N. Iorga, pentru a se ajunge la un consens în ceea ce privește restituirea integrală a creației acestuia. Treptat, opera lui N. Iorga a început să îmbrace o haină nouă, însoțită fiind de o carte de identitate distinctă, care să o facă accesibilă înțelegerii noastre. Ediția critică de care se vorbește de atîta vreme a început să se contureze. Grija celor care s-au angajat sau se vor angaja în această întreprindere deosebită va trebui să fie aceea ca nici o pagină semnată de N. Iorga să nu rămînă în afara atenției lor, căci altfel nu am mai putea vorbi de o restituire integrală. Facem această afirmație, convinși fiind că chiar paginile care ridică unele semne de întrebare din punctul de vedere ale acribiei informaționale sau al formei ascund idei sau interpretări surprinzătoare încă și pentru specialiștii de azi. Și, apoi, orice pagină care poartă pecetea inconfundabilă a lui N. Iorga are o valoare atunci cînd este judecată separat și o alta atunci cînd este integrată unei opere. Opera lui N. Iorga este un angrenaj de o complexitate și o desfășurare greu de imaginat,

realizat de o minte genială. A lăsa unele pagini în afara ediției către care tindem, înseamnă a descompleta și deci a deteriora un angrenaj a cărui unicitate nu a fost pusă niciodată sub semnul îndoielii. Fiecare pagină semnată de N. Iorga se constituie într-o lespede a monumentului la care visăm astăzi și de aceea, editorul vremurilor noastre va trebui să o supună unei operații de adevărată „abluțiune” realizabilă printr-o întreprindere științifică de emendare a eventualelor inadvertențe, de extirpare a acelor protuberanțe ce pot strica echilibrul, de eradicare a tuturor incongruențelor. Procedîndu-se astfel, fiecare lespede se va armoniza perfect cu celelalte, rezultînd un monument ce va părea cioplit dintr-un bloc masiv de granit, lipsit de cea mai mică fisură. Totodată, se impune a se renunța la unele elemente de butaforie la care s-a apelat de atîtea ori pentru a se confecționa în grabă un pedestal de circumstanță, cît mai strălucitor și mai ieftin.

Îmbrățișînd, întru totul, convingerile lui Dan Zamfirescu, însumate în aceste etape, conchidem, odată cu el, că a sosit timpul să ne putem rosti asupra lui N. Iorga și să spunem totul despre el, absolut totul, indiferent dacă e vorba despre viața sau opera sa și indiferent dacă ceea ce spunem este un elogiu sau o critică. Pentru că, dincolo de toate acestea, N. Iorga continuă să rămînă și astăzi așa cum se simțea el odinioară: „sigur și tare, mîndru, drept înaintea [...] judecății vremurilor”. Nimic și nimeni nu-l va putea coborî de acolo de unde este, de pe pedestalul pe care și l-a durat singur, cu fiecare pagină scrisă. Ceea ce sîntem obligați să facem, ca privilegiați ai faptului de a ne fi născut pe aceleași pămînturi cu N. Iorga, este, așa cum am mai spus, să vedem pedestalul, să-l armăm, cu mijloacele tehnice de azi, acolo unde graba constructorului—afiat într-o permanentă competiție cu timpul—sau timpul însuși au permis apariția unor eventuale degradări. Odată încheiată această operație, va trebui ca statuia pe care am moștenit-o de la generațiile mai vechi și a cărei construcție păstrează încă aerul unei întreprinderi acroamatice, din care cauză am divinizat-o uneori sau am respins-o alteori, să o curățim de patina unei vremi revolte și să-l schimbăm mai ales poziția, pentru ca, luminată din toate unghiurile posibile, să dispară umbrele care au întunecat-o atîția ani, împiedicîndu-ne să-l vedem și să-l înțelegem, în totul, pe N. Iorga, așa cum a fost.

Gh. I. Florescu

* * * *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente (1848—1918)*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, Filiala Maramureș a Arhivelor Statului, București, 1981, 411 p. + LII + ilustrații.

Volumul *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională (1848—1918)*, se înscrie în seria edițiilor documente — instrumente de lucru, ale istoriografiei românești. Elaborat cu ocazia unor importante manifestări cultural-științifice din țara noastră (împlinirea a 2050 de ani de la crearea primului stat centralizat și independent de sub conducerea lui Burebista și desfășurarea la București a celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice), volumul de față este rezultatul unor minuțioase și ample cercetări în Arhivele Statului, filiala Maramureș și Muzeul județean Maramureș — efectuate de către un colectiv de autori compus din Vasile Căpilnean, Ioan Sabău, Valeriu Achim. Documentele propriu-zise, în număr de 226 sînt precedate de un cuvînt înainte semnat de Gheorghe Pop, prim-secretar al Comitetului județean P.C.R. Maramureș, o introducere, o notă asupra ediției și un rezumat în limba franceză.

Materialul documentar — în majoritate inedit — acoperă o epocă întinsă deosebit de semnificativă și plină de învîntăminte pentru istoria patriei noastre: 1848—1919. El relevă lupta necontenită pentru păstrarea ființei naționale a românilor din fostele comitate Maramureș, Satu Mare, Solnoc, Dobța (Țara Lăpușului), districtul Chioarului și ținutul Sălajului (zona Codrului), obiectivele majore ale perioadei supusă cercetării, forțele sociale și naționale care s-au înfruntat în acest spațiu geografico-politic al Transilvaniei de nord-vest. Între obiectivele majore se relevă lupta pentru recunoașterea politică și națională în timpul anului revoluționar 1848, apoi în timpul dualismului austro-ungar, constituirea partidelor politice ale burgheziei române și formarea proletariatului, mișcarea memorandistă, și în sfîrșit, acțiunile împotriva războiului imperialist și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România. Forțele sociale care au participat activ la toate aceste evenimente istorice au fost masele populare maramureșene, în majoritate țărănimea românească, cărcia i s-au adăugat pe parcurs muncitorimea, țirgoveții și intelectualitatea progresistă. Din rîndul celor de pe urmă s-au ridicat conducători de prestigiu, între care, George Pop de Băsești și Vasile Lucaci.

Arhivele referitoare la anul revoluționar 1848 în nord-vestul Transilvaniei surprind atmosfera de efervescență din primăvara acestui an în masele populare românești și dezideratele majore ale acestora — dorin-

țarea servituțiilor feudale, recunoașterea politică a ființei naționale.

Începînd din primăvara anului 1848 și pînă în vara celui următor 1849 revoluția a cuprins întreg teritoriul actualului Maramureș, provocînd temeri autorităților maghiare față de sentimentele națiunii române, temeri cu atît mai sporite cu cît se contura la orizont pericolul represiunii imperiale contra revoluției maghiare, unde românii tindeau a fi folosiți ca forță armată. În consecință, autoritățile maghiare înăspresc supravegherea populației românești și iau măsuri din cele mai represive (raportul comisarului familiei Teleky privind răzvrătirea țăranilor din Poienile de sub munte; raportul consiliului Baia Mare către Ministerul apărării naționale al Ungariei cerînd triniterea de arme, doc. nr. 4; adresa comisarului guvernamental al părților limitrofe cu Galiția și Bucovina către primarul orașului Baia Mare, care solicită încartiruirea unei companii de infanterie în oraș pentru a asigura ordinea și liniștea, doc. nr. 6). Neliniștea funcționarilor civili și maghiari era cu atît mai mare cu cît răscoala românilor părea să se întindă și în alte regiuni cu populație românească: Năsăud, Bucovina, Chioar, primind și ajutor militar substanțial din partea regimentului 2 Năsăud de graniță român, prin Atanasie Moț Dîmbu. Îndrăzneala românilor a mers atît de departe, încît, se spune într-un document referitor la districtul Chioarului, ei „au luat prizonieri pe proprii lor funcționari de aceeași confesiune” (doc. nr. 11). În fața revoltei românilor, autoritățile maghiare ordonă în toamna anului 1848 (doc. nr. 13) închiderea „fără excepție a tuturor căilor de comunicație cu Ardealul”, dar, se recunoaște în același document că măsura n-a avut „nici un rezultat, deoarece nimeni din locuitorii comunei Giulești n-a vrut să meargă la lucru răspunzînd într-un singur glas că ei nu vor drage asupra lor supărarea fraților ardeleni prin închiderea drumurilor spre Ardeal”. În ciuda măsurilor de supraveghere a localităților și de intimidare a românilor, n-a putut fi evitat contactul acestora cu ceilalți frați ai lor din Ardeal și participarea la luptele dintre revoluționarii români și gărzile naționale maghiare: de la valea Izei, a Vișeuului, la Borșa (unde în fruntea populației se afla căpitanul năsăudean Binder), la podul Cătălina de pe riul Lăpușului. Maramureșenii s-au luptat cu dîrzenie pentru libertate, mulți au căzut în luptă, alții au fost supuși pedepsei capitale

de către autoritățile maghiare, extinsă chiar și asupra femeilor (conform datelor doc. nr. 21 în noiembrie 1848 între cei spînzurați la Borșa se găsea și o femeie).

Rezistența românilor a continuat și în prima jumătate a anului 1849. Ei susțin cu tărie recunoașterea drepturilor lor naționale. Între acestea documentele relevă lupta pentru învățămîntul în limba națională. Conștiința națională a românilor din Transilvania era deosebit de vie în această epocă și avea la bază aceeași coordonată majoră a luptei întregului popor român: ideea unității naționale.

După înfrîngerea revoluției în Imperiul habsburgic a urmat o scurtă perioadă de liberalizare pentru români, conform Constituției imperiale din martie 1849. În cadrul ei, documentele atestă, continuarea luptei naționale pe planul recunoașterii și introducerii limbii române în învățămînt și în cadrul administrației locale. Conducători de prestigiu — preotul Ștefan Bilțiu — solicită chiar recunoașterea jertfei de sînge în revoluția de la 1848 și ridicarea unor monumente pe locul respectiv, anume pentru trei români spînzurați la 3 octombrie 1848 lângă Baia Mare.

În perioada regimului absolutist ponderea luptei pentru drepturi naționale se pune în continuare pe cultivarea limbii române și a dezvoltării învățămîntului românesc, înființîndu-se gîmnazii la Baia Mare, Șomcuța Mare, Seini și Tîrgul Lăpuș. Burghezia și intelectualitatea românească care se afirmă tot mai mult economic și politic sprijină energic procesul de emancipare națională.

Odată cu formarea statului național român, sub Cuza Vodă au crescut și speranțele românilor din Ardeal. Documentele relevă teama autorităților de aci, ca nu cumva „românii maramureșeni” să sprijine „eventualele răscoale” și întemeierea unei „Românii Mari”. Autoritățile au încercat să anuleze drepturile de pînă atunci ale românilor, care își făcuseră loc totuși în administrația locală, căutînd să-i îndepărteze de la alegerile pentru organele dietale în anul 1865.

Ideia dobîndirii drepturilor naționale a continuat însă să fie dezideratul major al societății românești din Ardeal în general, și din nord-vestul său, în cazul nostru în particular „Veniva primăvara pe cîmpurile noastre și pre noi, dormîndu să ne afle?” (doc. din 11 nov. 1866), Ca o expresie a ace-

tui simțămînt documentele atestă ajutorarea României în timpul războiului de independență din 1877—1878 cu bani și echipamente.

După războiul de independență al României, lupta românilor din Transilvania a îmbrăcat prin prisma impresiilor acestuia și abuzurilor dualismului austro-maghiar noi aspecte. Lupta românilor pentru recucerirea drepturilor naționale este tot mai energică, manifestîndu-se atît în dispute istorico-științifice asupra originii și continuității lor în Ardeal, cît și în memorii către administrația aulică, așa cum au fost memorandum-ul din 1891 1892 și propaganda națională din ajunul primului război mondial. Maramureșenii dr. Vasile Lucaci și George Pop de Băsești s-au aflat în fruntea mișcării Memorandum-ului. ei au fost acuzați în procesul de la Cluj.

O ultimă și importantă problemă urmărită în documente este aceea a situației maramureșenilor în timpul primului război mondial, a activității Partidului Național Român la începutul secolului XX.

Volumul mai cuprinde documente cu privire la modalitățile și împrejurările luării în stăpînire a puterii de către românii din Maramureș și zonele învecinate din nord-vestul Transilvaniei după 1 decembrie 1918, formarea consiliilor și gărzilor comunale naționale, recunoașterea dreptului populației maghiare în ciuda abuzurilor fostei administrații. În mod simbolic lucrarea se încheie cu episodul arborării tricolorului românesc la 21 februarie 1919 la Baia Mare. Viziunea autorilor a încheiat astfel volumul ca un edificiu documentar clar și unitar, axat pe ideea luptei de eliberare socială și națională, a cărei victorie este simbolizată în final prin abordarea stîndardului românesc.

Valoarea volumului este incontestabilă. Bogăția și semnificația datelor din documente, munca de parcurgere și selectare a acestora, dificultățile de retroversie din limba maghiară în limba română (multe documente fiind de limbă maghiară) pledează în favoarea impunerii acestei lucrări ca un instrument de lucru de care nu se poate face abstracție pentru studierea istoriei nord-vestului Transilvaniei.

Lucia Taftă

DORINA N. RUSU, *Cercetări istorice (1925–1947). Bibliografie*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1982, XV + 138 p.

O binevenită bibliografie completează în mod util instrumentele de informare pe care istoricii și oamenii de cultură le folosesc cu succes în muncă zilnică*. Este vorba de bibliografia revistei *Cercetări istorice* întocmită de Dorina N. Rusu. După cum se știe, publicația este una din manifestările de seamă ale istoriografiei românești, apărută, în 1925, prin strădania istoricului Ilie Minea, ca revistă a Seminarului de istoria românilor de la Universitatea din Iași cu scopul de a deprinde și îndruma tinăra generație în munca de cercetare. Condusă de fondator până în anul 1943, iar de aici înainte de A. Boldur (până în 1947 când își încetează activitatea), colaborator apropiat al acestuia, revista și-a păstrat pe tot parcursul existenței o înaltă ținută științifică reușind să răspundă documentat și obiectiv la multe din problemele trecutului. În paginile sale au apărut articole purtând semnătura unor nume de prestigiu ale istoriografiei noastre: Mihai Berza, Gheorghe Brătianu, Emil Condurachi, Mihai Costăchescu, Gheorghe Duzinchevici, Ioan Lupaș, Vasile Mihordea, Andrei Oțetea, Emil Vîrtoșu, bineînțeles Ilie Minea cu contribuția sa majoră și mulți alții (în total 78 de colaboratori).

Confruntată cu un număr relativ mare de titluri (615, din care 363 articole, iar restul recenzii), ce îngreuiază oarecum munca de cercetare și încadrate tematică, autoarea a reușit să le compartimenteze în capitole bine structurate, incluzându-le, cu mici scăpări, problematicii conținute. Cum a înțeles să facă acest lucru ne putem edifica trecând în revistă prima parte a cuprinsului (referitoare la articole): I. Probleme teoretice ale istoriei (1. Activitatea unor istorici; 2. Istoriografie. Critică și polemică); II. Izvoare istorice (1. Manuscrise; 2. Documente; 3. Corespondență; 4. Cronici); III. Științele auxiliare ale istoriei (1. Cronologie; 2. Inscriptii;

3. Numismatică; 4. Heraldică; 5. Genealogie; 6. Toponimie). B. Istoria României (pe epoci): I. Istoria străveche și veche (personal, credem că mai indicat ar fi fost să se folosească *Istoria antică*, după cum s-ar fi impus, pentru capitolul următor, *Istoria evului mediu*, termeni mai potriviți ca rigoare științifică); II. Istoria medie; III. Istoria modernă și contemporană. C. Istorie locală. D. Istoria dreptului. E. Istoria bisericii. F. Istoria culturii; I. Istoria învățămîntului; II. Istoria științelor. Științe filologice (1. Istoria limbii; 2. Istoria literaturii); III. Istoria artelor. În plus, lucrarea beneficiază de *Lista colaboratorilor*; *Conducerea revistei*; *Notă bibliografică*; *Ilustrații* și *indici de autori, autori recenzați și reviste recenzate*. La toate acestea se adaugă *Studiul introductiv* în care un loc major îl ocupă prezentarea făcută de Dorina N. Rusu activității didactice și științifice a lui Ilie Minea.

Cît privește modul în care autoarea a înțeles să rezume conținutul fiecărui articol în parte nu avem, în linii mari, a-i face reproșuri. Totuși, considerăm că o mai mare atenție s-ar fi impus, lucru ce ar fi sporit calitatea științifică a lucrării. De exemplu, ar fi trebuit observată și menționată, greșeala — care nu poate scăpa unei lecturi atente — făcută de Mihai Costăchescu în articolul *Despre neamul de boieri Ureche, cu ocazia unei știri într-un document de la Duca Vodă, din 1671, sept. 5* (nr. 35), unde documentul în discuție este din 7179 septembrie 5, deci din anul 1670 și nu 1671. După cum citirea integrală a discuției, de o pagină, făcută de Ilie Minea în jurul activității vistiernicului Sima (nr. 147) ar fi făcut imposibilă eroarea din rezumatul corespunzător: „Activitatea vistiernicului Sima ... mort la 4 martie 1528, ca urmare a participării sale la complotul îndreptat împotriva lui Ștefăniță Vodă”. Or, Sima vistiernicul a fost ucis în 1523 și nu la 4 martie 1528, care este data unui document, emis de Petru Rareș, unde vistiernicul este doar amintit. Tot pe seama neatenției, dar și a neștiinței de astă dată, punem și greșelile pe care cercetătoarea le face în câteva rînduri, cînd citează numele unor istorici ca Vasile Mihordea, redat Victor Mihordea (despre G. Zane citit George și nu Gheorghe nu mai vorbim) sau Paul Mihail, căruia îi sînt împărțite articolele în două: o parte, cele semnate Paul Mihailovici, iar cealaltă, cele semnate Paul Mihail, cînd de fapt este vorba de una și aceeași persoană. Prezente astfel, atît în lista colaboratorilor, cît și în indici ele ne apar clar ca erori și

* Chiar dacă de curînd aceleași publicații i-a mai fost întocmită o bibliografie, necesitatea celei de care ne ocupăm este indiscutabilă datorită prezentării detaliate — și în volum — a articolelor așa cum o cere profilul științific al colecției. Cu toate acestea, găsim necontestabil trecerea sub tăcere a lucrării precedente, după cum nu se poate scuza eventuala sa necunoaștere. Vezi Ștefan Lemny „*Cercetări istorice*” (1925–1943), „*Studii și cercetări istorice*” (1943–1947), „*Cercetări istorice*” serie nouă — *continuitatea unei valoroase publicații de istorie. Studii și indici*, în „*Cercetări istorice* (serie nouă)”, XI, Iași, 1980, p. 621–667.

nu ca greșeli de tipar. Totodată, găsim cu totul nemulțumitor modul în care autoarea face prezentarea bibliografică a publicației. În primul rând, numărul volumelor apărute este inexact: „Revista *Cercetări istorice* nu a avut o apariție continuă și unitară. Astfel în răstimpul cuprins între 1925 și 1947 au apărut doar 11 volume, fie câte un volum pe an, fie câte doi sau trei ani grupați într-un singur volum, unele volume avind un singur număr, altele două sau chiar trei numere”. (p.X). „Două sau chiar trei numere” nu au volumele, ci „anii” care pot fi „cite doi sau trei ani grupați într-un singur volum”, așa încât cei 20 de ani de apariție ai revistei sînt cuprinși în 15 volume și nu în 11 cum afirmă Dorina N. Rusu. În al doilea rând, indicațiile bibliografice nu numai că nu sînt întocmite după cerințele metodologice adecvate — după cum se știe într-o notă ori trimitere bibliografică întotdeauna se arată localitatea unde se află tipografia sau editura și nu invers (greșeală de altfel generalizată, comisă de mulți autori); cu atât mai mult cu cît eroarea putea fi evitată dacă se ținea cont de indicația de pe copertă unde este scrisă corect —, dar conțin diverse greșeli de trimitere. Astfel, paginația este inconsecvent redată; fie că paginile nenumerotate sînt adăugate tacit la cele numerotate, fie că sînt indicate prin plus (+), fie că se face pur și simplu abstracție de ele uneori chiar dacă sînt numerotate : anul IV, nr. 1 are 316 p. și nu 312 p.; anul IV, nr. 2 are

224 p. și nu 222 p.; anul VIII—IX, nr. 2 are 226 p. și nu 221 p.; anul X—XII nr. 2 are 214 p. și nu 212 p. (vezi și anul VIII IX, unde numerelor 1 și 3 li se adaugă cu plus (+) paginile nenumerotate, iar numărului 2, nu). În sfîrșit, anul de apariție al „Anului I” este 1925 nu 1926, iar al anului IV, nr. 1, 1928 și nu 1929; dimensiunile volumului XX sînt modificate față de ale tuturor celorlalte tomuri, 25,5 × 18 cm. și nu 21 × 16,5 cm. Credem că parte din aceste erori ar fi fost evitate dacă s-ar fi folosit volume perfect conservate, cerință de bază pentru orice autor de bibliografii. Greșelile de tipar ilustrează, la rîndu-le o insuficiență atenție la corectarea șpalturilor. Fără a insista asupra lor vom spiciu cîteva cu valoare demonstrativă: la nr. 31 se va citi 1415 nu 1945; la nr. 37 se va citi Vatopeid nu Vartoped; la nr. 103 se va citi Stanislav și nu Stasiaslav, ș.a.m.d.

Ne-am oprit asupra celor de mai sus deoarece considerăm că, dacă într-o lucrare cu alt profil ele ar putea fi cît de cît trecute cu vederea, într-o bibliografie, care are rostul tocmai de informare exactă a cititorului, nu-și au locul. Cu toate acestea Dorina N. Rusu, prin lucrarea sa, a făcut un serviciu istoricilor contribuind la reducerea timpului pe care aceștia îl afectează întocmirii bibliografiilor necesare temelor cercetate.

Alexandru V. Diță

N.Z.LUPU, *Războiul italo-etioopian, 1935—1936*, Edit. politică, București, 1981, 318 p.

În ultimul deceniu a avut loc în istoriografia universală și un proces pe care l-am denumi de reconsiderare a importanței și semnificației războiului italo-etioopian din 1935—1936. Fenomenul se materializează în numeroase volume privind evoluția de ansamblu a conflictului sau doar unele laturi, atitudinea marilor puteri mai ales. * Nu este vorba de o ignorare sau minimalizare a evenimentului în etape anterioare. Explicația este, în opinia noastră, foarte simplă: spre deosebire de multe alte evenimente istorice războiul italo-etioopian nu a avut „fațete ascunse” prea multe. Încă din epocă, cauzele, evoluția și implicațiile sale au fost bine cunos-

cute. Chiar în anii 1935—1936 s-a scris extrem de mult pe această temă. Desigur, multe din aceste lucrări au un caracter polemic, dar faptul că atare rămîne. Să reamintim doar un exemplu ilustrativ pentru volumul lucrărilor din epocă: doar titlurile lucrărilor și articolelor privind sancțiunile economice au însumat mai mult de 200 de pagini dintr-o bibliografie editată în 1937 de către Maria Marcelletti **.

Cu toate acestea, au fost necesare, noi lucrări care în perspectiva timpului, să analizeze științific războiul italo-etioopian cu toate consecințele sale. Din această serie face parte și volumul semnat de N. Z. Lupu. Este prima lucrare din istoriografia noastră marxistă privind conflictul italo-etioopian în

* Pentru o privire de ansamblu vezi: Nicolae Dascălu, Patricia Eggleston, *Războiul italo-etioopian în istoriografia universală*, în „Revista de istorie”, 1978, nr. 10, p. 1793—1811.

** Maria Marcelletti, *Bibliografia delle sanzioni*, Firenze, 1937, 226 p.

ansamblu.* Într-adevăr, N. Z. Lupu investigatează originile și urmările conflictului ca și desfășurarea sa pe multiple planuri (politic, militar, economic) în cele șase capitole ale volumului.

Baza documentară se constituie în primul rând, prin pondere și importanță, din documente diplomatice românești conservate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României. Înseamnă aceasta că lucrarea oferă, în consecință, doar viziunea diplomației românești asupra conflictului? În opinia noastră nu. Opinăm pentru aceasta deoarece informațiile și aprecierile diplomaților români sînt mereu coroborate cu cele ale lucrărilor de interpretare publicate în baza surselor primare. Se vedește astfel, odată în plus, gradul de informare și realismul multora din aprecierile diplomaților români.

În seria surselor volumului urmează ca pondere istoriografia problemei, amplă și în parte cunoscută de autor. N. Z. Lupu utilizează și multe documente de lucru ale Societății Națiunilor forul mondial care a dezbătut pe larg problema și care, de altfel, „a avut de suferit” din plin de pe urma conflictului.

Referitor la baza documentară a volumului remarcăm totuși absența unor lucrări de referință. În primul rând, sînt prea puțin utilizate volumele de documente editate de diverse state și care, pentru anii 1935-1936, au ample referiri la războiul italo-etioopian. Sînt prea puțin folosite sau chiar absente volumele din seriile: *Documents Diplomatiques Français*; *Papers relating to Foreign Relations of the United States of America*; *Documents on British Foreign Policy*; *Documents on German Foreign Policy* sau *Dokumente vnešnej politiki S.S.S.R.* Ori, în opinia noastră acestea ar fi fost sursele primare în evaluarea poziției statelor respective. În absența lor sînt folosite ceea ce s-ar numi surse secundare, deși nu lipsite de importanță.

Pe de altă parte, nu sînt folosite lucrări de referință din istoriografia universală privind conflictul în ansamblu sau referitor la atitudinea unor state. Așa de pildă lipsesc volumele semnate de: A. J. Barker (*The Civilizing Mission. A History of the Italo-Ethiopian War of 1935-1936*, New York, 1968, 383 p.); idem, *Rape of Ethiopia*, 1936, New York, 1971, 160 p.; James Dugan and Lawrence Lafore, (*The Italo-Ethiopian War, 1935-1936*, New York, 1973, 382 p.) Frank Hardie (*The Abyssinian Crisis*, London, 1974,

294 p.); G. W. Baer (*Test Case. Italy Ethiopia and the League of Nations*, Stanford, 1976, 367 p.); Harris Brice Jr. (*The United States and the Italo-Ethiopian Crisis*, Stanford, 1964, 187 p.); P. D. Laurens (*France and the Italo-Ethiopian Crisis 1935-1936*, Paris, 1967, 432 p.); Funke Manfred (*Sanktionen und Kanonen. Hitler, Mussolini und der internationale Abessinien Konflikt 1934-1936*, Dusseldorf, 1970, 220 p.); D. Ph. Waley (*British Public Opinion and the Abyssinian War, 1935-1936*, London, 1975, 176 p.) ș.a.

Toate acestea fără îndoială că și-au pus amprenta mai ales asupra unor detalii, asupra unor amănunte. Iată de pildă poziția Germaniei. N. Z. Lupu aderă la vechea teză din istoriografia universală privind atitudinea celui de-al Treilea Reich față de conflictul italo-etioopian: simpatie față de acțiunea fascistă, dorința de a sta în expectativă pentru a profita de conjunctură (p. 119 — 121 mai ales). Ori lucrarea citată, a lui Funke Manfred (care a mai scris și alte cîteva studii speciale pe această temă) ce a cercetat arhivele germane relevă nuanțe de mare interes: atîta timp cît victoria italiană părea îndoielnică Hitler s-a pronunțat împotriva Italiei. Rivalitatea pentru Austria cît și proiectele proprii ale liderului nazist explică această atitudine. De aici și un fapt singular, surprinzător: Germania a fost unicul stat care a vîndut armament (mitraliere și puști) Etiopiei atacate, subliniază istoricul german. După ianuarie 1936, cînd victoria italiană era nelîndoielnică Hitler a profitat din plin de conjunctură pentru realizarea obiectivelor proprii, în speță pentru ocuparea Renaniei demilitarizate. Acest aspect este de altfel clar subliniat și de N. Z. Lupu (p. 258 — 259). Așadar două etape, clare, distincte și nu ezitari sau adeziune de la început exprimată.

Nuanțe semnificative s-ar fi putut înregistra și în analiza atitudinii Statelor Unite ale Americii (p. 121 — 123 ș.a.) Istoriografia problemei și în special lucrarea lui Harris Brice Jr. arată poziția complexă a Statelor Unite ale Americii. Pe de o parte neutralitatea, latură evidențiată și de N. Z. Lupu, generată de curentul izolaționist. Pe de altă parte însă implicațiile adînci ideologice (confruntarea între forțele democratice și pacifiste cu cele pro-italiene) precum și rasiale (conflictul de interese între negrii americani și italienii americani). În același timp chiar poziția nuanțată a administrației Roosevelt care, dincolo de linia oficială impusă de izolaționiști, a înțeles a urmări îndeaproape conflictul prin serviciul diplomatic de la Addis Abeba și Roma ca și prin observatorul militar acreditat pe lîngă trupele italiene.

* Alte două lucrări românești necitate de autor, au apărut în epocă: State Ionescu, Ioan R. Topor, *Conflictul italo-etioopian. Studiu critic politico-militar*, București 1936, 112 p.; Colonel G. G. Garaescu, *Războiul italo-abisinian. Studiul operațiilor militare*, București f.a. 32 p.

tei istoriografii contemporane a problemei, ar fi mărit fără îndoială valoarea lucrării prezentate. Considerăm, de asemenea, că a fost puțin valorificată o sursă foarte ilustrativă pentru starea opiniei publice internaționale față de conflict: presa vremii. În sfârșit, era poate utilă o bibliografie finală eventual comentată, care ar fi evidențiat unele din rezultatele cercetărilor pe această temă.

Carențele de documentare, generate de cauze în general cunoscute, au nădăjduit urmări negative mai ales la nivelul detaliilor. Totuși, considerăm că tabloul de ansamblu, direcția de bază a evoluției conflictului este corect reconstituită. Ca urmare imaginea generală este sugestivă pentru ceea ce războiul italo-etioopian a însemnat în relațiile internaționale interbelice.

N. Z. Lupu schițează corect semnificația de ansamblu a evenimentului abordat pentru perioada dată. Autorul subliniază că a fost un eveniment deosebit care a atras atenția opiniei publice internaționale ce a văzut în conflict un fenomen ce depășea limitele stricte ale confruntării dintre două state (p. 7). Pe drept cuvânt N. Z. Lupu apreciază războiul italo-etioopian un prilej de verificare a trăiniei structurilor edificate la sfârșitul primului război mondial (p. 7). Prin efectele sale multiple (p. 8; 257; 274-275) războiul italo-etioopian a constituit un adevărat preludiu al celui de al doilea război mondial. „Conflictul din Africa orientală, consideră N. Z. Lupu, cu toate implicațiile sale a dezvăluit caracterul dăunător păcii și securității internaționale al politicii concesive de înțelegere cu agresorul promovată de Franța și în ciuda unor aparențe de moment, și de Marea Britanie a căror poziție lipsită de fermitate, agravată de neîncrederea și disensiunile dintre ele a paralizat Liga, a produs dezamăgire și amărăciune în rândurile partizanilor ei sinceri...” (p. 8).

Antecedentele istorice ale războiului italo-etioopian sînt prezentate în cap. I (p. 11-47). N. Z. Lupu subliniază că originile conflictului sînt legate de planurile de expansiune imperialistă ale marilor puteri europene. Confruntarea de interese dintre statele imperialiste a dus, ca urmare a interacțiunii mai multor factori, la afirmarea inițiativelor Italiei mai ales în ce privește Etiopia, încă liberă, cu bogate resurse naturale și cu o poziție strategică importantă după deschiderea Suezului. De la sfârșitul sec. XIX și pînă în 1935 Italia a urmărit mereu realizarea obiectivelor ei coloniale. Preluarea puterii de către fasciști a marcat intrarea conflictului, existent în formă latentă, în faza finală.

Preliminarii conflictului (cap. II, p. 48-103) corespund cronologic etapei decembrie 1934-septembrie 1935. C

Ual-Ual a demonstrat lumii întregi voința Italiei fasciste de a finaliza planurile sale coloniale din Etiopia, cu orice preț.

Legat de incidentele de la Ual-Ual, din decembrie 1934, să subliniem faptul că N. Z. Lupu, în acord cu ultimele rezultate ale cercetărilor, nu aderă la vechea și de largă circulație teză a provocării italiene. Ca și E. M. Robertson (*Mussolini as Empire Builder. Europe and Africa 1932-1936*, London, 1977, p. 108) N. Z. Lupu afirma că incidentul nu a fost provocat de la Roma. Dar situația generată a fost exploatată de Mussolini ca pretext (p. 48-52). De ce totuși războiul nu a izbucnit în decembrie 1934 de vreme ce toate pregătirile militare pentru agresiune erau terminate? N. Z. Lupu nu ridică problema. E. M. Robertson (ibidem) consideră că agresiunea nu s-a putut declanșa din cauza conjuncturii europene total nefavorabile (în urma agitațiilor generate de atentatul de la Marsilia în principal).

Începerea invaziei trupelor italiene și evoluția evenimentelor pînă la sfârșitul anului 1935 sînt trecute în revistă în capitolul al III-lea (p. 104-163). Sînt schițate operațiunile militare și implicațiile internaționale ale conflictului în corelație cu sancțiunile economice. În contextul analizei atitudinii diverselor state se fac referiri la Europa de sud-est și la România în mod special. În acest sens N. Z. Lupu insistă asupra poziției oficiale, asupra activității lui Nicolae Titulescu mai ales (p. 112-118). Considerăm că un plus de detalii, legate de reacția cercurilor comerciale și industriale românești precum și o analiză a schimbului de mărfuri ale României cu Italia și cu unii din aliații acesteia (Austria și Ungaria), ar fi pus într-o lumină reală poziția țării față de aplicarea sancțiunilor.

În ce privește „voința mai fermă” a Uniunii Sovietice de a aplica sancțiunile (p. 112) era poate util ca autorul să precizeze că punerea în practică a deciziilor de restrângere a legăturilor economice cu Italia nu avea efecte negative importante de vreme ce volumul schimbului de mărfuri italo-sovietic era la acea dată foarte redus.

Lupta poporului etiopian pentru apărarea țării și mișcarea internațională de solidaritate sînt analizate în capitolul IV (p. 164-192). N. Z. Lupu indică și dotarea în armament a armatei etiopiene, din sursă italiană, pentru a ilustra disproporția față de agresor (menționează și tunuri antiaeriene „Orlikon” care, în fapt, erau mitraliere de mare calibru, p. 165). Cît despre mișcarea de solidaritate internațională, aceasta este interpretată foarte corect ca o expresie a luptei antifasciste (p. 172). Dar nu numai atît. Factori de natură rasistă ca și pacifismul au

generat mișcarea de solidaritate. Trebuie spus ca în pofida anplorii și varietății formelor de solidaritate, caracteristici în parte subliniate de N. Z. Lupu, nu s-au înregistrat decât acțiuni indirecte: proteste, marșuri etc. Așa cum evidențiază istoricul american John P. Diggins (*Mussolini and Fascism. The View from America*, Princeton, 1972 p. 287—312) doar negrii din S.U.A. au ajutat concret pe etiopieni prin colecte de bani și cițiva voluntari.

După o fază staționară, la începutul anului 1936, războiul italo-etio-pian a intrat în etapa finală în primăvara aceluiași an (cap. V, p. 193—223). Declanșarea ofensivei italiene, utilizarea gızelor de luptă, contrar legilor războiului (cu și bombarlarea spitalelor sau a localităților fără obiective militare) chiar și problema sacțiunilor petroliere, au trecut pe un plan secundar după declanșarea crizei renane. Hitler, mercu în așteptare, a realizat mersul evenimentelor și a ocupat zona renană demilitarizată. Cerculile politice și opinia publică internațională au acordat din nou toată atenția lor situației europene. Pe acest fundal armatele italiene înregistrează succese și la 5 mai 1936 capitala Etiopiei este ocupată. Mussolini declară imediat anexarea țării și formarea Imperiului. Cu aceasta, oficial războiul s-a încheiat deși lupta etiopienilor a continuat sub forma mișcării de rezistență.

Consecințele internaționale ale conflictului italo-etio-pian sînt schitate în capitoul VI (p. 221—275). Se fac referiri la ridicarea sacțiunilor și la chestiunea recunoașterii

anexării Etiopiei. Războiul italo-etio-pian a dus, în principal, la modificarea raportului de forțe în Africa orientală și Mediterană (p. 257), dar mai puțin în Europa. A considera evenimentul ca un „moment crucial în evoluția internațională” (p. 257) este, credem noi, o exagerare. Cu aceasta nu voim decit să spunem că a fost un eveniment important, dar nu extrem de important. Conflictul chiar dacă a avut implicații extrem de largi, mondiale și la multiple nivele, a fost perferic pentru interesele statelor europene deci pentru centrul relațiilor internaționale interbelice. Importanța lui rezidă mai ales din crearea conjuncturii pentru unele acțiuni naziste (Renania) și pregătirea terenului formării Axei. Cît despre Societatea Națiunilor, războiul italo-etio-pian a confirmat doar un fapt deja de notorietate publică: falimentul organizației internaționale. Oricum, prin efectele sale războiul italo-etio-pian nu se poate compara cu celelalte două evenimente majore ale epocii: criza renană și începuturile războiului civil din Spania.

Volumul recenzat se încheie cu un epilog, o cronologie foarte utilă, și un index. Fără îndoială, că unele neclarități sau imprecizii (fără a fi vorba și de erori) se datoresc carențelor de documentare. În limitele materialelor cercetate lucrarea este un tablou sugestiv a ceea ce a fost războiul italo-etio-pian pentru epoca interbelică. Oricum, are meritul de a fi prima lucrare de ansamblu, din istoriografia noastră marxistă, consacrată acestui eveniment.

Nicolae Dascălu

JACQUES WILHELM, *La vie quotidienne des Parisiens au temps du Roi Soleil 1660—1715*, Paris, Hachette, 1978, 295 p. + 1h.

Cunoscuta editură pariziană Hachette publică de mulți ani în colecția „La vie quotidienne...” lucrări extrem de interesante care cuprind viața de toate zilele a oamenilor obișnuiți, anonimi în diferite epoci istorice.

Jacques Wilhelm¹ imbogățește zestrea istoriografiei franceze cu o nouă lucrare privind domnia lui Ludovic al XIV-lea (1643—1715). Încercînd să descifreze rolul și locul Parisului în a doua jumătate a seco-

lului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea, autorul prezintă caracteristicile vieții de toate zilele într-una din cele mai mari capitale europene. Wilhelm încearcă să răspundă la întrebarea dacă parizienii au fost fericiți în timpul domniei Regelui Soare. Si tot el continuă: „În capitală s-au înregistrat destule progrese în domeniul securității, salubrității și circulației. Epidemiile au fost înlăturate dar nu și boala. Mizeria exista în stare latentă, amenințînd să se transforme în catastrofă. Criminalitatea, violența nu s-au atenuat decit foarte puțin...” (p. 10).

Analiza autorului începe în capitolul I. *Versailles si Paris*, prin stabilirea unui raport între cele două centre ale puterii lui Ludovic al XIV-lea. Dacă Versaillesul era centrul puterii Regelui Soare, complex de palate și grădini, oras al aristocrației feudale „fața

¹ Autorul este specialist în pictura franceză din secolele XVII—XVIII. A consacrat numeroase lucrări Parisului și istoriei sale, rolului său în viața culturală a Franței. Între 1948—1976 a ocupat funcția de director al muzeului Carnavalet.

Franței", Parisul cu cei aproximativ 400—500.000 de locuitori, rămânea capitala și „inima țării”. În orașul de pe Sena, erau găzduite toate marile instituții — Parlamentul. Curtea de Justiție, așezăminte culturale și religioase. În perioada administrației lui Colbert, Parisul și-a îmbogățit zestrea urbanistică — Champs Elysées, Observatorul, Palatul Invalizilor, Pont-Royal. S-a alcătuit și proiectul unei căi magistrale de la Vincennes la colonada Luvrului. De asemenea, Parisul a adăpostit manufacturi de covoare, tapiserie, goblenuri, sticlărie a căror produse au înfrumusețat Versaillesul.

Aspectele demografice, cu privire la răspindirea populației în zonele Parisului sînt prezentate în capitolul al II-lea, *Repartiția populației*. Structura demografică a fost influențată de existența centurii de fortificații medievale a Parisului, delimitată de Le Grand și Le Petit Châtelet, Tour de Nesle, Bastilia, donjonul de la Temple. Înlăturarea fortificațiilor de pe malul drept al Senei a lărgit aria rezidențială a Parisului. Astfel, au apărut și s-au dezvoltat faubourgs-urile Saint-Germain, Saint Marcel, Saint Victor, Saint Jacques. A crescut numărul cartierelor, „diviziuni administrative și polițienesti” (p. 23). În 1650, sînt amintite 16, pentru ca apoi numărul lor să crească la 20 în 1702. Ile-de-la-Cité, a rămas sediul puterii regelui și a bisericii. Aici au locuit înalții magistrați și populația afectată serviciului de la catedrala Notre Dame. Au fost renumite, de asemenea, în aceste zone atelierile gravurilor din strada Saint Jacques. Zona denumită Palais, se întindea pe locul actualului Palat de Justiție și adăpostea principalele organisme administrative și judiciare ale regatului. Curtea Ajutoarelor, Camera Conturilor, Biroul de Finanțe, Camera Domeniului și altele. Pont Neuf lega cele două maluri ale Senei fiind dominat de „Leul de bronz”, cum era denumită statuia ecvestră a lui Henric al IV-lea. Universitatea cuprindea zona delimitată de incinta medievală a lui Filip August. Celebru cartier Latin era centrul vieții universitare și avea centrul în piața Maubert. Principala arteră a cartierului era strada Saint Jacques, care adăpostea editori, librari și negustori de stampe. Cartierul Saint Jacques adăpostea din 1667, cunoscuta clădire a Observatorului construit după planurile lui Caude Perrault. Un rol deosebit avea mănăstirea Saint-Germain-des-Près, care conform opiniei autorului era „un mic oraș în cadrul orașului” (p. 30). Biserica Saint Suplice era una din cele mai prospere proprietăți ale mănăstirii. Ea domina trgul de la Saint Germain, care avea loc anual la 3 februarie. Zona de pe malul drept al Senei forma așa-numitul La Ville. Aici se desfășura o bogată activitate economică. Astfel, străzile purtau

numele principalelor meserii practicate — strada Porțelanului, Fierăriei, Lenjeriei. Piața Halelor și străzile învecinate formau „marea piață alimentară a Parisului” (p. 35). Strada Saint-Honore era centrul comerțului cu mobile, bijuterii și obiecte de artă. Bancherii locuiau cu precădere pe străzile Saint Eustache, Saint Denis și Saint Martin. În Ile-Notre-Dame locuiau membrii ai nobilimii, ca de exemplu Bretonvilliers, secretarul Consiliului de Finanțe sau Lambert de Thorigny, președintele Camerei de Conturi.

Analizînd diferite grupuri de locuitori ai Parisului, autorul consideră că „distanțele sînt mai mult teoretice decît reale” (p. 42). Wilhelm declară astfel: „... Parizienii formau o societate mult mai diversificată și împărțită în clase și grupe care se ignorau și erau ostile unele altora; interesele și legăturile erau mult mai strînse decît gludin noi ...” (p. 43). Autorul descifrează astfel mai multe categorii sociale: slujitorii bisericii, marea nobilime, mica nobilime, partizanii finanțelor, mica burghezie, meseriașii, muncitorii din manufacturi, lacheii și servitorii, poporul de jos „la canaille”, cum îl numeau aristocrații, și sărăcimă sau „pauvres hon-teaux”.

În capitolul al III-lea, *De-a lungul fluviului și a străzilor* este analizată în amănunt viața urbană, relevîndu-se importanța economică a Senei. „În Vechiul Regim, Sena era cadrul unei activități intense pentru mai bine” (p. 49). Porturile de la Arsenal la Luvru asigurau aprovizionarea Parisului. La port de Grève se descărca fîn, la port de l'Ecole, cereale, la port Saint Bernard, lemn. Centura cheiurilor din piatră a fost mult îmbogățită în vremea domniei lui Ludovic al XIV-lea. În 1665, izvoarele amintesc circa 665 de străzi la Paris. Dintre acestea puține erau pavate și amenajate, ca de exemplu: strada Saint Denis, Saint Honore, Saint Martin. Trotuarele lipseau fiind înlocuite cu semne pentru a delimita circulația căruțelor și trăsurilor. Situația vieții urbane s-a ameliorat prin măsurile luate de locotenenții de poliție. Astfel, s-a organizat lupta contra incendiilor. În 1699, primăria a cumpărat din Olanda 30 de pompe de apă, cu care a fost înzestrat primul corp de pompieri al Parisului creat în 1705. Numeroase străzi purtau denumiri din cele mai variate. Rue de Venise, după numele hanului à la Ville de Venise sau rue de la Perle, după numele unui joc cu mingea. Necesitatea aprovizionării cu apă a capitalei franceze, a determinat creșterea numărului de fntnăi. „locuri animate, de joacă și întîlniri” (p. 62 — 63). Prin ordonanța din 1667 s-a interzis parizienilor să crească în oraș iepuri, porci, vaci, păsări de curte. Dintre animalele de tracțiune se folosea

mai ales calul și mai puțin măgarul. Trăsura reprezenta principalul mijloc de transport al aristocrației feudale. Pentru transportul pe distanțe mici se foloseau litiere și așa numitele „chaises à porteurs”. Primele mijloace de transport în comun au apărut în 1662. Începând cu 1667 s-a introdus iluminatul public, folosindu-se aproximativ 5000 de felinare.

Principalele aspecte ale dezvoltării economice, viața de toate zilele a lucrătorilor, statutul muncii în corporații sînt prezentate în capitolul al IV-lea, *Viața meseriilor*. „Producția meșteșugărească pariziană de înaltă calitate sub domnia personală a lui Ludovic al XIV-lea, nu poate fi pusă la îndoială” (p. 73). Autoritățile au acordat o atenție deosebită organizării muncii pe meserii. Astfel ordonanța din 1673 a fixat numărul meseriilor, al ucenicilor, durata uceniei și a zilei de muncă. În 1675 s-a ordonat unirea meseriașilor pe cartiere. Toate acestea erau expresia dorinței lui Colbert „de a obține o producție de calitate și a împiedica concurența” (p. 75). La Paris, izvoarele vorbesc de cele șase corpuri de meserii, în care un rol deosebit îl aveau pălărierii, farmacistii, gravorii, tapiserii. Din rîndul acestora, conform opiniei autorului, se recrutau membrii „aristocrației meșterilor” (subl. ns) (p. 76). La aceștia se adăugau aproximativ 100.000 de lucrători manuali. Mulți dintre ei lucrau în manufacturile de stat sau regale. Ucenicul trebuia să presteze muncă de la 2 la 8 ani, cu un orar de muncă foarte intens — de la orele 6 la 19, cu două pauze. Pentru a spori productivitatea muncii a crescut numărul orelor de muncă manuală și s-au redus numărul sărbătorilor. Nivelul de salarizare era foarte scăzut. Astfel în 1687, lucrătorii din manufacturile textile au cerut mărirea salariilor. Munca femeilor, ocupa de asemenea, un rol important, în special în manufacturile textile. În timpul domniei lui Ludovic al XVI-lea, la Paris, numărul lucrătoarelor a ajuns la 1700. Meseriași se grupau în confrerii religioase, denumite de autor, de devoțiune și caritate. Acestea își aveau sediul în bisericile mănăstirilor sau parohiilor. Ele nu dispuneau însă, decât de resurse modeste iar membrii lor erau foarte săraci.

Capitolul al V-lea, *Parisienii și Biserica* cuprinde aspecte ale vieții religioase din capitala Franței. „Cu ajutorul puterii, biserica exercita asupra populației o influență de care era imposibil să scapi” (p. 101). Răspîndirea inegală a parohiilor și bisericilor a fost rezultatul dezvoltării inegale a orașului. În același timp, parohiile avînd statutul de stare civilă, documentele pe care le păstrau formează un instrument indispensabil pentru înțelegerea și cunoașterea etapelor de dezvoltare ale orașului. Marile mănăstiri au format de multe ori nucleul aglomerărilor din dife-

rite cartiere pariziene. Bisericile și mai ales mănăstirile au reprezentat și centre de cultură. Astfel, la colegiul Clermont, denumit mai tîrziu Louis le Grand, se păstra un bogat fond de carte rară și manuscrise. Biblioteca ordinului Celestiniilor adăpostea circa 17.000 de volume. De asemenea, ordinele religioase patronau unele școli, ca de pildă cele gratuite recunoscute de edictul din 1688. În condiții grele de igienă și pentru păstrarea sănătății, cu ajutorul asezămintelor religioase s-au fondat spitalele Hotel-Dieu, Salpêtrière, Charité, Invalides.

Activitatea culturală, atît de variată ca forme și procedee de exprimare este prezentată de autor în capitolul al VI-lea, *Spec-tacole, sărbători, distracții*. În Parisul Regelui Soare, au activat șapte trupe de teatru, dintre care amintim pe cea a lui Molière, sau pe comediinii de la Marais. În ceea ce privește repertoriul prezentat în sălile de la palatul Cardinal sau Tuilleries, predominau piesele cu subiecte inspirate din antichitate, la care s-a adăugat creația lui Molière. Un rol important, aveau și trupele de actori ambulanți. Sărbătorile oficiale și religioase ofereau cadrul necesar unei vieți culturale cît mai bogate și diversificate. Astfel se pot aminti în 1660 grandioasa intrare în Paris a lui Ludovic al XIV-lea după căsătoria cu Maria Tereza de Spania, sau în 1662, bogatul carusel oferit de rege domnișoarei de La Vallière. Primirea ambasadorilor străini prilejuia organizarea unor mari manifestații, ca de pildă în 1664, cînd a sosit cardinalul Chigi, legatul papal sau în 1698, cu prilejul prezentării ambasadorului englez, lordul Portland. Pentru petrecerea timpului liber și-au deschis porțile grădinile publice: Palais-Royal, Tuilleries, Luxembourg și altele.

Investigînd viața universitară pariziană² la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea, autorul surprinde în capitolul al VII-lea, *Viața studenților în Cartierul Latin*, noi aspecte privind dezvoltarea culturală a Parisului. Centru al vieții studențești și a învățămîntului superior, renumitul cartier Latin a adăpostit circa 60 de colegii, ca de exemplu: La Marche, du Plessis, Cardinal-Lemoine, d'Harcourt, Louis le Grand. Se adăugau patru facultăți — de Artă, Drept, Medicină și Teologie. „În toate formele de învățămînt, studiul și practica religiei avea un mare rol” (p. 193). Cartierul adăpostea și majoritatea editorilor și librărilor parizieni care anual se reuniau în sala mănăstirii Mathurins.

² Vezi pe larg Charles Jourdain, *Histoire de l'Université de Paris aux XVIIe et XVIIIe siècles*, 2 vol., Paris, 1862—1866.

Analiza formelor de activitate culturală este continuată de autor în capitolul al VI-lea, *Artiștii și clienții lor* și al IX-lea, *Marile încercări și saloanele literare*. „Parisul era un vast muzeu de arhitectură, sculptură, pictură și artă decorativă” (p. 203). Majoritatea realizărilor din domeniul artelor frumoase, le putem cunoaște prin intermediul lucrării lui Germain Brice, *La Description de la Ville de Paris*, publicată la Paris în 1684. Comenzile curții regale, gustul pentru frumos al aristocrației feudale au încurajat creația culturală. În 1648 s-a fondat Academia regală, care din 1663 a fost condusă de Le Brun. Acest for a sprijinit din plin dezvoltarea artelor frumoase. Erau celebre la Paris atelierele de sculptură ale lui Jacques Sarrazin, Anguier, Magnier sau cel de pictură a lui Simon Vouet. Clientele artiștilor plastici se recrutau din rîndul mării aristocrații și membrii familiei regale, formînd ceea ce Wilhelm denumeste „aristocrația de artă” (p. 217). S-au organizat primele expoziții de pictură — în 1673 la palatul Brion și în 1699 la Luvru. Saloanele literare erau centrul vieții mondene a înaltei aristocrații. Au fost celebre în epocă saloanele domnișoarei de Scudery sau Ninon, doamnei de Sévigné sau de Sable. În acest cadru s-a afirmat Boileau, Molière, Corneille — reprezentanți de seamă ai literaturii franceze clasice.

Ultimul capitol, al X-lea, „*Polifiie, Justiție și Delicvență*” prezintă rolul deosebit

al locotenentului general al poliției³ în organizarea vieții Parisului. Astfel, acesta se ocupa de problemele securității și modernizării orașului, de starea de igienă și sănătate publică. Autorul îl numește chiar „ministru al Parisului” (p. 237). El era ajutat de 48 de comisari, denumiți „de Châtelet” și de 40 de inspectori. Reprimarea violenței, aplicarea pedepselor penale a determinat organizarea unei rețele de închisori. La Conciergerie, Le Grand Châtelet, Bastilia. Detenția avea la bază așa numitele „lettres de cachet”⁴, în care prizonierului nu i se aduceau la cunoștință acuzațiile.

Lucrarea este completată de o bibliografie selectivă și de un plan al Parisului.

Adresîndu-se deopotrivă publicului larg și specialiștilor, deși autorul nu este istoric de formație, lucrarea se impune în publicistica de specialitate franceză prin claritatea ideilor, stilul viu de exprimare și analiza științifică pertinentă.

Mihai Manea

³ Vezi Jacques Saint-Germain, *La Reynie et la police au Grand Siècle*, Paris, 1962.

⁴ Vezi și André Chassaing, *Des lettres de cachet sous l'Ancien Régime*, Paris, 1903; Funck-Brentano, *Les lettres de cachet à Paris*, Paris, 1903; Claude Quétel, *Les lettres de cachet*, în *L'Histoire*, 29, 1980, p.103—112.

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studiul, note și comunicări originale, de nivel științific superior din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile, Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Cartea românească și străină de istorie, Revista revistelor, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșit.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București, 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD EST EUROPEENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTA PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - SERIE BEAUX-ARTS
  - SERIE THEATRE — MUSIQUE — CINEMA

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Unitatea și independența națională-deziderate inseparabile în gândirea social-politică a revoluționarilor români din secolul trecut.

Semnificația Conferinței Partidului Muncitorilor din România (iunie 1899)

Locul lui Constantin Mavrocordat în istoria românilor din secolul al XVIII-lea

Interferențe politice româno-sârbe (1790—1848)

Competiția pentru controlul Dunării inferioare (1412—1420)

Giuseppe Garibaldi în ansamblul relațiilor româno-italiene

Blocada continentală napoleonică

Cotitura lui Traian din 112 e.n.

RM ISSN CO — 3870

